

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S-D-P-B

Coll. No. 829

Title Pujana stava.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 929 Subject : Stotra.

Title : Pūjana stava.

Author : Śaṅkarācārya Scribe : -

Date of the work : - Date of the Ms. : V.S. 3235

Place of the work : - Place of the Ms. : -

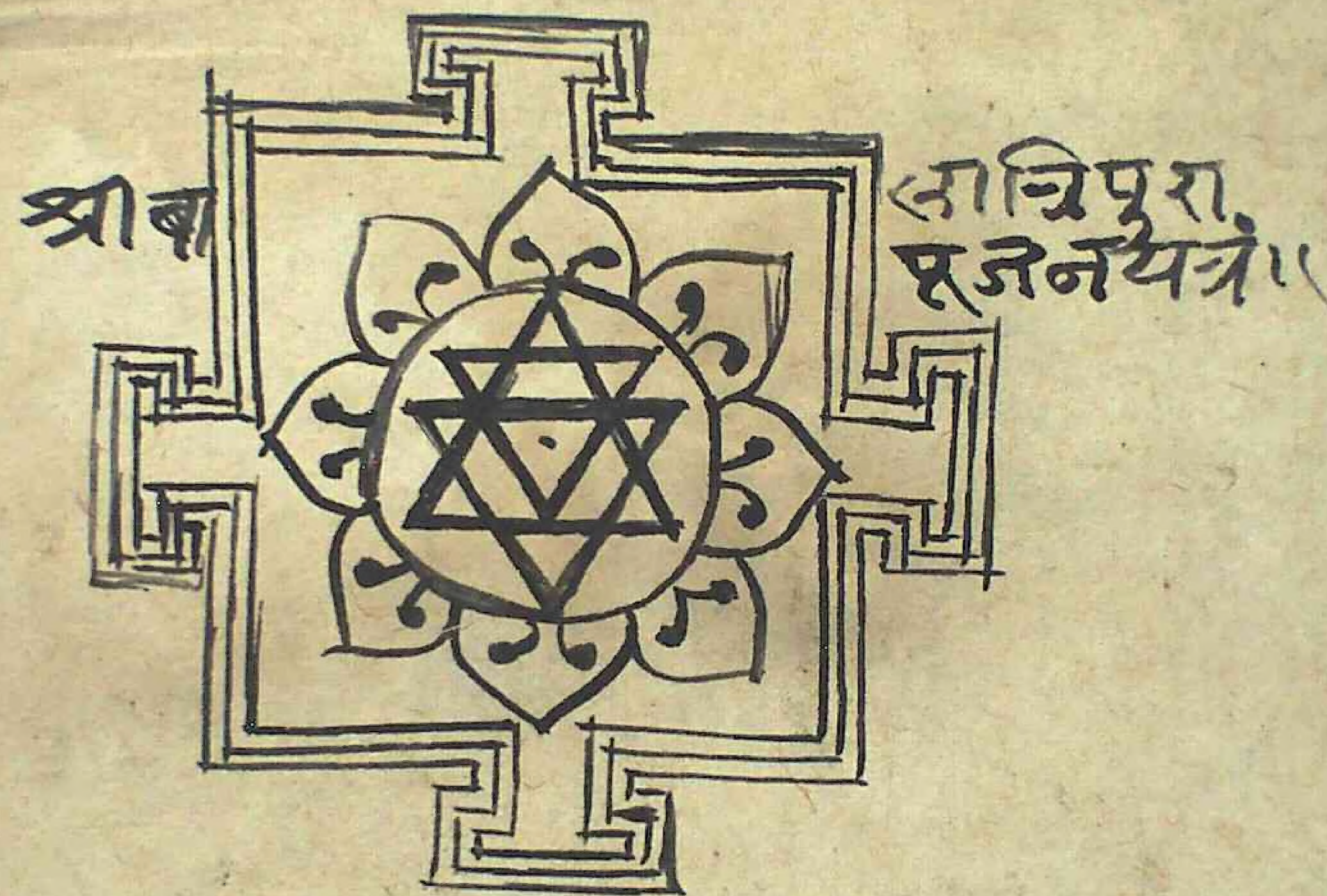
Size : 7" by 4" Extent : 17 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : —

॥ शंकर-या-त्रिपुरात्मनस-
॥ पूजनसाधपत्र १७ ॥ न-

॥ १०८० ॥

रजमस्तव

श्रीगुरुगणेशभ्यां नमः॥ उ स सि मा ग
ध मं ग ल गा यु ने त्र ति ता गृ हि जा गृ हि जा
गृ हि ॥ अ ति त्रै पा र्द व टा ह नि री ह रे जे ग
दि दं ज ग दं ब सु र वी कुरु ॥ १ ॥ क न व म य वि
त धिः से । भ मा नं दि शि दि शि पू र्ण सु व र्ण कं
भ यु त्तं ॥ म इ क्ष प या स म च्च नं गृ ह्णी तं म रि
म य मं ऽप म ध्य मे हि मा तः ॥ २ ॥ क न व व क्त

श शो भ मा न शी र्षे ज क्ष ध र चं वि स मु द्र स त ता
वं ॥ भ ग व त्ति त व सं नि वा स हं तो र्म रि म य मं दि र
मे त द र्प या मि ॥ ३ ॥ त प नी य म यै र्द स त्त्वा लि का क म
नी या मृ दु लो त र क्ष दा ॥ न व र त्त म या वि भू षि ता
वै र सि बि र्दे ज ग दं ब ते पि ता ॥ ४ ॥ क न व म य वि त धि
स्त्र पि ते त्त्वा लि का षे वि वि ध क सु म वी र्णे वी
दि वा त्ता र्द व र्णे ॥ भ ग व त्ति र म र्ण यि र त्त सिं हा स

नेस्मिन्नुपविशपदयुग्मैहेमपीठे निधेहि
 ॥५॥ मणिमोक्तिकनिर्मितं कनकसंभचतुष्टये
 नयुक्ते ॥ कमनायतमं भवानितुभ्यं नवमुद्रोम्ब
 नमेतदप्ययामि ॥६॥ दुर्वयाचसशिजान्वित
 विहस्रुन्नांतयाचसहितं कुसुमाभं ॥ पद्मयुग्म
 सदृशे पदयुग्मे पाद्यमेतदुररीकुरुमातः ॥७॥
 गंधपुष्पयवसर्षपदुर्वी संयुतं तिलकुशाक्ष

तमिष्टी ॥ हेमपात्रनिहितं सहस्रनैरर्घ्यमेत
 दुररीकुरुमातः ॥८॥ जलजद्यमुनाकरेण जा
 तीपूतकंदोद्भूतविंगगंधयुक्ते ॥ अमृतैर
 मृतैरिवासितैर्भगवत्याचमनं विधीयतां
 ॥९॥ निहितं कनकस्य संपुटे पिहितं रत्नपि
 धानक्रेन चित्रं ॥ तदिदं भवतीक्रेपितं मधुप
 र्कजननिप्रगृह्यतां ॥१०॥ एतच्च पद्वतैर्दमैर्वि

विधेः पुष्पैर्मुहुर्वासितं न्यस्तं रत्नमये सुवर्ण
 चशवैर्भृंगैर्भ्रमैर्द्भिर्वृतं ॥ स्नानं दंसुरसुंदराभि
 रमितो हस्तवृत्तं तं नमया देशेषु प्रभरत्रभेषु
 सवलेष्वंगेषु चालिप्यतां ॥ १९१ ॥ मातः कुकुम्भ
 पंक्त्तिनिर्मितं मिदं देहेतवो दत्तं नमः ॥ हे वल्लभा
 मिहे मरुजसा संमिश्रितं देशं ॥ देशानाम
 सर्वैर्विशोध्य विस्मिदात्स्वरसूत्रिकाद्यान्वि

हो स्नानं तेन वरत्नकुम्भविधिना संवासितो
 ह्यो देवैः ॥ १९२ ॥ दधिदुग्धघृते समाक्षिप्तैः सि
 तया शर्करया समन्वितैः ॥ स्नपयामितवाहना
 दतो जननि स्त्र्यां पुनरुत्सवारिभिः ॥ १९३ ॥ एषो
 सीरसु वासितैः सुकुसुमैर्गङ्गादि तार्थैः देवैर्मा
 लिष्यामि मोक्षिकामृतयुतैः स्वदैः सुवर्णैर्देवैः ॥
 मंत्रान् वेदिकान् त्रिशूनान् परिपठन् स्नानं दम

पू-सा.
४

त्यादरास्नानंतेपरिब्रूयामिजननीस्नानं
त्वमंगाकुरु॥१५॥बालार्चयुतिराडिमिसुखा
सुमप्रस्पृष्टिसर्वोत्तममातस्यांपरिधेहिदि
थवसनंभक्त्यासुयावत्पितॄं॥मुक्ताभिग्रथि
तंसकंचुविमिस्वील्यपातप्रभंतप्रेस्वर्ग
समानवर्णमतुलंप्रावर्णमंगाकुरु॥१५॥
नवरत्नमयेभयार्पितेकमनीयेतपनीयपा

दुब्रे॥सविलासमिदंपदद्वयंलपयादेवि
तयोर्विधायतां॥१५॥बहुभिरगरधूपैसा
दरंधूपयित्वाभगवगवतितवकेशान्ब्रूते
मार्जयित्वा॥सुरभिरभिरवंधैचंपव्रेवा
पयित्वाभुटितिकनकसूत्रैर्जटयैवैष्ट्या
मि॥१५॥सोवारांजनमिदमंबचक्षुषेस्तवि
न्यस्तंवनकसिलक्यामियाय॥तन्तुन

मलिनमपि दत्त्वा दक्षशृंगा ब्रह्मेन्द्राद्यभिर्हि
 षण्णितामियाय ॥ १९ ॥ संजीरः पदयोर्निधा
 य रुचिरं विन्यस्य क्रीचाकटो मुक्ताहारमुरो
 जयोरनुपमानद्वयमात्मां व्रजते ॥ वेयूराणि
 वृद्धे सुरन्नवलयेश्वरेणा कुरेशुन्नमात्माटं ५
 केतवकुर्यायोर्विनिदधे वृश्चिर्षचचूडाम
 णा ॥ १९ ॥ धामिहरेतवदेविहेमविस्सुमान्याधा

यभालस्त्रले मुक्ताहारविराजहेमतिलवनेना
 सापुटे मोक्षिन् ॥ मातर्मोक्षिन्नालित्राचकच
 योऽसौ ॥ वीगुलासुसम्यक्कोरं घ्रात्रोचनकिंवि
 णिविनिदधेरन्नावतंसंश्रुतो ॥ २० ॥ मातर्भा
 स्त्रतलेतवाताविमले क्रीशमीरवस्त्ररिवा
 वृष्टरागकभिः कुरोमितिलवन्देहेंगरागेत
 तः ॥ १ ॥ वदो जादिषु यद्वद्वदमरसं सित्ताच

र. सा.

६

पुष्पद्रुमपादोक्तं च मलेपनादिभिर्हरं संपू
जयामि त्रमात्र ॥ २१ ॥ रत्नाक्षतैस्त्रिपरिपूज
यामि मुक्ताफलैर्वा मचिरे रविद्वैः ॥ अश्वं हि
नेर्देवियवादिभिर्वा काश्मारपेन्द्रोक्तिवतं ६
दुल्लेखी ॥ २२ ॥ जननी चंपकवृक्षे लमिदं पुरो मृ
जमदो यमयं पटकासत्रः ॥ सुरभिर्गंधमि
दं च चतुस्रं सपदि सर्वमिदं प्रतिग्रह्यतां ॥ २३ ॥

सामंते ते तजवति मया सादरं न्यस्तमेत
त्सिंदूरं मे हृदयकमले हर्षवर्षं तनोतु ॥ वा
क्षादित्यद्युतिरिव सदा लोहिताय स्यात्का
त्तिरंत धातं हरति जगतः श्रेष्ठ सा चिंतयेव
॥ २४ ॥ मेदारकुंदवरवीरक्षविंगपुष्पे स्त्र्यो
देवि चिंतितमहं परिपूजयामि ॥ जातीजपा
वकुलचंपकवृक्षे तद्वादी ज्ञानाविद्याकुरुता

निचत्तेर्पया मि ॥ २५ ॥ मातृतीवकुलहेम
 पुष्पिका कौचनारवरवारवेतवेः ॥ कार्णिवा
 रगिरिवर्णिवादिभिः पूजया मिजगदेवते
 वपुः ॥ २६ ॥ पारिजातशतपत्रपाटला मल्लिका
 बकुलचंपकादिभिः ॥ अंबुजैश्चक्रसुमैश्च सा
 दं पूजया मिजगदेवते वपुः ॥ २७ ॥ लाक्षासंमि
 क्षिते सिताभ्रमिक्षितेः श्यावाससंमि ॥ क्षिते कर्पू

रं वक्षितैः सितामधुयुतेर्गो सर्पिषो लोडितैः ॥ श्री
 खंडागरुगुल्लप्रभृतिभिर्नानाविधैर्वस्त्रभिः
 धूपंतेपरिकल्पयामितमिदं देवीत्वमंगीकुरु ॥ २८ ॥
 रत्नालेखतहेमपात्रनिहितैर्गो सर्पिषो लोडितै
 र्दूपैर्दूर्घतरोधवारहरिभिः बालार्द्रवोटिष
 भैः ॥ आतांम्राज्ज्वलदुज्ज्वलज्वलनवडनप्रदी
 यैस्तथामातस्यामहमादरादनुदिनं नीराज

याम्युच्चैवे ॥ २९ ॥ महति वन वपात्रे स्त्रापयि
 खाविशा लान् ५ मरु स दश रूपान् पक्वगोध
 मयुक्ता दीपान् ॥ बहु घृत मथते पुन्यस्त
 दीपान् वृं पान् भुवनजननी कुर्वे नित्यमारा
 त्ति कंते ॥ ३० ॥ स विनय मथ दत्ता आनु युग्म
 धरिण्यं स पदिसिर सिध्या पात्रमारा त्रि
 वस्य ॥ मुख वमस समापेत्ते वसाधं त्रिवा

रं भ्रमयति मयि भूयाते हृषाईः वृटाक्षः ॥ ३१ ॥
 मातस्यो दधि दुग्ध पायस महाशाख्यान्
 संतानि का स्तृपाप सिताघृतैः सवटवै संक्षो
 इरं भा प्रलेः ॥ एलो जोर वृहिंगू नागर निशा
 का स्तंबुरा संस्तुते शाक्रेः शाव्रमहं सुधाधि
 वरसेः संतर्प्या म्यर्प्य यन् ॥ ३२ ॥ साष्टपद
 पदधि दुग्ध सिताघृतानि स्वो सेद भक्त्य

रस्त

३

रमान्नपुरः सराणि ॥ शक्रोऽसन्मरिचजा
रववाहिकानीभक्षारिभक्षजगदंबमयापि
नानि ॥ ३३ ॥ क्षारमेतदिदमुमुत्तमोत्तमप्राज्य
माज्यमिदमुज्यक्षेमधु ॥ मातरेदममृतोपमं
संभ्रमेणपरिपीयतां मुहुः ॥ ३४ ॥ उष्ट्रोदवैः
पालियुगं मुखं च प्रक्षाल्यमातः प्रक्षाल्य
पात्रे ॥ वर्षैरमिश्रेण संवृष्टमेन हस्तौ सम

वर्तयचंदनेन ॥ ३५ ॥ अतीसीतमुशीरवा
सितंतपनीयापवने निवेदितं ॥ पटपूतमि
दं जितामृतं शुचिगंगामृतमंबपीयतां ॥ ३६ ॥
ताम्राम्रं भाफलसंयुतानि शशाप्रलाहो
टसमं चितानि ॥ सनाहिवेलानि समन्वि
तानि प्रक्षालिते देवि समर्पयामि ॥ ३७ ॥ कु
ष्मांडकोशोत्तवसंयुतानि जंबीरनारंगवि

प्रस्ता

२

मिश्रितानि॥स्वाज्जदराणिसजांबवानिपै
लानितेदेविसमर्पयामि॥३॥ब्रह्मरेणयुतेर्ल
विंगसाहितैर्वंद्योत्तचूर्णान्वितैस्त्वोसेदन्मवे
सगोरखदिरेस्मुश्रिग्यजातीपूलेमान्नःयेन
पत्रपांडरुचिरैतांबुलवद्वृक्षैःसानंदंमुख
मंडनार्थमतुल्यंतांबुलमंगीकुरु॥३॥एषा
विंगदिस्मिन्मिश्रितानिवंद्योत्तब्रह्मरेविमिश्रि
न्वि

तानि॥तांबुलवद्वृक्षैःसंयुतानिपूगानि
तेदेविसमर्पयामि॥४॥तांबुलवद्वृक्षैः
जितहेमवर्णस्वर्णतूपगपूज्यमोक्षिवच
णयुक्तं॥संस्कृतंनेप्रस्थितमिदंस्वदिरेणसा
र्वंतांबुलमंबवदनांबुरुहेगृहाण॥५॥
अथबहुमणिमिश्रेमोक्षिवेस्त्वाविकार्यत्रि
भुवनकैमनीयेपूजयित्वाचवस्त्रे॥विविध

रु. सा.

स्तुं

११

मिलितमुद्रां दिव्यमाणिक्यमुक्तांजननीवन
वरद्विंदस्त्रिणेतोर्पयामि ॥४२॥ मातः प्रांच
नमंऽमंऽलमिभेदं पूर्णं दुर्विषयमंनानारत्न
विशोभिहेमवत्तशंलोवत्रयाह्लादवं ॥ भा
स्वमौत्तिचजातिव्रापरिभृतं वृत्त्यात्महस्तो
धृतं च त्रंतेपरिव्रज्ययामिसिरशित्वध्यास्व
यंनिर्मितं ॥४३॥ शरदिंदुमरीचिगौरवर्णम

णिमुक्ताविलससुवर्णदंडे ॥ जगदंबविचि
त्रचामरेस्त्र्यामहमानंदमरेणवाजयामि
॥४४॥ मार्त्तंऽमंऽलनिभोजगदंबयोयंभक्त्यामा
यामृतमयोमुकुरोर्पितस्तो ॥ पूर्णं दुर्विषयमं
रं वदनं स्वकीयं प्रस्मिन्नविलोक्य विलोक्य
विलोचनेत्वं ॥४५॥ इडादयो नतिनतिमुकु
टप्रदीपैर्निराजयामिशततंतवपादपाठे ॥

प्र. स्त.

१२

तस्मादहं तव शरीरसमस्तमेतत्तन्नाशज
र्यमिजगदेव सहस्रदीपैः ॥ ४५ ॥ प्रियगतिर
तिनुरंगो रत्नपल्लोऽणयुक्तः वनव्रमयवित्त
षः स्निग्धगंभीरघोषः ॥ भगवति पुरतोयं
वाहनार्थं मया तेनुरगशतसमेतो वायुवेग
स्तुरंगः ॥ ४७ ॥ मधुवरवृत्तकुम्भोन्यस्तासिंघ
रवेण वनैर्वलितघंटः विंविंशिशोभिरेव ॥ ४८ ॥

वृणयुगलचंचच्चा मरो मेघतुल्यो ज्वननि
तमुहस्ता मत्तमातंग एषः ॥ ४९ ॥ इततरस्त
तरंगैर्विशजमानं मणिमयचक्रचतुष्टयेन
नयुक्तं ॥ वनव्रमयवित्तानवतं भगवतिर
थमेनै सर्वमेतेव यामि ॥ ५० ॥ हयगजस्थ
पक्षिशोभमानं दिशि दिशि दुंदुभिमेघना
दयुक्तं ॥ बहुविधे सनुरंगसैन्यमेतद्भगव

पू.स्त.

२२

तिभक्तिभरेणतेर्पयामि॥पु॥परस्वीलतस
मसागरंबहुसंपसहितंमयावते॥विपुलंधर
णीतक्षेमभिद्यंप्रबलंदुर्गमिदंसमर्पयामि॥
॥५१॥शतपत्रयुतेस्वभावशक्तिरतिसौरभ्ययु
तेपरागपाते॥भ्रमरमुखरीलतेरनंतैवज
नेस्वांजगदंबवीजयामि॥५२॥भ्रमरविलुकि
तलोत्तलकुंतलालीविगलितमाल्यविकीर्ण

रंगभूमिं॥प्रदमईतरुचिरानटीनटंतिताव
हृदयेमुदमातनोत्तुमातः॥५३॥मुखब्रूमल
वणविलाशलोत्तवेणीविलासितनिर्झित
लोत्तभंगमाला॥युवजनमुखब्रारीचास
लावण्यलोत्ताभगवतिपुरतस्तेदिव्यनृत्य
तिबाला॥५४॥भ्रमदक्षिकुलतुल्यालोत्तध
मिधुभारास्मितमुखब्रूमलोद्यादिव्यलावण्य

श्रुतः

२४

पराः॥ अनुपमतववेशावारयोषानटेतिप
रभतकलव्रंढीदेविधैर्यंधुनोत्तुपपप॥ उम
रुडिं डिमभ्रं रं नः नूरी मरवरवगंडघ
टादय॥ जितितित्तं नति मिर्जगदं विव्रेबहु
रसं सुखयं हृदयं लुते॥ ५६॥ विपंचाषु सप्त
स्वशब्दादयंतस्तव द्वारिगायंति गंधर्वैर्न्या
॥ ह्यं सावधानेन चित्तेन मातः समावृण्य

त्वं मया प्रार्थितासि॥ ५७॥ अभिनवकमनी
यैर्नर्तकैर्नित्यं नानां ह्यणमपिरमदित्यं चेतए
वं वदीयं॥ स्वयमहमपि भवित्रे नृत्यं वादित्र्य
जातैर्भगवति भवदीयं मानसं रंजयामि॥ ५८॥
तव देवि गुणानुवर्तते च तुरा नो च तुरा ननाप
यः॥ तदिहैव मुरेव पुञ्जं लुपुस्तवनं स्तवदत्तं
महेश्वरः॥ ५९॥ पदे पदे या परि पूजयेभ्यः सद्यश्च

मेधासिंदिपूतं ददाति॥ नो सर्वपापक्षमहेतु
 भुतां प्रदक्षिणां ते परितः करोमि॥ ६०॥ रक्तो स
 लो रक्ततलप्रभाभ्यां द्वे ध्वजोर्द्वरेखां कुक्षिशो
 गदाभ्यां॥ अशेषद्वारवद्विताभ्यां नमो
 भवानीपदपद्मज्जाभ्यां॥ ६१॥ चरणनखिनयु
 ग्मं पद्मजैः पूजयित्वा वनव्रतमस्तमास्तां वृंढ
 देशेऽर्पयित्वा॥ शिरसि विनिहितो यं रत्नपुष्पां

जुलिंते हृदयब्रमलमध्ये देवि हर्षतनोतु॥ ६२॥
 अथ मणिमयमंचक्राभिरामं द्युतिमतिपुष्प
 वितानराजमाने॥ प्रसरदगरुधूपंधूपिते
 स्मिन्नगवतिवासगृहे स्मृते निवासः॥ ६३॥
 एतस्मिन् स्वचिते सुवर्णे पाठे त्रेलोके वराभ
 यदो निधाय पादौ॥ विस्तीर्णे मृदुलछदोत्तरे
 स्मिन् पर्यं व्रतनव्रमये निषीदतः॥ ६४॥ तव दे

विष्णुगान्धर्वतैत्तिचत्तुरानोचत्तुराननादपु॥
 सरोजचिह्नयोपदयोनिर्जितपद्मरागयो
 धुतिरक्ततलेरक्ततलेपुनक्तोक्तचयारस
 कतां॥६५॥ अथवातक्षीरवासितांनिज
 तांबूलसेनैरंजितां॥ तपनायमयेमपद्रु
 मुखेगं दूषजलंनिधायतां॥६६॥ अणमय
 जगदेवमेवकेस्मिन्मृदुतरत्नविब्रयावि
 तानराजमाने॥ अतिहरसिमुदशिखेनसा

धंसुरवशयनेकुरुमोहदिस्मरंति॥६७॥
 मुक्ताकुंदंदुगौरांमणिमयमुकुटांरत्नताटं
 युक्तांमहश्रुकपुस्तहस्तांमभयवरकरांचंद्र
 डांत्रिनेत्रां॥ नानास्त्रंकारयुक्तां सुरमुकुटमणि
 धौतितःस्वर्णपीठंस्नानंदां सुप्रसंन्नांत्रिभुवन
 जननीचेतसाचिंतयेव॥६८॥ एषाभक्त्यातववि
 रचितायामयादेवी पूजास्वास्त्येनांसपदिश
 वलंमेपराध्यंक्षमस्य॥ अनंयततववक्रगयाप्र

२७

१७

एतामेतिसधः सानेदं मे हृदयद्रमले तैस्त्व
नित्यं निवासः ॥ १६६ ॥ पूजामि मां पठेत्प्रातः पूजाव
त्तुमुनिश्चरः ॥ पूजाप्रदमवाप्नोति बोधिनाथं च
विदति ॥ १७ ॥ प्रत्यहं भक्तिसंयुक्तो यः पूजनमिदं प
ठेत् ॥ वाग्वादिन्या प्रसादेन वक्त्ररान्सद्बुद्धिर्भवेत्
॥ १७१ ॥ ॥ इति श्रीमत्संस्कृतार्थविरचिते पूजन
स्तवं संपूर्णं ॥ ॥ संवत् १७१५ श. ५. १६४६. श. कार्तिके
शुक्लपक्षे चतुर्थी रविवारसरे ॥ शुभेण लिखितं स्तो
त्रं सर्वकामार्थसिद्धये ॥ परांपरार्थं ॥ हरेस्वरूप

नेरुगुनि

॥ श्रीरुद्रस्तु ॥ श्रीभक्तवत्सल ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दाअपि। तदा प्रक्षतौ देहे स्थितः आत्मा तस्याः प्रक्षतेर्गुणैर्देहधर्मेऽन्तर्मरणादिनिर्वा
 भ्यते। न युज्यते यतः। अत्यन्तमः। देहादत्यन्तं विलक्षणः। ननु हंशः। स्तूलः। इत्यादौ न वैल
 क्षणं प्रतीयते तत्राह दमिति॥४॥ इदं शरीरं शुश्रूषय मोहजं यथा पृथक् जौतिकमी
 यते इहं। यथौदाकः पार्थिवैर्तैर्जसैर्जनः काले न जातो विक्षतो विनश्यति॥५॥ इदं शरीरं
 मोहजं अविवेकादात्मत्वेन ज्ञातं। वस्तुतस्तु पृथगेवायतः। दीयते दृश्यते जौतिकं वा यथा
 ह मित्यवयः॥ अत्रैवं प्रयोगः। दृष्टुं जौतिकं वा तदुपपादय शरीरं निन्ना दृश्यं वा तजौतिक
 वाच्यं यथा त्वं ता विवेकिनः आत्मत्वेनात्रिमपि इहं ततः इहा तद्गृहीयथा पृथक् तद्वदि

मदी
 १५

ति। जौतिकं वा नुमानं विद्वत्पुनश्चात्मनो जन्मा घना वपुः पमं हरति। यथा भूदकौः परमा
 एभिः ज्ञातो बुद्ध्या दिव्यं वा पार्थिवैर्जातो घटा दिव्यं वा तैर्जसैर्जातः। बुडलादिः विनश्य
 ति। ननु आत्मा। पृथगवच्छातानां वेपि निन्नेवेदृष्टं तद्वयमाह। यथेति॥६॥ यथा नलोदा
 रुशु निन्नदीयते। यथा तिलो देहगतः पृथक् स्थितः। यथा तनः सर्वगतं तस्य कर्तृत्वं तथा।
 पुमान् सर्वगुणाश्रयः परः॥७॥ यथा नलोदारुश्चेव स्थितोऽपि दाहकत्वेन प्रकाशक
 वेन निन्न एव प्रतीयते। यथा वेदेहगतोऽपि तिलो मुखनामिकादिषु पृथक् प्रतीयते। त
 था देहस्य वेप्यात्मनः तद्धर्मयोगात्तावेदृष्टं तमाह। यथा तनो न प्रकृतकापि संगं न प्रो

नोति। तथापि मातपि सर्वेषां गुणानां देहेन्द्रियादीनां आश्रयः। तेषां श्रितो वापरः पृथगेवे
 त्यर्थः॥ ३॥ सुयज्ञो न वयं श्रोते मूढा यमनुशोचथायः श्रोता यो नुवक्ते हनसदृशे त कश्चि
 त्। धधे मूढाः यं अनुशोचथ सो यं शुभ्रद्रव्यं सुयज्ञः अनुशोते किमिति शोचथा न चेतानां वतं
 कालं श्रमोऽश्रुणोति अनंतरप्रतिवक्ति प्रत्युत्तरं ददाति ददाती तस्या दर्शनात् पृथः इति चेत्
 मनुशोचनीयो न प्रवति। प्रागपि तस्य श्रोतुर्वकुरदर्शनात्। यः श्रोतेति। तनुमुखतामिकां
 वारी प्राणवायुः श्रोता वक्ता च दृष्ट एव। इति चेत् तस्मात् श्रोता वक्ता वा। अचेतनत्वादित्याह
 । न श्रोतेति॥ ३॥ तश्च श्रोता तानुवक्ता यं मुखोऽप्यत्र मदानुः। यस्मिन् देन्द्रियवानात्मा स चात्मा

मटी
 २०

प्राणदेहयोः। धपमदानुसर्वेन्द्रियचेष्टादेवः अतएव मुख्यः प्राणो वै मुख्य इति श्रुतेः। क
 स्तर्दिवक्ता श्रोता वा तत्राहायस्मिद्देहेन्द्रियैः तत्तदर्थं दृष्ट्यात्मा मनु प्राणदेहाभ्यां अचे
 तनाभ्यां अधन्यः स चेतनः। ननु चेत्ततश्चात्मा चेतनस्य अहंशः स्खलः काणो बधिर इति
 देहधर्मोऽपि लघिः कृतस्तत्राहा॥ ३॥ चेतं द्रियमनो लिंगानुदेहानुद्भाववानुविभुः। ननु
 सृजति सत्यः तच्चापि स्वेन तेजसा। धनूतेन्द्रियमनो जिः लिङ्गं तेलक्षं ते इति तथा तानुदे
 हानुतेजो। अन्य एव जनति अहमिति मत्पते तर्हि कथं मोक्षस्तत्राह। तश्च जनने स्वेन ते
 जसा विवेकबलेन उरुजत्यपि हि द्रव्यनुत्पत्तं प्रमाणायति। तनुविवेकानंतरमप्याहार

दिकर्मसुप्रवृत्तेर्वधः स्यात्तत्राह। यावदिति॥७॥ यावद्विंशतिं तोह्यात्मा तावत्कर्मनिबन्ध
नं। तौ तो विपर्ययः क्लेशो माया योगो नुवर्तते। ४९ यावद्विंशतिं शरीरेणाश्रितः तदनिमा
नवा नात्मा नवतितावदेव तस्य तत्कर्म। बन्धतं बन्धहेतुर्न विति। ताता विपर्ययः देहधर्मजा
स्ततः क्लेशश्चानुवर्तते। तनुलिंगं निमानेति वृत्तेऽपि यतोयं माया योगो विपर्ययादिः। मा
यया युज्यत इति तथा। न परमात्मा इत्यर्थः। तनुमुखः स्वादीनां तस्माधनानां वसत्यव
प्रतीतेः कृतो मायामयत्वं तथा च बह्यो वादितः सत्यमेव वदंति। तत्राह वितथेति॥८॥ वि
तथानि निवेशो यं यदुल्लेखार्थवच्च। यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमिन्द्रियकं पृष्ठा। ५० वि

सटी-
२१

तथो मिथ्या नूतो अयमनि निवेशः। को सौ श्रेणोऽतकार्योऽनुमुखः स्वादिषु अर्थः परमा
र्थः पर इति दृक् वचश्चेति यत्स। कृत इत्यत आह। यथा मनोरथः स्वप्नः। उपसंहरति। अथे
ति। अथ नित्यमनित्यं वा नेदृशो चंति तद्विदः। त्वेनोथा शक्यते कर्तुं स्वप्नावः शोचतामिति
। ४९ अथ तस्मान्नित्यं आत्मानं। अनित्यं देहं तद्विदः। नित्यमनित्यं जातं तो तत्रोचंति। न च
वपुःपदेष्टारोपि शोचंते। दृश्यंते। तत्राह। तात्पर्येति शोचंते दृष्ट्या भावात्स्वप्नावो न निवर्तत
इत्यर्थः। स्वयं सधर्मा अपीति युक्तं तत्रातिहासमाह। लुप्तक इति॥८॥ लुप्तको विपिनेक
श्चित्पक्षिणां निर्मितो तत्कः। वितत्यजालं विदधे तत्र तत्र प्रलोलनं। ५० पक्षिणां अंतक

:शश्वरेण निर्मितः यत्र यत्र पक्षिणः तत्र तत्र तान् कणादिभिः प्रलोभयन् जालं विस्तार्य वि-
 शेषेण धृतवान् पाठां तरेतेषामा मिषादिभिः प्रलोभयन् धृतवानि त्यर्थः ॥ ४॥ कुलिङ्गमिश्र-
 नं तत्र विवरन् समदृश्यत। तयोः कुलिङ्गा हेमसा। युष्मकेन प्रलोभिता ॥ ५॥ कुलिङ्गः कंद-
 र्दीपक्षिविशेषः। कुलिङ्गयोर्मिश्रणं। तन्मध्ये कुलिङ्गी पक्षिणो लोभयन् जाले पतितः।
 ॥ ४॥ सामकृतमिव स्तंभं मदिषी कालयन् त्रिता। कुलिङ्गस्तं तथा पद्मानिरीक्ष्य शृङ्ख-
 तः। स्तेदादकल्पः करुणः। रूपं पर्यदेव यत् ॥ ५॥ मिव स्तंभं जालस्य भूवेऽमकृतबंधं।
 प्रापातां आपन्नां आपदं प्राप्तां दृष्ट्वा कुलिङ्गः पक्षीतां मोचिषुं अकल्पः सन् पर्यदेव यत् ॥ ६॥

सटी-
 २२

क्षशाखामाश्रित्य विलापं चकार। तदेवाह। अदो इति ॥ ४॥ अदो अकरुणो देवः। स्त्रिया करु-
 णया विभुः। रूपं मानुशो चंत्मा दीनया किं करिष्यति ॥ ५॥ करुणायामवतोऽनुकंपया।
 स्त्रिया किं करिष्यति ॥ ६॥ कामं न यत्र मां देवः किमर्धनात्मनो हि मे। दीनेन जीवताडः खमने-
 न विधुरा युषा ॥ ५॥ आत्मनो देहम्यार्धेन किं करिष्यति। मामपि न यत्र। अदो जीवन्नरो ज-
 द्रं पश्येदिति वचनात् कथं मर्तुमिच्छसि तत्राह। अनेन विधुरा युषा जायस्वित्पजीवितेन मे ॥
 किं नु खं। अतो मामपि न यत्र ॥ ६॥ कथं वजातपद्मांस्तान् मावृहीतान् विभ्रम्य हं। मंदना-
 गाः प्रतीक्षन्ते नीडे मे मातरं प्रजात ॥ ५॥ पपन्नजाता पक्षा येषां तान् बालकान् कथं विभ्रमिषा ॥

लयामिमेपेदनाम्पाःमातरं प्रतीक्षां ततात्तु धयाक्रममाणान् ॥ एवं कृत्वा विलपं
 तमा रात्रिप्राय विद्योगां नुरपश्रु कंठं । स एव तं शाकृत्तिकः शरेण विव्याध कालप्रदितो वि
 लीनः ॥ ५६ ॥ शाकृत्तिकः पक्षि हंता लुप्तकः । विलीनः मृतः । अनेन स धर्मवन्दर्शितः ॥ एवं
 मूयमपश्यं त्यः आत्मा पायमबुधयः । तै तं प्राप्स्यथ शोचं त्यः पतिं वर्षशतैरपि ॥ ५७ ॥ आत्मा
 पायं स्वमृत्सुं अपश्यं त्यः ॥ ५८ ॥ हिरण्यकशिपु रुवाच ॥ बाल एव प्रवदति सर्वे विस्मितचेत
 सः । ज्ञातयो मे निरे सर्वमनित्यमयथो छितं ॥ ५९ ॥ अयथो छितं मिथ्यैव आविर्भूतं प्रत्यक्षेण
 दृश्यमानमपि जगत् मिथ्यामे निरे ॥ ६० ॥ यम एतदुपाख्याय तत्रैवांतरधीयत ज्ञातयो पिमुयन्

सटी-
 २३

स्पचक्र्यसांपरायिकां ॥ ५९ ॥ सांपरायिकं परलोककृत्यं ॥ ६० ॥ ततः शोचतमा मूयं परं वात्मान
 मेव वा कः आत्मा कः परोच्चावस्वीयः पारक्य एव वा ॥ ६० ॥ स्वपरा निति वेशेन विना ज्ञानेन
 देहितां ॥ ६० ॥ स्वपरः इत्यनिति वेश एव अज्ञानं तेन विना ॥ ६१ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ इति दैत्यपतेर्वा
 क्यं दितिराकर्म्यमस्तुषा ॥ पुत्रशोकं क्षणात्पुत्रका तवे चित्तमधारयत् ॥ ६२ ॥ सस्तुषास्तुषया
 सहिता ॥ दितिः पुत्रशोकं त्यक्त्वा आत्मतवे चित्तं आधारयत् ॥ ६३ ॥ ॥ इति श्रीजागवते महापु
 राणे सप्तमस्कंधे दितिशोकापनयनो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ इतीयेतस्य तप
 सा तप्तं वीक्षा जगदिधिः । आगत्य विस्मितस्तेन संस्तुतश्च वरानदात् ॥ तदेवं साधूनां कद

नेदानवानादिशपबंधनांशोकंतच्चनिरूपणेनापनीययक्तवान् तदाह॥ श्रीनारदः
 ॥ हिरण्यकशिपु राजन् अजेयमजरामरं आत्मानमप्रतिद्वंद्वं एकराज्यं विधिसतः ॥ अत्र
 तिद्वंद्वं प्रतिपक्षदानं एकराजं विधिवत्कर्तुमैवत॥ ॥ सतेपेमंदरोणां तयः परमदारु
 णां ऊर्ध्ववाक्यं नोदृष्टिः पादां गुष्टाश्रिता वनिः ऊर्ध्ववाक्यं यस्यातजसि दृष्टि र्यस्य॥ पादां
 गुष्टेनाश्रिता अवनिर्येनामब्रह्माणं आराधितवान् ॥ जटादाधितिनीरेजे संवर्ता कर्कश
 वांशुभिः तस्मिंश्च पस्तप्यमाने देवाः श्रुत्वा निजेजिरा ॥ ३ ॥ जटां नां दीधितिनिःकांतिनिःप्र
 लयकतस्मिंश्च वरेजे ये देवाः पूर्वंचलक्षिताः संतो नु विविवरुः ते पुनश्चस्मिन्तपश्चर

सटी-
 २४

तिसृतिस्वानिस्वानिष्ठातानिजेजिरा ॥ तस्य मूर्धः समुद्रतमधुमो गिरिवज्रं ज्वलन्ति
 र्यमूर्धमधोलोकान् अतपद्विषगिरितः ॥ धविषगिरितः पृथक् प्रष्टुतमन्त्रिलोकी अतप
 त्तापयामास ॥ ॥ चुक्रुर्नुर्द्युदवंतः सदीपादिश्च चालयुः ॥ निपेयुः मयदास्ताराः जडालु
 श्वदिशो दश ॥ पद्मीपैरद्विनिश्चसहिता पृथ्वी च चाला ॥ तेन तस्मादिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं य
 युः सुराः ॥ धात्रे विज्ञापयामासुः देवदेव जगत्पते ॥ दैत्येन्द्रतपसा तस्मादिविस्त्राणुं न शकुमः ॥
 तस्य चोपशमं ब्रह्म नू विधेद्विद्यदिमत्पमे ॥ लोकाजया वं संति बलिद्वारास्तवाजिजो ॥ ३ ॥
 तव बलिद्वाराः करप्रदाः ॥ पूजाकारिण इति वादे अजिनो सर्वाधिपाया वन्न तं क्षतीति न वि

नरपंति। ब्रह्मणस्तस्मिन् देवप्रभुत्वादयि तस्य कल्पमाहुः। तस्येति च त्रिभिः। तस्यायं।
 किल संकल्पः श्वरतोऽश्वरं तपः। श्रुयतां किं न विदितः तवाद्यापि निवेशं दितं। तस्य संक
 ल्पस्य वकिं न विदितः। तथाप्यस्मान्निर्निवदितः शृणु॥॥॥ स्तुष्ट्वा वराचरमिदं तपो योगस
 माधिना। अध्यास्ते सर्वलोकेभ्यः परमेष्ठीनिजासनं। तपो योगसमाधिनिष्ठया सर्वलोके
 भ्यः श्रेष्ठं निजासनं लोकं अध्यास्ते अधिनिष्ठति॥॥॥ तदहं वर्धमानेन तपो योगसमाधिना
 । कालात्मनोश्च नित्यत्वात् साधयिष्ये तथात्मनः। तत्रैवात्मनः साधयिष्यामि। तनुव्र
 णाश्च निदीर्घायुषा तपस्तप्त्वा तत्पदं साधितं। अत्यः कृतस्तसाधयेत्तवाहुः। कालात्म

मटी.
 २५

नोरिति। यद्यथा युषो ल्यवेन देहो वारं वारं म्रियेत। तथापि कलस्यैव आत्मनश्च नित्यत्वात्
 बह्वर्जितमस्ति तपस्तप्त्वा तत्साधयिष्यामीति वर्धमानेनेति यदुक्तं तदभिप्रायमाह। अन्यथे
 ति॥॥॥ अन्यथेदं विधास्येदमयथा पूर्वमोजसा। किमन्यैः कालनिर्हृतेः फल्पांते वैलवा
 दिभिः॥॥॥ अन्यथा सुरासुरा दिव्यत्पयेन। अथवा पूर्वोत्पपापा दिव्यत्पयेन। इदं जगत्।
 विधास्यामि। अन्यैः वैलवादिभ्रवादिपदैः किं प्रयोजनं। अतस्तदेव साधयिष्यामि॥॥॥ इ
 ति शुश्रुम निबन्धं तपः परममास्थितः। विधस्वानंतरेण युक्तस्वयं विबुधनेश्वरः॥॥॥ इति च तद
 महरणोत्तम्यतिर्वधः शुश्रुमः। अतएव अमो अधुना परंतपः आस्थितो वर्तत यद्वदुक्तं त

अन्तरमेवविधस्व॥अतथातस्मान्नंशोसतिमाधुनामतिष्टम्पादितिशोचंतयाजुत
 तवाप्ततंदिजगवांपारमेष्ठ्यजगत्पते।जवायश्रेयसेनूत्येक्षेमायविजयायव॥१३तवपार
 मेष्ठ्यमिदमाप्ततंदिजगवांसाधुनाजवायउरुवायाश्रेयसेसुखाय।नूत्येक्षेयार्थाय।क्षेमा
 यलक्षपालनाय।विजयायउक्तर्थाय॥१४इतिविज्ञापितोदेवैर्जगवातात्महृष्टपापरीतो
 नृगुदक्षाद्यैः।ययौदैत्येश्वराश्रमं॥१५नददर्शप्रतिष्ठन्नं वल्मीकवृणकीवकैः।पिपीलिका
 निरावीर्णमेदस्त्वग्मांसशोणितं॥१६वल्मीकवृणकीवकैः।आच्छन्नं प्रथमं नददर्श।पश्चा
 कथंविदिलक्ष्यतंप्रादेतिद्वयोरश्वयः।पिपीलिकाभिः।संमंतात्।आवीर्णंजितंमेदश्चव

स-टी.
 २६

कमांसंशोणितं वयस्यतं॥१७तेपंतंतपसालोकानुयथात्रापिदितंरविं।विलक्ष्यवि
 स्मितः।प्रादुहसमतंतं सवाहनः॥१८अत्रैतपिदितंछन्नंरविमिवविलक्ष्यदृष्ट्वाविस्मितः।प्राद
 ॥१९॥ब्रह्मोवाच॥उत्तिष्ठोत्तिष्ठजदंतैतपः।सिद्धोसि।कारुण्यपावरदोहमनुप्राप्तोप्रियतामी
 शितोवरः॥१९अद्राक्षमहमेतत्तेहसारंमहदद्भुतं।दंशजक्षितदेहस्यप्राणाद्यष्टिपुशोरे
 ॥२०॥हसारंधैर्यंदंशैर्मक्षिकाविशेषैः।नक्षितोदेहोयस्य॥२१॥तैतत्पूर्वर्षयश्चक्रुः।नकरिष्यं
 तिवापरे।तिरंभुर्भूयेच्छत्याणान्कोवैदिव्यसमाशतं॥२२॥तिरंभुः।निषिद्धंअमुदकंयेन
 सेपरः।देवानांवर्षशतंयावत्कः।प्राणान्धारयेत्।नकोपीत्यर्थः॥२३॥व्यवसायेनतेनेद

दुःकरेणमनस्विता। तपोनिष्ठेन जवता नितोदं दितिनंदनं। १० तेन यथाचनेन व्यवसायेनैव
 तावज्जितोदं। तपोनिष्ठेन जवता सुतरां जितः॥ ११॥ ततस्तथा शिषः सर्वाः। ददाम्यसुखं गव
 । मर्त्यस्य ते अमर्त्यस्य दर्शनं ता फलं ममा॥ १२॥ मर्त्यस्य तव अमर्त्यस्य मम दर्शनं निष्फलं न ज
 वति। अतो वरं वृणीषा॥ श्रीतार॥ १३॥ इत्युक्त्वा दिग्भवे देवो जक्षितो गं पिपीलिकैः। कमं
 उज्जलेनोक्षतुदियेनामो घराधपा॥ १४॥ आदौ जवतीत्यादिनवो ब्रह्मक्षतु प्रोक्षितवान्॥
 मतक्ती च कवली कान्मदुजो बला चितः। सर्वा वयवसं पन्नो वज्रसंहतनो युवा॥ १५॥
 जवत्संहतनं अंगदाद्यं यस्मिन्॥ १६॥ उच्यते स्तप्रहेमाजो विजावमुखिवैधमः। स निरीक्षा

सटी-
 २९

वरे देवं दं स वाहमवस्थितं। १७॥ ततस्तस्य देहस्य देहकांतिर्यस्यासगिरा अष्टादित्युत्तरेणाव
 यः॥ १८॥ तनामशिरसाक्षमो तदर्शनमोहासवः। उवाच प्राज्ञलिः प्रहः। शीघ्रमाणो दृशा विभुः
 । १९॥ तस्य दर्शनं तमदानुसवो यस्यार्षेणाश्रुणिपुलको जेदश्च यस्यासातुं पुष्टावावा॥
 हिरण्यकशिपुर्वावा। कल्पाते कालसृष्टे तयोधेन तमसावृतं। अनियन्तं गदिदं स्व
 यं ज्योतिः स्वरोचिषा। २०॥ अंधेन निविडे तमसा। तत्र ह्युः। कालसृष्टे त। प्रत्यतिपुण्ये
 ण। धर्मं तेन तमसावृतमिदं जगत्स्यः अनियन्तं क। अनियन्तं मकरोत्। तस्मै तेन मइति
 तीयेनाश्रयः॥ २१॥ आत्मनारुहतावेदं सृजत्यवतिष्ठं पति। रजः सवतमो धाम्ने परायमद

तेनमः१९ यश्च गुणो नात्मना इदं जगत्सृजति। अचतिपालयति लुपति मंदरतिवा। तस्मै
 जः सवतमसां धाम्ने आश्रयाय मदते पराय। परमेश्वराय नम इति द्वयोरत्रयः। अत्र वस्त्रप्र
 काशकं चंजगत्प्रकाशकं तत्कारणं चं उपादानं तत्सृष्ट्यादिकर्तृत्वं परमेश्वरत्वं चेति षड्विध
 वस्तुत्वं। तदेव प्रपंचयन्नमस्करोति। तम इति च उच्यते। तम आद्याय बीजाय ज्ञानविज्ञान
 मूर्त्या प्राणेंद्रियमनो बुद्धि विकारे र्वक्ति मीयुषे। २० बीजाय कारणाय तेनमः। तत्र देवः
 आद्याय। ज्ञानं ज्ञप्तिः विज्ञानविषयाकारं ज्ञानं ते मूर्तीयस्य तस्मै। अनेन स्वप्रकाशकं चंज
 गत्प्रकाशकं चंजगत्प्रकाशकं वदति। बीजायेति निमित्तवस्तुत्वं। उपादानं चं वाद् प्राणाद

सटी.
 २८

योयेविकाराः तैः रूपै र्वक्तिं कार्याकारं ईशुषे प्राप्नवते। एवमात्मना दृष्टे तत्पतेनोक्तं द्वैवि
 ध्यं दर्शितं। मद्वमीश्वरं वाद्। वमीशिष्येति। २१। वमीशिषे जगतस्तत्त्वेषु प्रमाणेन मुख्ये
 न पतिः प्रजातां विन्नस्पष्टितेर्मन ईन्द्रियाणां पतिर्महान् नूतगुणाशयेनेशः। २२। देवस्य नूत
 मेव जगतो जंगमस्य तत्त्वेषु स्थावरस्य च ईशिषे नियंता नवसि। केन। मुख्येन प्राणेनासू
 च्चात्मरूपेण। अतस्त्वं प्रजातां पतिः। तासां प्रजातां विन्नस्पष्टितेश्च तत्परिणामनूतायाश्चेता
 नायाः मनसश्च तन्नियम्यातां ईन्द्रियाणां वपतिः। अतस्त्वं मेव महान् नूतानां माकाशदीनां त
 द्गुणां शब्दादिविषयाणां। आश्रयानां तदात्मनां ईशश्च। एत नैव स्रष्टुं दर्शितं। इ

दाती यज्ञप्रवर्तकवेनैव श्रंतर्गामिवेन च जगत्पालकवमाद्वा मिनिता ॥ वंसप्ततं नृवि
 तनोषितवात्रय्यावउर्होत्रिकविद्यया च। वमेक आत्मात्मवतामतादिश्रंतपारः कवि
 तरात्मा ॥ ३२ ॥ वमेवमसप्ततं नृश्रिष्टो मादियज्ञान् विस्तारयसि। कथं। वय्यातवावेदत्रय
 रूपेण। कथं नृतयात्रय्या। वाउर्होत्रिकविद्ययवचारो होतारो यत्र तद्वाउर्होत्रिकर्मतद्विष
 ययाविद्यया। आत्मवतां प्राणिनां आत्मनृतः। वमेवांतरात्मा श्रंतर्गामी। कृतः। यतः। सर्वज्ञ
 तत्कृतः। एकः। श्रखंडः। तत्रापि देवः। श्रनादिः। श्रनंतपारश्चेति। नास्त्यंतः। कालतः। पारं दे
 शतो यस्य सः। कालरूपेण संहर्तवमाद्वा वमेवेति ॥ ३३ ॥ वमेव कालो निमिषां जनानं श्र

सटी.
 २९

युर्लवाद्यावयवैः क्षिणोषि। कृटस्त्व आत्मा परमेष्ठ्यजोमहान च जीवलोकस्य च जीवश्च
 त्मा ॥ ३२ ॥ लवाद्यैः कालावयवैः श्रयुः क्षिणोषि। आत्मज्ञानरूपः परमेष्ठी परमेश्वरः। श्र
 तो जन्मशून्यः महान् श्रपरिष्ठितः। किंच। जीवलोक एव कर्मवशात् जन्मादिभिर्विक्रिया
 ते। वंतु तस्य जीवस्य जीवतदेवः। यतस्तस्यात्मा। नियंता। तत्कृतस्तत्राद्वा वत्तइति ॥ ३३ ॥
 वत्तः परेना परमाप्यने जत एजच्च किंचिद्यतिरिक्तमस्ति। विद्या कलास्ते तनवश्च सर्वाः दि
 रण्यगर्भो मिष्टद्विष्ट ॥ ३३ ॥ वतोद्यतिरिक्तं यदि किंचिज्जवेत्। तर्हि तस्मात्तव जन्मादिवि
 कारो नियम्यवादि कं वा न वेत्। तन्नुपरं कारणं श्रपरं कार्यं तत्र च एजतजंगमं श्रनेन तच्छाव

रं वद्व्यतिरेकं नास्ति। ननु मद्यो धकं शास्त्रं व्यतिरेकमस्तीति चेत्। न। यतः विद्यावेदोपा
 वेद्यास्त्वानातिकलाश्च तदंगा नितवैव तनवः। ननु वद्व्यतिरेकाः। तत्कृतः यतस्त्वं दृढं बलं
 वासि। तदपि कृतस्तत्राह। दिरण्मरूपं ब्रह्मांडं गर्भे यस्य सः। विष्टुष्टः। विष्टुणात्मकस्य प्रधान
 स्यष्टे उपरिस्थितः। अक्षरात्परतः परस्मादिश्रुतेः। ननु ब्रह्मांडशरीरस्य जीवस्य ममक
 तो ब्रह्मवां। कृतो वा ब्रह्मांडगर्भवादि। तत्राह। व्यक्तमिति॥८॥ व्यक्तं विज्ञोऽस्तुलमिदं शरीरं ये
 नेंद्रियप्राणमनोगुणं स्वं च संस्थितो धामनिपारमेष्टे अव्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः॥९॥ व्य
 क्तं कार्यमिदं तव शरीरं। व्यक्तं सत्यमिति वा। येन शरीरेण चंद्रं द्रियप्राणमनसां गुणान् वि

सटी.
 ३०

षयात्सुंदे। किं वा। पारमेष्टे परमेश्वर्ये धामनिस्त्वस्वद्व्यपेक्षित एव संस्थिते। ननु अस्मादादिवत्
 स्वद्व्यपतिरोधानेन। अतस्त्वमव्यक्त आत्मानिरुपाधिर्ब्रह्मैव पुराणे पुरुषश्चेत्यर्थः। ननु ब्रह्म
 वै पुराणपुरुषश्च कथमेकस्य। तत्राह। अतंतदिति॥९॥ अतंतं व्यक्तद्व्यपेक्षणेनेदमखिलं तं
 तं। विदविष्ठक्तिद्युक्ताय तस्मै न गवते तमः॥१०॥ अतंतं तयेन वया अव्यक्ते न मनोववताम
 वरेण रूपेण इदं विश्वं तंतं व्याप्तं। तस्मै न गवते तमः। न गवते अचित्ते शर्गाय। न गवते हेतुः॥
 विदविष्ठक्तिद्युक्ताय। विष्ठक्तिर्विद्या अष्टाविंशतिर्माया तास्यां युक्ताया॥११॥ यदि दास्यस्य
 निमता न्वरात्मेवरदो तमः। त्वेतेन्यस्त्वद्विष्टुष्टेन्योष्टुष्टुर्मा न्वत्तमप्रजो॥१२॥ तां तव हि दिवा त

कृतमन्यस्मादपि वायुधेः। तन्नमो तां वरेष्टु तर्तरे तर्तरे गैरपि। ३५ अत्यस्मात् वस्तुष्टयतिरिक्ता
 न्दिनगवन्चायुधेरपिष्टुमहित। ३६ व्यसुनिः प्राणां वर्जितैः अमुमज्जिः स प्राणैः। ३७ सर्व
 षां लोकपालानां महिमानं यथात्मनः। तयो योगप्रज्ञावानां यन्नरिष्यति कर्हि वित्। ३८
 यथा आत्मनस्तवास्ति महिमा तथा। अतिद्वेष्टादिकं देहीति शेषः। तपसा योगेन च प्रज्ञावा
 येष्वां तेषां यत् अणिमाद्यैश्चर्यननुपतीति तच्च देहीत्यर्थः। ३९ ॥ इति श्री जगवते महापुरा
 णे सप्तमस्कंधे हिरण्यकशिपोर्वरप्रदानं नाम तृतीयाध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ चतुर्थेऽध्यायः ॥

सटी
 ३१

२ नः

द्याविजित्पारिविलोकपान्। विष्णुद्वेषेण तान्सर्वान् दैत्यैः समपीडयत्। ४० श्रीनारद
 उ॥ एवं वृत्तः शतधृतिर्हिरण्यकशिपोरथ। प्रादात्तान् तपसा प्रीतो वरांस्तस्मिन् पुंड्रजान्।
 ४१ पुंड्रजान् तपि प्रादात्। ४२ ब्रह्मवाचा। ताते मे पुंड्रजाः पुंसां यावृणीषे वरात्मना। तथा।
 पिवित रामं गवरान् यद्विपुंड्रजान्। ४३ ततो जगाम जगवान् अमोघाबुधो विभुः। पूजि
 ते। सुरवर्येण सूर्यमा। प्रजेश्वरैः। ४४ प्रजेश्वरैर्मरीचादिभिः। ४५ एवं लक्षवरो दैत्यो विव्रधम
 मयं वष्टुः। जगवत्पकरो त्वेषं चाबुधमनुस्मरन्। ४६ स विजित्य दिशः सर्वाः लोकांश्च वीरि
 महासुरः। दिवा सुरमनुष्येन्द्रान् गंधर्वग रुडोरगान्। ४७ पमिद्वारणविद्याध्रान् रुषीन् पिष्ट

पतीन्मुखनायकरक्षपिशवेशानुप्रेतपतीनथाहसर्वसवपतीन्निद्यावशमानीय
 विश्वजित्नादरलोकपालानांस्थानानिसहतेजसा॥७॥सर्वेषांसवातां प्राणिनांयेयेप
 तयःतानुवशमानीयलोकपालानांस्थानानिजहारा॥८॥देवोद्यानप्रियाजुष्टमध्यास्त्रेष्ट
 त्रिविष्टपोमहेन्द्रनवतंसाक्षात्निर्मितंविश्वकर्मणा॥९॥त्रिविष्टपंस्वर्गंअध्यास्त्रेस्मअधि
 दितवान्॥१०॥त्रैलोक्यलक्ष्म्यायतनमधुवासामखिलार्धमदायत्रविदुमसोपातामहामार
 कतासुवत्तत्रस्वर्गपिमहेन्द्रनवतंअधुवासामअधिवसतिस्माअखिलसमृद्धियुक्तवमे
 वाहायत्रेतित्रिजिः॥११॥यत्रस्फाटिककुड्यानिवैडूर्यस्तंनपंक्तयःयत्रचित्रवितानानिप

सटी-
 ३२

अरागासनातिव॥१०॥पयःफेननिजाःशय्यामुक्तादामपरिष्ठदाक्वजजिह्वपरेदेव्यःश
 द्वायंत्यस्तस्ततः॥११॥मुक्तादाममुतानिपरिष्ठदाःपरिकरायासां॥१२॥रत्नस्तलीषुपश्यं
 तिसुदंत्यःसुंदरंमुखं॥१३॥तस्मिन्महेन्द्रनवनेमहाबलमहामनानिर्जितलोकएकराट्
 रेमेनिबंधांक्रियुगसुरादिभिःप्रतापितैरुर्जितवेडशासनः॥१४॥ऊर्जितंअधिकंवंडंत
 वंशामनंआज्ञापस्य॥१५॥तमंगमत्रंमधुनोरुगंधिनाविदुतताम्राक्षमशेषधिष्य
 पाः॥१६॥उपासतोपायनपाणिनिर्विनात्रिनिष्टयोयोगबलोजसांपदं॥१७॥अंगदेराजत्तु
 गंधिनाउग्रगंधेतमधुनासुरयामत्रंअतएवविदुतेविदुर्षितेतामेअस्तिणायस्यतांअशे

षडिह्यपाः सर्वलोकपालाः उपायनयुक्तैः पाणिभिः तं उपासते सेवते । त्रिनिर्बलविष्णु
 द्वैर्विना । पदं चाश्रयन्तं उपासतप्रकारमाह । जगुरिति ॥ ७ ॥ जगुर्महेश्वरसत्तुजमास्ति
 तं विश्वावसुं वरुणं सदा दयः । गंधर्वसिंहाकृषयोः सुवत्सुकः । विद्याधरा रश्मिरसश्च पांड
 वः । स एव वसुभिः प्रसिद्धः कुरुर्निर्द्विरदक्षिणेः । इत्यमानो हविर्नागान् अग्रहीत्वेन ते
 जसा । १५ अथ पत्न्या तस्यासीत् सप्तदीपवती महती तथा कामडयाद्योः सुनानाश्चर्यपदं
 ततः । १६ रघुनाकराश्चरन्तो घातुस्तस्य श्वोऽसूर्मिनिः । १७ चारसीधृत्तक्षोद्रदक्षिणीराष्ट्र
 तोदकाः । १८ तत्पत्न्यो नयः कुरुः । १९ तड्यादीन् रत्नाकरानेवाह । चारेति सप्तभागाश्चोला

सटी-
 ३३

द्रौणी निराक्रीडं सर्वर्षु गुणान्दुमाः । दधारलोकपालानामेक एव यथगुणान् । १५
 आक्रीडं क्रीडास्त्वा तं दुमाः सर्वर्षु गुणान्दुष्यफलादीन् सच लोकपालादीनां पृथग्नि
 धान् गुणान् वर्षवदनशोषणादीन् एक एव दधार । १६ इत्थं स विनिर्जितकुरु । वेकरा
 विषयान् प्रियाय यथोपजोषं जुजानोताष्टपदजितेन्द्रियः । १७ एतिर्जिताः कुरुतः हि ।
 रोयेन यथोपजोषं यथा । प्रीतिविषयान् सेवमानोऽपि नष्टपत्यतोऽनितेन्द्रियः ।
 १८ ॥ एवमैश्वर्यमनस्य दृष्टस्मो ह्यस्त्रवर्तिनः कालो महान् व्यतीयाय ब्रह्मशापमुपेयु
 षः । १९ महान् कालः एकसप्तति युगात् किं विदधिकानां ॥ २० ॥ तस्योग्रदंडं विनाः स

वेलोकाः सपालकाः । अत्यत्रालक्षणाः शरणं यदुच्यते ॥ २१ ॥ लोकपाला ऊचुः ॥ त
 स्मै नमो सुकाष्टाये यत्रात्मा हरिरीश्वरः । यद्वा न निवर्त्तते शान्ताः सन्त्यासितो मत्मा ॥ २
 २ ॥ इति ते संयतात्मानः समाहितधियो मराः । उपतस्तु दुर्गभीकेशं विनिद्रावायुजो जनाः ।
 २३ ॥ तेऽमराः सुरपतिप्रचृतयः । तत्रैव स्थिताः संतः । रुषीकेशं आराधयामासुः ॥ २४ ॥ ते
 षामाविरूपाणि अद्रूपो मेघनिःस्वता । संतापयन्ती ककुत्तः साधुतामनयं करी ॥ २५ ॥
 जैष्ठविधुश्रेष्ठाः सर्वेषां लक्ष्मास्तु वः । महर्शन्तं हि चूतानां सर्वश्रेयोपपन्नये ॥ २६ ॥ महर्श
 नस्तु वनं श्रवणं सर्वेषां चूतानां श्रेयसां उपपन्नये नवति ॥ २७ ॥ ज्ञातमेतस्य रौरात्म्यं दैत्यैः ।

सटी-
 ३४

यापसवा तस्य व । तस्य शान्तिकरिष्मामिका लंता वत्प्रतीकृता ॥ २८ ॥ कालमादय देहि ॥
 २९ ॥ यदा देवेभ्युदेवेभ्यु गोभ्यु विप्रेभ्यु माधुभ्यु धर्मैर्मयि विविधैः सवाश्चाशुविनशति ॥ ३० ॥
 तु देवानां विद्वेषेऽपि अस्म्यविनाशो नास्ति ब्रह्मवरेणोर्जितवात् । तत्राह निर्वैरायेति ॥ ३१ ॥
 निर्वैराय प्रशान्ताय स्वसुताय मह्यात्मने । प्रज्ञादाय सदाहु ह्येतद्दुर्निष्पेयि वरोर्जितं ॥ ३२ ॥
 सर्वमहं सहेतमद्रक्कद्रोहमिति जावः ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा लोकगुरुणा तं प्रणम्य दिवौकसः ।
 तत्प्रवर्त्तत गतो देगामेति रेवापुरं दत्तं ॥ ३४ ॥ अमुं दत्तं मे निर । यतः । इदानीं तद्वेषे प्रवृत्तः ।
 वादिति जावः । तमेव वेषं वक्तुमादौ मुतस्य मह्यमाह । तस्येति ॥ ३५ ॥ तस्य दैत्यपतेः पुत्रः

श्रवारः परमाहुताः प्रकाशो ज्ञानदां स्तेषां गुणैर्महदुपासकः ॥ ३० ॥ गुणैर्महाननुताः
 गुणैर्महाननुताः गुणानेवाहः महदुपासक इति ॥ ३१ ॥ सौवर्धताः सुखले निर्मलो मलिन
 श्रयोः महति ग्राह्येष्टैः और्विहोर्वचो मणिर्यथा ॥ ३२ ॥ ब्रह्मण्यः शीलसंपन्नः सत्यसंक्षोजित
 प्रियः आत्मवसर्वज्ञतातामेकः प्रियमुक्ततमः ॥ ३३ ॥ सत्यासंधा प्रतिज्ञायस्य प्रियश्च सु
 कृतमश्च सर्वज्ञतातामनुतः किंचित् आत्मवत् यथा आत्मा सर्वज्ञतातां प्रियादिहूपेण व
 र्त्तते ॥ ३४ ॥ दासवसंततायां क्रिः पितृवदीनवसलः प्रोदवसदशो स्निग्धो गुरुधीश्वरज
 वनः ॥ ३५ ॥ दासवत्सम्पकनता आर्याणां अंशयोयेन गुरुश्रीश्वर इति जावनायस्य ॥

सटी.
 ३५

विद्यार्थरूपजन्माद्योमानस्तं जविवर्जितः सर्वगुणाः सदैकवतिवसंति महासुरे ॥ ३६ ॥ वि
 द्याचर्थरूपसकृले जन्मतेः आद्योपिमानादिदोषैर्विवर्जितः ॥ ३७ ॥ नोद्विग्नचित्तोद्यमे
 शुनिः स्पृहोश्चुतेषु गृह्येषु गुणेषु वसुदक्तांतेन्द्रियः प्राणशरीरधीः सदाप्राशांतका
 मोरहितासुरे सुरः ॥ ३८ ॥ यमनेषु प्राप्तेषु पिनोद्विग्नचित्तः दृष्टशुतेषु गुणेषु इहासुत्रजे
 गेष्ठ अवसुदुधिः ते शुनिस्पृहः दांता इन्द्रियादयो येन रहितः आसुरो जावो मत्सरादिर्य
 स्य ॥ असुरोपि मत्सरां तः ॥ ३९ ॥ यस्मात्तदतगुणो राजन् गृह्यंते कविनिर्मुदा नतेधुना
 पिधीयंते यथा जगवती श्वरे ॥ ४० ॥ तस्मात्प्रकाशतमदुणाः शांतादयः कविनिर्मुदंते ॥

सटी.
३६

नंजमदपितजानाति॥४॥आसीनःपर्यटन्नश्नन्शयानःप्रपिबन्ब्रुवन्।नानुसंधत्तएता
निगोविंदपरिरंजितः॥५॥एतानिआसनादीनि।गोविंदेनपरिरंजितःआत्मनाएकीकृतः
सन्तानुसंधत्तनज्ञातवान्॥६॥कचिद्भुदतिवैकुण्ठविंतासबलवेतनः।कचिदसतितम्य
नाक्लादउजायतिकचित्रा॥७॥कचिद्भुदतिवैकुण्ठविंतासबलवेतनः।देविलोमांमाउपे
क्षेति।वैकुण्ठस्यविंतयाशबलाभिश्चाक्षुजितावेतनायस्य।तस्यविंतयाआक्लादोय
स्यसकदचित्त्रकस्मादेवहसति॥८॥नदतिकचिडक्तंनिल्लज्जोत्पतिकचित्राघ
चित्तजावतायुक्तस्तन्मयोनुवकारह॥९॥कचित्त्रुक्तंःपुक्तंःसन्नदति।देविल्लय

हीति। कदाचिन्नवेष्टां स्वयं करोति। ॥ क्वचिज्जुलकसूक्ष्मीमास्ते संस्पर्शनिवृत्तः। अ-
 स्पंदप्रणयानंदमलिलामीलितेक्षणः। ॥ ४२ ॥ संस्पर्शस्ति प्रावापत्तिनेन निवृत्तः। अस्पंदः शि-
 रोयः प्रणयः। तेन आनंदः अतः आनंदाशुशुक्ते आमिलिते शीघ्रमेमीलिते शीघ्रिण्यधस्यस-
 ॥ ॥ मउत्तमश्लोकपदारविदयो निर्धो वया किं च न संगलज्या। तद्वन्परं निवृत्तिमात्म-
 नोऽपुज्जुः। संगदीतात्पमनः शमं व्यधात्। ॥ ४३ ॥ आत्मनः परं निवृत्तिं तच्च नूतः संगेन दीन-
 स्प अत्ययापिमनः शमं शांतं व्यधात्। ॥ तस्मिन्महाभागवते महाभागे महात्मनि। हिर-
 ण्यकशिपूराजन् अकरोदधमात्मजे। ॥ ४३ ॥ अयं द्रोहमकरोत्। प्रथमाध्यायात्तेष्टमेवा।

सटी-
 ३९

र्थं अतिविस्मयेन पुनः दृष्टुं ति। ॥ ॥ शुधिष्ठिरउवाच। देवर्षेण तदिच्छामो वेदिभुं तव मुव्रत-
 । यदात्मजाय शृङ्गाय पितादा आधवेष्टां ॥ ४४ ॥ तव व्रतः वेदिभुं ज्ञातुं इच्छामः। अवेमारकं।
 द्रोहं। ॥ ॥ पुत्रान् विप्रतिकूलान् स्वान् पितरः पुत्रवसलाः। उपा लजं ते शिष्यार्थं नैवाद्यम-
 परोयथा। ॥ ४५ ॥ उपा लजं ते आक्षिपंति। अपरः शत्रुरिव अयं मारकं द्रोहं नैव कुर्वंति। ॥ ॥
 किमु तानुवशान् माध्वन्तादृशान् गुरुदेवतान्। एतकोत्तुलं ब्रह्मन् अस्माकं विधमप्रने-
 । ॥ ४६ ॥ अनुवशान् अनुकूलान् माध्वान् अरागरोषान् गुरुः पितैव देवतायेषां तान् उद्दिश्य-
 अयं पृथुरूपमपराधं तं कुर्वंति। एतस्मिन् विषये संदेहं विधमनिराकुरु। ॥ ॥ पितुः पुत्राय

विद्वेषो मरणाय योजितः। माना न्नमति मे विद्वन् एतस्मिन् संकटे द्विजः। ४४ उवाच।
 तमुद्दिश्य पित्रा कृतो देवः पुत्रस्य मारणार्थं योजितः प्रवर्तित इति यत्। एतको दूदलं।
 अपरं पुत्राय यो द्विषः स पित्र मरणाय च नृत्। एतको दूदलं॥ ४५॥ ॥ इति श्री जागवत्सम
 हा उवाच। सप्तमस्कंधे प्रकाद्वरिचे चतुर्थोऽध्यायः॥ ४६॥ ॥ पंचमे गुरुतो धी तं त्यक्त्वा।
 विज्ञोः सुतोर तं। घातयन् विषं पथिः सुतं दैत्यो न चाशक्यः। जगवा क्रिरेव विद्वेषकारण
 मिति वक्तुमाह॥ श्रीनारद उवाच॥ पौरोहित्या यजगवान्मृतकाव्यः किलासुरैः। शंडाम
 कौस्तुभौ तस्य देवराजगृहांतिके। काव्यः सुक्रः। तस्य सुतौ शंडामकौ तस्य गृहांतिके तस्य

सप्त
 ३८

वसतामिति शेषः॥ ४७॥ तौ राज्ञा प्रापितं बालं प्रकादंतयको विद्वं। पाठयामास उवाच।
 न अत्याश्चामुर बालकान्। २ पाठ्यान् राजनीत्यादीन्। पाठ्यान् अमुर बालकावा॥ ४८॥ या
 तव गुरुणा प्रोक्तं शुश्रुवे नुप पाठवान्माधुमनसामेते स्वपरासद्गदाश्रयं। ३ अनुश्रव
 णानंतरं तथैव पाठयितुं मत्स्यतस्माधुन मेने। तत्र देवः। स्वपर इति अस्मद्गदो मिथ्य
 मिति वेश एवाश्रयो यत्र तत्नीतिशास्त्रं॥ ४९॥ तं पश्य वक्रं दैत्येन्द्रः कदा विह्वल न दृष्टः।
 बालं गुरुगृहायां तं ददर्श स्वायतेक्षणं। ५ स्वायतेक्षणं विशालनेत्रं॥ ५०॥ गृहीत्वानुकरे
 पोत्रं रटिकायाः सुशोभनं। मूर्ध्नि वक्रां कितापदी हरितामां कितादरात्। पतमा ह्ययं

रु

दाविष्टोलालयत्प्रादसमितं सुधीस्त्वमितिते माता नित्यं प्रकृता दृष्टमिति ह दे प्रकृता देते
 मामिति ब्रूते। यच्च उक्तं पुत्राणां मध्ये प्रकृता दसुधीः। वा। अथ तद्वदय किंचित् पश्यामि गु
 रुशिद्धिं तोयने सम्पत्क समायाति निर्दोषं मलवर्जितं। ७ निर्दोषमस्वलितं यस्माया
 तितरपता। अथाह पितरं दर्शय प्रकृता दोनमवैभवः। गोविंदं त्रिजगदं च प्रभुं तवा ब्रव
 मिते। ८ प्रकृता दउ॥ तस्मां मये सुखं देहिनां सदा स पुद्गि यधिया मसद्गदात्। हिवात्म
 पातं दृष्टमंधकूपं वनंगतो यद्गरिमाश्रयेता॥ ९ दे अ सुखं अस्मद्गदात् अदं ममेति मि
 थ्या निनिवेशात्। दृष्टात्सम्पत्क उद्दिना विषया धीर्येषां ते वनंगताः संतः इरिं आश्र

सटी
 ३९

येते तियत्तये वसाधु मत्पो कथं चूतं दृष्टं आत्मपातं आत्मनेऽधः पातनिमित्तं। अंधकूप
 वत्सोदावदं। वा। नारद उवाच। शुचा पुत्र गिरो दैत्यः परपक्षमादिताः। जहा म बुद्धिर्वा
 लो तो निघात परबुद्धि निः। १० परपक्षे विष्णु पक्षे परिनिष्ठिता दासे देउः। बुद्धिरिति वा
 आलिं पवसतं प्रादसाधु किं किं पुनर्वद। विचार्य वदतां पुत्रमा विवारित पुच्यतां। ११ रा
 म गो विंदस्तेति विष्णो माधव सत्यते। एवं वदंति ये सर्वे ते पुत्र मम वैरिणः। १२ रासिता
 सुमये दानं वयेदं फलं तु तं वच उक्ते तिपरितो। वीक्ष्य पुनः स प्राद दैत्य राट्। १३ सम्पत्ति
 रीक्षतां दैत्या गुरुगेदं हिजातिभिः। विष्णु पक्षेऽप्रतिष्ठनैः बालो नित्यं प्रताप्यते। १४ देवि

सुपक्षैर्नागवैतैः बालः नित्यं प्रतार्यते। ननु बृद्धे नागवता तोक्तः प्रमंगलस्य तथापि प्र।
 तिष्ठत्रैः वेष्टांतरेणाच्छत्रैः॥८॥ अथ तं गृह्णामीति प्रकादं दैत्ययाजकां। प्रशस्यन्तु क्लृया
 वाचा तमपृच्छंतस्मा मन्त्रिः॥९॥ दैत्ययाजकाः रोडामर्कादयः। सा मवाक्ये स्वंप्रकादं अपृच्छं
 त॥१०॥ ता वृचुं॥ वसुप्रकादजद्रं ते सत्यं कथयमा मृषा। बाला तति कुतस्तु ममेव बुद्धि
 विपर्ययः॥११॥ बालान् सर्वान् अतिक्रम्य त्वं तव एव बुद्धि विपर्ययः कुतः सत्यं बुद्धिः॥१२॥
 बुद्धिजेदः परस्ततः उता हो ते स्वतो जवत्। ज्ञापतां श्रोतुं कामानां गुरुणां कुलनेदनाय
 प्रकादउवाच॥ स्वः परश्चेत्यमशाहः। उमां यन्मायया स्ततः। विमोहितधियां दृष्टस्त्वमेव

सटी-
 ४०

गवते नमः॥१३॥ अहो मायया मोहिता जवंतो मामाक्षिपंतीत्याश्चर्येणाह। देवुरवः।
 बर्हिर्घडुक्तं ते बुद्धिजेदः स्वस्तु परस्ततो वा। तउत्तरं शृण्वं तु स्वः पर इति मिथ्या निनि
 विशेषदीययामाययो वस्तुतः। ननु वास्तवः। अतएव तदीययामायया विमोहितबु
 धिनां जवतामेव दृष्टः ननु मम। तस्मै अक्षित्यमायेश्वराय नमः। आः पापकिमेतत्प्रल
 पसि। तव बुद्धिजेदो यतो जातः तं कथयेत्यादिभिः। मन्तु मन्त्रादादेवेत्युत्तरमाह। सय
 दिति त्रिनिः॥१४॥ सयदानुव्रतः। उमां पशुबुद्धिर्विनिधतो। अन्येषु तथा न्योद्मिति जेदः
 नासती॥१५॥ स नगवान् श्रीनारायणः यदा अनुव्रतः अनुकूलो जवति। तदा पशूनां अवि

वेकितामपि बुद्धिः जेदगताश्च मती मिथ्या संसारविषयपि विनिश्चयेते। परं आत्मनि
 ॥ १॥ जायते। जेदस्य अमर्त्यं दर्शयन्नाह। स एवेति ॥ १॥ स एष आत्मा स्वपरेत्युद्धि निर्ज
 रत्ययानुक्रमणो निरूप्यते। मुह्यंति यद्वर्त्मनि वेदवादिनो ब्रह्मादयो ह्येष निनन्निमे
 मतिं। ॥ २॥ स एष परमात्मेव स्वः पर इति च अविवेकि निरूप्यते। युक्तं चैतत्। यतः य
 स्मवर्त्म जिज्ञासायां ब्रह्मादयो मिमुह्यंति। तत्रात्येके वराकाः। तत्र देवः। इत्ययं दुर्घ
 टं अनुक्रमणं अनुचरितमनुवर्त्मनं वायस्य। ननु निर्विकारस्य तस्य कथं मतिर्नेदक
 वं। तत्राह। यथेति ॥ ३॥ यथा त्रा मात्ययो ब्रह्मन्स्वयमाकर्षसंतिधौ। तथा मे प्रियतेवे

सटी-
 ध२

तश्च कफाणोर्यदृच्छया। ॥ १॥ यथा अथो लोदं जडमपि आकर्षसा अग्रस्कांतस्य समरि
 स्वयमेवैत्रैति तथा चेत्तस्य कफाणेः संतिधिरेवा तव कृतो जाता संतिधिः। यदृच्छ
 या। न ज्ञायते कस्य तपोदानादेः फलमेतत् ॥ २॥ एतावद्वा स्याणा योक्ता विरमैरो म
 हामतिः। तं निर्जस्पाति ऊपितः सदीनो राजसेवकः ॥ ३॥ राजसेवकत्वात् दीनः स अ
 वाचेति दोषः ॥ ४॥ आनीयतामरेवेत्र मस्माकमयशस्करः। कुलांगारस्य दुर्बुद्धेश्च उ
 र्योस्योदितो दमः ॥ ५॥ सामादाने ददं डानां मध्ये वन्नर्थः दमो दंडः अस्य दुर्बुद्धेः उदि
 तः योग्यः। अरेवेत्रं कशा आनीयतां। दुर्बुद्धिं हेतुः। कुलांगारस्य। कुलस्यो गारवत्ता

वे

हेतोः। तत्रुतस्तत्राह॥७॥ देत्येव चंदनं निजातोयंकं रक्तकुमः। तन्मूलोत्तमपरशो विस्म
 नात्तायितो रक्तः॥१२॥ देत्येवा एव चंदनकुमाः। तत्रवने अयंकं रक्तकुमो बहूलस्तनुत्पो॥
 जातः। तदेवाह। यस्य देत्येव चंदनवनस्य मूलोत्तमने परशुस्थानी यस्य विस्मोः अयं अर्जक
 एव तात्तायितः दंडमिवाचरत्। यथा परशो छेदकवेव बहूलादि क्रममितिर्मितो दंडः सदस
 री। तं डे देविना छेदनात्ताकात्। तथा सो विस्मो देत्येव मूलो छेदे देव उजात इत्यर्थः॥७॥ इति
 विविधोपाये जीषयस्तर्जतादिभिः। प्रक्रादं ग्राह्यामास त्रिवर्गस्योपपादनां॥१६॥ इति
 तं प्रक्रादं जीषयन् त्रिवर्गप्रतिपादकं धर्मार्थकामप्रतिपादकं अध्यापयामासा॥७॥ त

७

सटी-
ध२

तएतं गुफावाहा तज्ञेयचतुष्टयं। देत्येव चंदनं दृश्यामासमावृष्टमलं रक्तं॥१४॥ जातं ज्ञे
 यं उपायातां चतुष्टयं सामदानादिधेनतं प्रक्रादं मात्राष्टुष्टं चतुष्टयं स्नापितं अलं रक्तं
 षण्णतिलकादिभिः। राज्ञे दृश्यामासुः॥७॥ पादयोः पतितं बालं प्रति तं द्याशिखामु
 रः। परिष्वज्य विरंदो न्यौ परमा मापनिर्हतिं॥१५॥ आशिषया विरंजीव सुखी नवेति प्रति
 नंद्य उमंगे उपवेश्य ग्राह्य॥७॥ आरोप्य कमवघ्राय घृक्षं तपश्चुकलां बुद्धिः। आमिच
 न् विक्कमदकमिदमाह बुद्धिष्टिः॥१६॥ हिरण्यकशिपु रुवाव॥ प्रक्रादा नृच्यतां तात
 स्वधी तं किडतमं। कालेनैतावताहु मव्यदशिष्यदुरो नवान्॥१७॥ दास्यामि ते सुरा

रद्यऽकलं स्वस्मिन्निषण्णं । पविष्यसि यदि श्लोकमेकं नीतिसमुद्रवं । ॥ प्रकादऽ॥ श्र
 वणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनं अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनं । इति पुं
 सार्पिता विष्णो नक्तिश्चेन्नवलक्षणं क्रियते न गवत्पदान्तरन्येधीतमुत्तमं ॥ १७ ॥ पा
 दसेवनं परिवर्धा अर्चनं पूजा दास्येकमर्पणं । सख्यंतद्विश्वासादि । आत्मनिवेदनं ।
 स्वशरीरममर्पणं । यथा विक्रीतस्मगवाश्वादेः नरणपालनादिविंता न क्रियते तथादे
 दंतस्मे समर्पतश्चिंता वर्जनमित्यर्थः । इति नवलक्षणं निघस्याः सानक्तिर्द्वौ अपित
 चेत्तत्तत्तममधीतं मन्ये ॥ १८ ॥ निशम्येत स तव यो हिरण्यकशिपुस्तदा उवाच वध्यता

सटी-
 ध३

मेघरात्रोस्तवनतत्परः । ॥ अपि तुर्गृष्टवचः शुवाधीमात्सजयमंत्रमः । प्रकादः प्रादुश्चा
 र्यमैवं ब्रूयाः कदाचन । ॥ स वै श्वर्यप्रदं मंत्रं नवाग्नेस्तं न तत्तथा । हसन्सस्मेतियो ब्रूयात्स
 नयं विदेते परं । ॥ १२ ॥ ललनिंदास्तं पापंगंगया पितृयुते । लल्लेति पंचरुवस्त्वं न पलक्ष्या ।
 त्मशुद्धये । ॥ १३ ॥ आत्मशुद्धये वा ह्यात्मंतरशुद्धयौ ॥ ॥ गुरुवे पिब्रवीम्येतत्सुतो हितकरं परं
 । शरणं व्रज सर्वेशं पुरा यद्यपि पापहृत् । ॥ १४ ॥ एतत्सल्लसजपलक्षणं मंत्रं यतः परं हितकरं
 अथाह प्रकटक्रोधः सुरारिर्नर्सयन्मुतं । धिक्धक् च पलशीलं वां ममाम्यग्रे प्रगल्भा
 से । ॥ १५ ॥ प्रगल्भमे प्रोढिमा वरसि । ॥ १६ ॥ उक्ते तत्परितो वीरुत्तराद्दिशोर्गुरुः । वध्यतामे

षदैत्येयानां शुभं हि विज्ञेयते। ३६ अथ देवैर्दुर्गतातीतो निबध्य ऊरालैः विजः। शुभ उत्र शुभ
 वेदं रुषा प्रस्फुरिता धरः। ३७ ब्रह्म बंधो किमेतन्ने विपश्चयतामता। आसारं यादितो बालो
 मामनादत्युर्मते। ३८ न विद्यते सारं यत्र तत् असारं न विद्यते सारं यस्मादिति वास्तवोर्थः
 । मित्रं चेतवर्तमानस्यापि तव विरोधावरणं तां संजावितमित्याह। संतीति॥ वा। संति ह्यसा
 धलोकेऽर्मेवाः। छ अवेपिणः। तेषां पुदेत्येवं काले रोगः पातकितामिव। ३९ दुष्टं मेवं मित्र
 वं येषां तेऽर्मेवाः। छ अवेपिणः। साधुवेपिणः। यथा पातकितां काले रोगः उदेति। तदेवाह। अ
 स्मदाक्षय रोगी घातुरापः। रपा वदंत कः। स्वर्णहारी उक्तं खी। ४० अश्म शुक तल्यगः। इत्य

सटी
 धध

दिष्टुस्तु कृपातकितां जन्मां तरो यथारोगः उदेति। तथाऽर्जितानां पुन नवे नवर्तमान
 नामपि अर्धं विधेयादिकं उदेति। अतो ब्राह्मणाः विष्णुजका इत्यर्थः॥ वा। शुभ उत्र शुभ वा। त
 मत्पुणीतं न परप्रणीतं सुतो वदत्येष तवेन्द्रशत्रो। नैमर्गिकीयं मतिरस्पराजन्निघठमनुं
 कददास्ममानः। ४० देऽन्द्रशत्रो इति संबोधनेन। न हि ब्राह्मणे शुत ककोपो युक्त इति। तव
 सुतो मत्पुणीतं मया पापितं यत्तत्र पठति। न परप्रणीचेत। नोस्माकं कृत्तु कृत्तितं देवं मा
 स्म अदाः। मयि दोषारोपणं मा ऊर्वित्यर्थः। तव सुतस्मै वेयं नैमर्गिकी स्वात्ता विका मतिरि
 त्यवेदि॥ वा। ली लयैव जितं देवत्रैलोक्यमखिलं वया। अमलत्र दिरोषेण किं कुरुष्यस्यत्य

केमयि ॥ ४० ॥ अल्पकेज्जास्यणे मयि किं कुर्वन्मि । अतर्था को यं क्रोध इत्यर्थः ॥ ४० ॥ नारद उ ॥ ४० ॥
 वा क्रोधो यदेवारिस्तद्वचोवाच अधिक विज्ञानं । विष्णुस्तवं मम पुत्रं पापबालमपीपवत् ॥ ४१ ॥
 लुक्तेताय गुरुणा प्रफादः पार्श्वतः सखेदं वीक्षित आह । तात वाच्यो न मे गुरुः ॥ ४२ ॥ उक्तेति
 पादावनतं उच्चाप्यादृष्टपः सुतं । न चेद्गुरुमुखीयं ते कृतो न द्रासतीमतिः ॥ ४३ ॥ गुरुमुखीयं
 गुरुवाक्यजनितं तवेत्यतिर्नादेत्यन इत्यसती विष्णुस्तवनलक्षणा मतिस्तवनलक्षणा
 मतिस्तवकृतः ॥ ४४ ॥ प्रफादः ॥ त्रिजगद्गुरुणे वेत्तं कारुण्याद्विहितोऽस्मिहं । असाधुना
 सेतातवंचते नैव शिक्षितः ॥ ४५ ॥ तस्मात्सि स कले लोके यो न ताघेरितः स्वतः । ब्रवीति चुंके

सटी-
४५

पिबति चेष्टते वा श्वसत्यपि ॥ ४५ ॥ युक्तमेव तदा म्पेतत्त्यक्ते मांता मसी धियां पूर्ववद्यार्चितो
 विष्णुर्न जैश्वर्यैक कारणं ॥ ४६ ॥ अत्यथा विष्णुर्न जनं विना त्रैलोक्यराज्यप्राप्तिः कृतः ॥ ४७ ॥ त्रैलो
 को श्वर्यमेतत्ते यत्प्रसादादिदानवत् । तमनर्घयतो विष्णुं व्यक्ततोऽनैतद्वत्ता ॥ ४८ ॥ यद्वास्वभावं
 न जनस्य कुंशक्रोति सर्वथा । सर्वशकल्पितं तस्मादितो न्यंतं नृवेषुरो ॥ ४९ ॥ गुरुप्यंशुलीमो
 दाददिदं शं तरेर्पयन् निषेध इति मवोक्तं य किंचित् कर्म स्वमे ॥ ५० ॥ उक्तेति पादावनतं राज
 साम्नामलं सुतं । तद्गुरुमो वयि वाद्कृतो मेनेदशीमतिः ॥ ५१ ॥ न वा दशानां विषया सक्ताता ।
 अत्राऽनधिकारादित्याशयेनाह । मतिरिति ॥ ५२ ॥ मतिर्नृल्ले परतः स्वतो वामिथो निपद्ये

तद्वद्वतानां। अदंतगोत्रिविशतांतमिश्रं पुनः पुनश्च विनतवर्णानां। परतः पुरोः स्वतो
 वामिथोवा अन्योत्पतः श्रीलक्ष्ममतिर्नामिपद्येतातमंपद्येताकेषां गृहवतानां। गृहएवव
 तंसकल्पः इतिहृत्पवितायेषां। अतएवअदंतैः अनुपरतेर्गोत्रिरिंद्रियैः देवदूतैः तमिश्रं
 संसारं विशतांतं वादशांतां कृतः श्रीकृष्णमतिः स्यात्। तत्रचविनतस्येवचवर्णयेषां। ननुह
 स्मपपरमानंदस्वप्नपचात्। तेपिगृहस्था अपितत्रिष्टाएवकिंतस्मुरितिचेन्नत्राह। नतेति॥
 नवेतविडः स्वार्थगतिं हि विस्मृं गरायायेवदिर्यमानिनः। अंधायथांधेरुपनीयमाताया
 गीशानं त्यागुरुदाप्रिवधाः। परयेडरायाः विषयवामितांतः करणाः। तेविस्मृंतविडरेवा।

सटी.
 धृ

। स्वार्थगतिं। स्वस्मिन्नेवार्थः उरुषार्थोयेषांतेषांगतिंराम्पननुविषयांधानां। ननुतेपिगृह
 पदेशाद्विस्मृंज्ञास्यंति। न। बहिविषयेषथोयेषांतेबहिरर्थाः। तानेवगुरुत्वेनमंउंशीलंयेषां
 ते। अतःअंधैःउपनीयमाताअंधयथापंधानंतविडः किंउत्तावपिगर्तेपतंति। तथा। ई
 शम्पतंत्पांशर्घ्वंवेदलक्षणायांउरुणिदामानिब्राह्मणादिनामानियस्यां। तस्यांका
 म्यैःकर्मनिर्वहणवन्तीत्यर्थः। तडकं। विषयाविष्टवितातांविस्वावेशः। पुद्गरतः। वासु
 दिगतंवस्तुव्रजत्रैंद्रीकिमाप्नुयात्। ननुवएकोदेवः सर्वदूतेषुगृहः सर्वव्यापीसर्वदूतांत
 रात्मा। इत्यादिश्रुतिप्रतिपादितंविस्मृंकथंनविडः। कृतोवातेषांतमिश्रप्रवेशः। तत्रादत्ते।

धामिति। नैषां मतिस्तावदुरुक्रमां किं स्पृशत्यनर्थपिगमोयदर्थः। महीयसां पादरजोनि
 षेकं निः किंच तातां नृणीतया वत्। प३ निः किंच तातां निरस्तविषयानिमातातां। पादरज
 सा अत्रिषेकं यावत् नृणीतया वत्। शुतिवाक्यतो ज्ञातोपि षां मतिः उरुक्रमस्यां किंत
 स्पृशति। असंज्ञावतादि निर्विद्वत्तेत्यर्थः। अतर्थस्य संसारस्य अपगमोयदर्थस्याः। अ
 किं स्पृशिन्याः मतेः अर्थः प्रयोजनं मददनुग्रहाभावात्। ततश्च निश्चयो नापिमोक्षस्तेषां।
 मित्यर्थः। तावत्सुक्ते परतं पुत्रं हिरण्यकशिपुरुषा। अंधीलतात्मा स्त्रोसंगात् निरस्यत
 हीतले। प४ निरस्यत विज्ञेयायतः अंधीलतात्मा। अविवेक व्याघातः करणः। तावदाहम

मतिमानो

सटी-
४९

र्षरुषा विष्टः कषायीलतलोचनः। वध्यतामाश्रयं वध्योनिः सारयततैरुताः। प५ अम
 र्षो अमदनां तेन महितया रुषा आविष्टः। व्याघ्रः। कषायी नूते आताप्रेलोचनेयस्य स
 दादेनैरुताः एतं उवाधमं आश्रुतिः सारयता महष्टेः बहिः। लवावध्यतामिति। वध्यवेदे
 उ३। अयं मे आहृदासो यं हि वास्वान्मुहदोधमः। पिट्पदं उर्यः पादो विष्णोर्दासवद
 र्वति। प६ अतो वध्यतां यतो सावेव मे आहृदा। उरुतः। यतः अतो वास्वान्मुहदः हि वापि
 यदं उर्विष्णोः पादो दासवदर्वति। तत्पक्षपातीत्यर्थः। अहो विस्मरप्य विश्वसनीयं किं।
 स्वीलतवानित्याह। विष्णोर्वासाधमो किं उकरिष्यत्यसमं जमः। सौरुदं उर्यजं पिबे

अतमएतायतित्यन्यः। २

रक्षाघःपंचदायनः॥५५॥ अदात्तजहो। ननु तव पुत्रः कथमस्मा निर्वध्यस्तत्रादात्तः॥ परोप्य
 पत्नं दित्तं यथोषधं स्वदेहजोप्यामयवस्ततोऽदितः॥ छिंद्याद्यदं गं यडतात्मनो दितं शेषं
 सुखं जीवति तद्विवर्जनात्॥५६॥ परोपि शत्रुरपि भिषधमिव दित्तं सत्तत्तं तर्हि अपत्यवत्तं
 यः। सुतः स्वदेहजोपि अदितश्चेत्तत्रामयवत्तं यः। आस्तां ममताम्यदस्य कथा अंगमपि
 स्वकीयं करवराणादिकं तदप्यात्मनो अदितं चेत्तर्हि छिंद्यादेवाद्दष्टोऽष्टवा दितेति॥
 ॥ सर्वे रुपायैर्दंतव्यः संतो जरायना सनैः। सुसंनिगधराः शत्रुघ्ने ईष्टमिवेन्द्रियाः॥५७॥
 अतः सर्वे रुपायैर्दंतव्यः संतो जरायना सनैः जरादिषु विषादिप्रयोगैरित्यर्थः। यथाऽष्टमि

सटी.
 ४८

द्रियं पुनः शत्रुरेवात्तः। तैर्कृतास्ते ममादिष्टा न त्रिवैश्वलपाणयः। तिग्मदंष्ट्राकरालास्याः
 ता प्रसमशु शिरोरुहाः॥५८॥ तिग्मातीव्राजयंकरा दंष्ट्रायुषां कराला निजयंकराणि आस्याः।
 निषुखानियेषां। ता प्राणिस्मशूणि शिरोरुहाः। केशाश्च येषां ते।॥ तदंतो ज्ञेस्वंता दंष्ट्रिं वि
 जिंधाति वा दितः। आसीनं चाह तच्छूलैः प्रक्रादं सर्वमर्मसु।६१॥ परे ब्रह्मण्य निर्देश्ये न गवत्प
 खिलात्मनि। युक्तात्मत्पफला आसन् अष्टुण्यमेव सक्रियाः॥६२॥ परे श्रीश्वरे मुक्तः समा
 दितः आत्मा मनो यस्य। तस्मिन् प्रक्रादेतेषां तैर्कृता दीनां प्रहाराः निःफला आसन् तत्र दे
 वः ब्रह्मणि निर्विकारे अनिर्देश्ये अविषये न गवति निरतिशये श्वर्ये अखिलात्मनि शस्त्राद

वचनागोचरे

तामपि नित्यं तस्मिन् च तेषु परमेश्वरे मनोयस्य। अणुपणुनिर्देवस्य सक्रियामहोद्यमाद्वा। प्र
 यासे पदते तस्मिन् देवेन्द्रः परिश्रं कितः। वकारतद्वक्षोपायाननिर्वधेन युधिष्ठिरः। ६२ परितो वी
 र्यस्य द्रुहो देवता निदं। दन्त्यतामेष कुटिलः शस्त्रघातैः सुजीघणैः। ६३ उक्त्योक्त
 त्वमपि निश्चयांगं संविज्यतां काकोलकंकटध्वजोरक्षत्वेन मतो हरिः। ६४ अथ लक्ष्म
 दात्यस्य गात्रेशस्त्राणि रक्षसां। तीलश्रकलानीव पेयुः। छन्नात्यनेकधा। ह्यकिं प्रारुता।
 निशस्त्राणि करिष्यंति हरेः प्रियां तापत्रयमहास्त्रोद्यः सर्वोपपन्ना विनेति हि। ६५ अस्मात्स
 र्जनात्। ६६ ते उभयास्त्रशकलैः प्रतीपोऽरितस्ततः। दन्त्यमानात्यवर्तेत सद्यः फलदद

सटी.
 ४८

रिवा। ६७ ते देव्यास्ते शस्त्रखंडे दन्त्यमानाः संतः सर्वे न्यवर्तेता उत्प्रेक्षते विस्मयदन्ते सद्यः फल
 दवा। ६८ वैष्णवं बलमालोक्य राजा तु न भयं दधौ। आनन्मता वनदेहेति वलक्षैर्नरं भयं। तदा वि
 शक्रात् बलं श्रीजागवत्पीडया। ६९ समादिशस्माद्द्वयदं दशकान्मुडविघ्नान्। अशस्त्रवध
 योग्यो यमस्मज्जो हरितो पृच्छत्। ७० अयं शस्त्रं वधयोग्यो न भवति। यतोऽस्मज्जमसुवः। ७१
 तस्माद्भवद्भिरचिरात् दन्त्यतां गरलायुधाः। ७२ ह्यनुजमप्याशु छिंद्या देवकुलदुहं। ७३ हे ग
 रलायुधाः देवर्षाः अयं उरावारः नवद्भिरवदन्त्यतां। ७४ हिरण्यकशिपोः शुवावचनं ते नुजं
 गमाः। तस्माज्ज्ञां जगृह्णर्हर्षा प्रहर्षवशावर्तिनः। ७५ अथ ज्वलद्दशानकरालदंष्ट्रिणः स्फुर

स्मरदशतमदस्रनीषणाः। अकर्मकाहरिमदिमस्वकर्मकंदरिप्रियंदुततरमापतन्ना
 रुषा। १२ समाक्षतानपरिपततः फणीश्वरात् अत्रमः फणिरिपुकेतनंधिया। ययौमु
 तोदितिजपतेः सवस्मृतः स्थितो नवत् रुदिगरुडधुजहुतं। १३ परितः वा उद्दिष्टु आपतत
 फणीश्वरात् वीक्ष फणिरिपुकेतनंगरुडाधिद्रुहं हरिधिया ययौ सवस्मृत एव रुदि स्थिता
 अत्रवत्। १४ अथादशवारलधराः सदस्रशो विषयतं विषशिखिधूमधुमरां ततेविदन्
 रुदिगरुडधुजं धुतं धुतत्र तं नृपतिजन्मकस्त्वे। १५ सवास्मरश्चरिवशं खनिः सरश्चुक्षर
 सधुतमखिलं निजं वडः। तदा सुतस्मरणमुखा एव स्थितो बहिः स्थितं न च सवेवेदकिं वत

सटी-
 ५०

। १५ सप्रकादः अंतर्दृष्ट्या वा पुदेवं स्मरन् वदि स्थितं किं विदपि नापश्यत्। १६ तदा बलौ फ
 णि निवद्वैर्दृष्ट्या श्रमैर्दृतः सुखी नृपसद्विस्फुरद्विषैः। यमस्वसुर्जलपटले यद्ददः स्वली
 लया वृत इव कालिया नृगैः। १७ गराधुधस्त्वचमपि लेखु मल्पिकां वपुष्पजस्मृतिवडुर्निदी
 क्षते। अलं न ते हरिपुरुषस्य केवलं। विदश्यतं निजदशने विता लताः। १८ ततस्फुटस्फुट
 फणस्त्रपस्तकक्षरत्नहारधिरनृशार्द्रमूर्तयः। अलक्षितैर्गरुडशतैश्च खंडिताः प्रड्डु
 बुद्धुतमनिलाशाना जयात्। १९ ततः श्रवकृतजविषममूर्तयो दिक्षस्तो जतदशाना नृजं
 गमाः। समेत्यातदिति जपति व्यजिज्ञपत विनिः श्वसन् प्रचल फणा नृगं मात। २० पुजंगमा

जे

ऊनुतातवात्मजं वयमदिभुंक्षमाः कथं शृणु प्रभो सुरजितराजकेसरी। स्तुते स्तुतं यस्मिन् गवा
 धमीदृशं मद्दलं तव सुतस्य नाहुतं। ८० अस्मांस्तु जिज्ञासमिवेत्समुद्रान्दृष्ट्वैव क्रमो वि
 षवन्निदग्धम्। प्रभो मदीध्रतपितस्मशेषान् तस्मिन् शक्तास्तु तदैव वध्माः। ८१ मदास्तु न
 वस्य तवात्मजस्य वधे निधुक्ता गुरुर्देहताः स्म। काप्या गते स्तत्र नुवज्जघाता तस्वामिदुहाने
 दशानाश्च निनाः। ८२ तदनुतं देवतदीयमंगमक्षो गृणाली वष्टुर्विजाति। विद्वत्पमानं प्रष
 रेश्वरं देहं नोलिसारा त्रिगुणं कठोरं। ८३ इच्छंता गाः कठिनं निवेद्य यदुर्विष्टयाः प्रतुणा
 चतार्थाः विधितयंतः पृथु विस्मयेन प्रकादसामर्थ्यं निदानमेव। ८४ ते सर्वे तागाः प्रनुनाहिर

सरी
 ५१

एष कशिपुता विष्टयाः संतः अक्षतार्था अपि आत्मानं जतार्थं मत्पमानाः प्रययुः। ८५ श्रीन
 रदनुवावा। अथासुरेशः सविर्वैर्विचार्यति श्रित्यस्तु तमदंडसाध्वं आह्वयमा प्राप्रणतं जगा
 दश्चारे प्पवाकं नृपुण्यवितां। ८६ देवपुत्रिष्टिरा अमुरेशो हिरण्यकशिपुस्तं जगाद। ८७
 हिरण्यकशिपुस्तवावा। प्रकाददुष्टोपि निजं गजातो न वध्पत्य दक्षपा ममाहूता आदित्ये
 शः सर्वान् सुरांश्च पश्चात् अग्राह्यत्वे सुखितो ममो घात। ८८ मामिच्छयानुग्रहं निग्रहाणां क
 तारि मिच्छं न हि वेत्ति सर्वं यतस्त्वमस्मान् परिमुच्य बाल्यादता मरूपं हरिमाश्रितो सि। ८९ अत
 परं नो लज्जुवशं नुदयाहिरज्ञानं सदा स्म बुद्धे। ताकार्यकार्ये विष्टुशं तिरोषेह निष्पेशाच्च

५५

रतो दृथा च। ८८ यतस्त्वं शत्रु रतः। ८९ किं वा फलं ते परमं श्रयेण किं वा न साधं स्वत एव घुचा स्वा
 धीनमेवात्मबलं विचार्य विस्तृत्य मोक्षं त्यज शत्रु पक्षं। ९० अपि तुर्वचस्वत्परिजाय इष्टं मुकंद
 दासः समुधीर्जगादा एतकरिष्यामि सदस्वज्ञवस्त्वयो दितं शक्तं तरेव पश्चात्। ९१ वि
 वार्यतामार्घसवारिपक्षः प्रोढारिषद्वर्गं मृते त कश्चित् स्वाधीनमातंदमसौ हि पापो रुण
 ध्नो गायत्र तस्मिन्। ९२ श्रुतौ कामकोषादिषु द्वर्गः स्वाधीनं आत्माधीनं गुणं आनंदं रु
 णं हि। ९३ कामादिनिर्वचितेषु लोकः त्यजत्यतंतं प्रकृतिप्रयुक्तैः। ९४ कस्त्री प्रयुक्तैरिव दुःप्र
 योगैर्घ्नतः शुमान्स्वपिष्टमाष्टपक्षं। ९५ दुःप्रयोगेर्दुर्मित्रे। ९६ एकसदस्वज्ञवद्विरक्तः त्रि

सटी
 ५२

तापस्विन्नो यदि विस्तुमिच्छेत्। रुदं यथा गोस्त्रिषिता ततस्तं निवारयं त्याश्वरयः स्मराद्याः।
 ९७ त्यक्त्वा मित्रैर्तं विदु पक्षमार्यश्च गुघवात्म्यबलं यदुक्तं। विस्तुर्वलं मह्यं सिलात्मनूतत्
 दत्तमेवापरमं श्रयश्च। ९८ इयं वमेता तसदा प्रतिज्ञा त्यक्त्वा मित्रा नूतनपरात्र जिघे। ९९ द्रो
 षवच्चोक्तमना मरूपं हरिं शुतो सीति शुणः परो यं। १०० यमना मरूपेण सता मरूपमेवैक
 यं स्यात्स्वसमानं रूपः। १०१ कार्यण्युक्तेन पणेन मेवः कार्यण्यहीनो धनवान् हितां त्या
 इति वैलववाक्यानि दिरण्यकशिपोर्मनः। १०२ न विविशुः सिद्धाः पतितस्यैव मंदिरा। १०३ प्र
 क्ता दोक्तिपयः पानप्रवृद्धकोषदुर्विषः। १०४ विद्याव्यालतो दृष्टो दैत्यो नृशमतप्यता। १०५ अथ

क्रोधमहावेशविस्मृतार्वाकतनः श्रमः वेष्टवं सर्वथावधं दंतं किं रपति स्म
 सादशिखरेतिष्ठति जामनमदो न ते। सं न मा रसुरस्तस्मात् अधः पुत्रमपातयत् ॥ १० ॥
 स्तुतिगता कर्पथादीरः प्राप्ताश्च तयोजनात्। अमत्र मोक्षुते विष्णुं सो दमस्मीत्यवितयत् ॥
 सर्वोपाधिविनिर्मुक्तश्चिदा तंदमयस्तदा। तमवेदति जंदेदं व्यथते सकथं कवा ॥ ११ ॥
 न गोवायुस्तं शाने रवतारयत्। दधार न गवत्तं स्पर्शा द्वां छुप विवतां ॥ १२ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ १३ ॥ तं विजगद्गत् ॥ १४ ॥ तं विजगद्गत् ॥ १५ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ १६ ॥ तं विजगद्गत् ॥ १७ ॥ तं विजगद्गत् ॥ १८ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ १९ ॥ तं विजगद्गत् ॥ २० ॥ तं विजगद्गत् ॥ २१ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ २२ ॥ तं विजगद्गत् ॥ २३ ॥ तं विजगद्गत् ॥ २४ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ २५ ॥ तं विजगद्गत् ॥ २६ ॥ तं विजगद्गत् ॥ २७ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ २८ ॥ तं विजगद्गत् ॥ २९ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३० ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ३१ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३२ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३३ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ३४ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३५ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३६ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ३७ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३८ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ३९ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ४० ॥ तं विजगद्गत् ॥ ४१ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ४२ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ४३ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ४४ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ४५ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ४६ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ४७ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ४८ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ४९ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५० ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५१ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ५२ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५३ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५४ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ५५ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५६ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५७ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ५८ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ५९ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६० ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ६१ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६२ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६३ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ६४ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६५ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६६ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ६७ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६८ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ६९ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ७० ॥ तं विजगद्गत् ॥ ७१ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ७२ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ७३ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ७४ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ७५ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ७६ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ७७ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ७८ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ७९ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८० ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८१ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ८२ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८३ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८४ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ८५ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८६ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८७ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ८८ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ८९ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९० ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ९१ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९२ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९३ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ९४ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९५ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९६ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ ९७ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९८ ॥ तं विजगद्गत् ॥ ९९ ॥
 तं विजगद्गत् ॥ १०० ॥

सटा
 ५३

गतामदी। विष्णुविप्रियं सा सं बोध्य प्रादुष्टुणा निजापणं। दृष्टिमुवाच ॥ प्रकादपुण्यो सि
 वसुंधरा देवाप्ते क्षिप्रं वां उधृति छलेन। स्प्रष्टुं कराभ्यां वप विवगात्रं विनर्ति उवां प्रतुरेव मां
 ॥ १७ ॥ अक्षोः फलं वा दृश दर्शतं दितनोः फलं वा दृश गात्र संगः। त्रिका फलं वा दृश कीर्तनं
 सुदर्शनं जागवता वयस्मात् ॥ १८ ॥ प्रक्षाल्यमाना पिनदी महत्तेः स हान उष्मा मिप विवता यावत्
 यः स तद्वा घसदाश्रया दंसु निर्मला स्म्यद्यत वांग संगत् ॥ १९ ॥ शक्तिपुरा यज्ञ वराह संगं
 वदिव्यास्तु मे सा तु विराजि चूता। वस्पर्शमासाद्य पुनर्न वा नृर्द्धं उं प्रमार्था स्म्यपि लोक को
 टी ॥ २० ॥ पता वता मे स फलश्रमो त्रम स मस्त्र मे तज्ज वनं दधत्पाः। यच्चा दृशा जागवताश्चरं ति दि।

त्रिःषदैमंसिकलां वृतं तः ॥ ११ ॥ यद्वा दशाज्ञा गवताश्चिन्मिविलोस्तथा चं उलसी सुपुण्या
 । प्रीत्या नयामां शिरसा बिभर्त्ति मशं षट् रूपी सततं परेशः ॥ १२ ॥ अहो रक्तार्थः सुतरां तु लोके
 यस्मिन् स्थितो जागवतो नमो मि। स्पृशंति पश्यंति च ये नवं तं नवा दशा द्वा हरि लोक जाजः
 ॥ १३ ॥ वयं प्रजाते विषयो त कस्य का संगतो वृद्धि मंतं लोकः । वकी र्तता लोक न धृत पापाः
 स वै हि मर्त्या हरि लोक जाजः ॥ १४ ॥ पापैक मित्रः कलिरेति चिंतां वृद्धि गमिष्ये त कथं स्व काले
 ग ॥ प्रजा दता मो न वै वस्त्रिय स्पृणः कथाः स्त्रा स्पृति या वड र्था ॥ १५ ॥ ता हं सम र्था जगव
 त्रियाणां वक्तुं गुणा वपु य न वो प्यगणान् । न वत्प्रजा वं न गवान् हि व त्रितया न वं तो न

सटी-
 ५४

गवत्प्रजावं ॥ १६ ॥ पिता तवा यं वत पूर्व मुखो न वे निते त व म चिं त्य शक्तेः । ये वां स्मरिष्यं त्य म ल
 न ते पि कै त्प्र धृक्ताः त्रयिका कथा स्यात् ॥ १७ ॥ न वे त्य सौ जागवत प्रजा वं य दं क्रि जा न रेणुक
 णा न स्मरंतः ॥ १८ ॥ पिशा च य दू नू त रोगा न् व ज्ञो प मा न् दिक्षु प ला य यं ति ॥ १९ ॥ पिता च तो
 षां बु नि धिं स दै व प्र वर्ध य त्म ज्ज ति से व त न्ना वं ह्य स्प पा पा ल वि वा ड वा ग्रिः शृं हे स्त्रि त स्त च
 न वे ति दै त्यः ॥ २० ॥ पा पा त्म को प्ये ष न व त्प्र सा दा त्ति स्त्री र्त्स पा पो न वि ता र्त ता र्थः । ह नि ष्य ति
 ये न म तं त रू पी स्व यं द रिः सिं ह न र स्व रू पः ॥ २१ ॥ प्र जा द या स्या मि प रे श र ह चि रा य मां पा व य
 सं च रं स्त्वं । ए ते न व त्पा त न सं च मे ण ह्या यां ति दै त्याः श त राः स मं ता त् ॥ २२ ॥ उ क्ते त्य ल द्वा ध रा

एणीपरैः सा जगाम देवी प्रणता च तेन। स्तुता वदसि मुदीक्षमाणा मुकुर्मुकुर्जगिवतंतमेव। १२
 अथो जगदैत्य जटा दृष्टुः संभ्रमा गताः। तिष्ठतंतं शिला दृष्टे प्रमत्तमुखमक्षतं। १३ ते नीता
 स्तस्य माहात्म्या तदैत्या विस्मयकं पिता। न किं विदुः प्रकादं नरा रुद्रं कुर्वतं। १४ स्वस्वं श
 रां मुः प्रकादं राज्ञे सोपि न याऊल। निर्विस्मयं तया मास विदिवात्मपराजवं। १५ को वाद्यं पु
 त्ररूपेण शत्रुः किं वा विकीर्षति। कथमेतं वशीकुर्यां अविं त्यमदिमास्पदं। १६ इतः परं स्वा
 रतो पिनापराधान् रुमिष्यति। दंभं च शक्यते नैव तदिदं कष्टमागतं। १७। श्रीशुक उवाच
 ।। एवं गजेर्दं दशूकैः अत्रिचारवपातनैः। मायाभिः संनिरोधैश्च गारदानैरजो जनेः। १८ हिम

सटी-
 ५५

वाद्यग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि। न शक्यं शो यदा दंभमपापमसुरः सुतं। १९ विंतां दीर्घतमां
 प्राप्ताः त कर्तुं तान्यपद्यता। २० दं दशूकैः सपैः अत्रिचारः जत्या। गिरिशृंगा दधः पातनैः मायाभिः
 वरनिर्मिताभिः। संनिरोधैः अवदादिषु। पर्वताक्रमणैः समुद्रमध्ये निक्षिप्य तदुपरि पर्वताक्रम
 णैः। एतिरुपायैर्यदा दंभं न शशाक। तदा दीर्घतमां विंतां प्राप्य। त कर्तुं विंतायाः प्रतीकारं क
 र्त्तुं तान्यपद्यत ता ज्ञाप्तीरा। विंतामेवा दूषयेति। २१। एषमेव कृत्वा धूक्तो वक्षोपायाश्च निर्मिताः। तैस्ते
 दीहि रसधर्मैः मुक्तः स्वेनैव तेजसा। २२। मे मया अस्माधु पुरुषे यथा जवति तथा वोक्तः। असधर्मै
 रपकारैः अचो निरैर्वा। सर्वापद्भिः स्वेनैव तेजसा मुक्तः। २३। वर्त्तमानो विहरे वै बालोऽप्यजडध

रयं न विस्मरति मेऽतार्थं शुतः शोफ इव प्रभुः ॥ ३१ ॥ अविद्वेसपीपेवर्तमानः बालोऽपि अजडधीः
 निर्जयचित्तः ॥ मेऽतार्थं मया कृतं मपकालैरं न विस्मरति यथा अजीर्णं तस्य मः पुत्रः शुतः शोफो
 नाम पिष्टत्पां हरिश्चंद्राय विक्रीतः स यथा तयो रपकारं मविस्मरन्तदिपक्षं विश्वामित्रमाश्रि
 त्य गोत्रांतरमापन्नस्त्वदस्वजावापरित्यागे दृष्टांतः शुतः शोफः पुच्छमिवेति ॥ षण्मासं तर्जलि
 कान्तिलीनं यथा शुतः पुच्छं मरुतानं नयाति ॥ ३२ ॥ अप्रमेयानुजावोयं अकृतश्चिद्रयोऽमरः ॥ नृ
 नमेतद्विरोधं नृसुमेजविता भुवं ॥ ३३ ॥ अपरिमेयोऽनुजावोयस्य तं न कृतश्चिद्रव्यं यस्याष्टसु
 क्षुत्पश्च ॥ ३४ ॥ इति तं चिंतय किंचित्तन्नातप्रियमधोमुखं ॥ शंडमकयौशनसौ विविक्तइति हो

धृ २

सद्यः
पद

धृ २ न ता २ नो ५ प्रनर २
 नया न विता अन्यथा नृक नैव न विष्पती पक्षः ॥

अशिनसोऽशनसः पुत्रो नो ति हो विविक्तइति हो

नृ-आ-ले-व-
ने-का-ति-प-ध-

वृत्तः ॥ ३३ ॥ जितं वये केन जगत्त्रयं नृवो विजं नृणधस्तसमस्तधिष्णयं ॥ ततस्त्वित्यंतवताथव
 स्मदे ॥ नावे शिशुतां गुणदोषयोः पदं ॥ ३४ ॥ देवि त्वौ वया एकेन नृ विजं नृणमात्रेण जगत्त्रयं
 जितं ॥ तेनैव नृ विजं नृणो वत्स्नाधिष्णुपालो कपालायस्मिन् तस्य तव चिंतनं चिंतायाः कार
 णं न च स्मदेन पश्यामः ॥ शिशुतां वृत्तं गुणदोषयोः पदं विषयो न जवतीत्यर्थः ॥ तथापि बंध
 नमस्योचितमित्याह ॥ इममिति ॥ ३५ ॥ इमं हि पाशौर्वरुणस्य बध्ना निधेदिजितो न पलायते
 यथा ॥ बुद्धिश्च पुंसो वयस्यार्थं सेवया यावदुरुत्तर्गव आगमिष्यति ॥ ३६ ॥ अप्यावज्ञां गवः शुकः
 आगच्छति तावत् बध्ना निधेदियः पुंसो बुद्धिः वयसा तथा आर्यसेवया समीचीना जवति ॥

नो

ताः किं अत उच्यते ॥

अथ चान्यथा
 सुतो गृहमेधोय
 कनसुवचस्ते
 बलि के त्वसो प
 तः सततं विद्या
 परावृत्तः अन्तर
 तः स उपद्रुतः
 नाहं सूर्याधिप
 को जय सततक

तथेति गुरु उक्त्वा मनुजा ये दम ब्रवीत् । धर्मा ह्यस्योपदेष्टव्याराज्ञां ये गृहमेधिनाः । अथ उक्त्वा य
 तथेत्यंगीकृत्य इदमब्रवीत् ॥ धर्ममर्थवकामं च तितरां वाचुर्ध्वशः । प्रकाशायो वनराजन् प्रश
 यावनतायवा ॥ ततश्चातो रांडा प्रकौ प्रकाशाय धर्मादिकं पूजतुः । प्रसृतश्चासा अवनतश्च ता
 स्मो ॥ यथा त्रिवर्गं गुरु निरात्मने उपशिक्षितं । तस्मा धुमेतत छिद्यो दंदारा मोपवर्षिताः ॥
 यथा वत् त्रिवर्गं उपशिक्षितं मपि न साधु मेतेः कृतः । दंदैरागदेषादिभिः विषयेष्वारप्रणंये
 षां । तैरुपवर्षिताः ॥ इच्छं विष्टं पलधियां गिरः शृण्वन्महाप्रतिः । प्रकाशो गुरुवाक्यं च मे
 निरे विघ्नमात्मनः ॥ अथ आराधने सर्वदृशो विघ्नादैव सतास्त्वमी तत्र प्रवृत्तं गुरुं गुरवो वारयं

अथा
 सदा
 ५९
 अथ चान्यथा
 सुतो गृहमेधोय
 कनसुवचस्ते
 बलि के त्वसो प
 तः सततं विद्या
 परावृत्तः अन्तर
 तः स उपद्रुतः
 नाहं सूर्याधिप
 को जय सततक

रुप ३

तियत् ॥ अथ हतानि विघ्नैः श्रेयां मिश्रदोमर्वाणि सर्वदा । श्रेयस्तमा कथं सिध्येत् निर्विघ्ना
 हरिजावता ॥ अथ श्रेयां मिश्रग्रं दिसा धनानि ॥ कदा विकल्पविधिस्तैरमते च वलं मनः ॥
 प्रावयंत्ययतं विघ्नाशाईला हरिणं यथा ॥ अथ सर्वेश जावता निष्टं लोभयंतीष्टदाः सुराः र
 क्षां सिवाजी पयं ति गुरवो वारयंति वा ॥ अथ ह्यं घ्राती दृशा विघ्नान् प्राप्ता निर्जित्य यस्तु
 तमेव यन्नाथं सतस्य पदमश्रुतेः ॥ अथ विषय ब्रह्मणो माथौ विरुद्धौ दिपरस्परं । अत्रात्मम
 र्गनिस्तो याति नान्यतरं तरः ॥ अथ तावद्वाह्य सुखं श्लाघ्यं मत्पतेः शरणो जनः । यावदेदं
 तवाक्यैर्हि वा धिर्येन निवर्तते ॥ अथ बाह्य सुखं विषय सुखं । व्याधिर्येन विवेकः ॥ ॥ ॥

अतः पचाशत्तमे पत्रे क हरेः पितृनामवाच

इति श्री जगवते महाप्रणवे सप्तमस्कंधे युधिष्ठिरतारदसंवादे प्रकादचरित्रे पंचमाध्यायः
 ॥८॥ ॥ षष्ठे गुरौ गृह्यये प्रकादो देवबालकाश्च अनुकंप्य परंतं च तारदोक्तमुपादिश
 त। निरर्थकक्रियालापैराद्युर्मयमज्ञानतां। प्रकादः सदयं प्रादधर्मं जगवतं हती। वाश्र
 मुकनवावा। अथ सगुरुगृहे पितृवर्तमानः सकलविद्वत्सक्तगुणपथेता। जडइव वि
 वाचारवाह्यस्त्येतत्तमंतं मयं जगत्प्रपन्न। श्रुतिविहरणपातजो जनादौ समम
 नसं सततं विविक्तप्रकं। महगुरुकुलवासिनः कदाचित् श्रुतिविरता ह्यवदन् समेत्य व
 ला। समेत्य एकत्र मिलिवा महाध्यापिनस्तं अष्टछत्रं। वाते ऊचुः। तव चरितमहो वि

सटी.
 ५८

चित्रमेतत्सितिपतिमुत्रयतोऽस्य जोगलुप्तः। रुदिकिमपि विचिंत्य हृष्टो मा जवसि स
 रौ च वदां गपद्युहं। अतिप्रयत्नतनागजोगवकीन्सितिपतिना विहितान् विजित्य मु
 स्तः। कथमिह बलवातपी दृशस्त्वं मुखे विमुखः परमत्र कोऽहं न। अतिगदितैव तः स
 मंष्टुवा तव दक्षितिरुपसमर्ववत्सलत्वात्। शृणु तस्तु मनसः सुरारिभुवाः यदहमनन्तर
 तिर्वदामि पृष्टं। पधनजततरुणी विलासरम्पो जवविभवः किल जातिगुत्तमेन। वि
 मृशतस्तु बुधैरुतैः पमेचो हृतमथवा परिवर्ज्य एव हरात्। अथ ममिह विचार्यतां यदं
 वा जठरगतैरनुच्यते मुहुः स्वं। कटिलिततनुमिस्तदग्नि तप्तैर्विविधपराजतनानि सं

स्मरति॥ पञ्चदशमिदतिवसाम्पमेधपंकेजतरगृहेवतद्वर्षमस्मृतेराः॥ ब्रह्मविधवज्रजन्म।
 निश्चरिन्नोतिजमुदितं कृतवानदोनमृद॥ जवस्कारागृहेतत्राप्यमेधपंकेतिवसामि
 यतः॥ अस्मृतेराः॥ वपुरिदपरिताप्यतेयड्यैः कदुलवणाभरसैर्हिमावृत्तुक्तैः॥ अच
 लमतककाशकंदुस्वफलमिदमच्युतविस्मृतेः सुधोरां॥ कारागृहेदस्सुरिवास्मिबद्धो
 जराद्युणाविद्वक्तमिद्वृत्तेदे॥ किञ्चापिगर्तेपितृत्तुकेदपादाज्ञयोरस्मारणेनकष्ट
 ॥ १० ॥ अतः परं ब्रह्ममेव यज्ञात्सदान्निधेविगतात्पृथग्भूतः॥ स्यान्निर्गमोमेजवराकदा
 चतस्रर्ववत्तोदुमहंकरिष्ये॥ ११ ॥ पूर्ववत्गतजन्मवत्॥ मोहोतकरिष्ये॥ १२ ॥ इच्छंमहोयो

सटी.
 ५८

दरतश्चजंउर्विमिगमिवांछतिपथ्यस्त्ये॥ बद्धः पशुर्वैतिजबंधमुक्तिं परपन्नद्वराचृषित
 स्तडागं॥ १२ ॥ एवं प्रवोडः स्ववौमयः सदैवोसेव्यः कथं दैत्यमुताः प्रवृद्धिः॥ तस्माद्भवेस्मिन्नकि
 लवारुह्येडः स्वाकरोनेवपतंतिसंतः॥ १३ ॥ अस्मिन्नभवे संसारे अविवेकतश्चारुह्ये॥ वि
 वेकतः डः स्वाकार॥ अतः संतो नपतंति॥ १४ ॥ यद्यस्तिनात्यन्तराणमुखाद्यमुक्तं नवेत्तत्पतनं सु
 खात्ते॥ अविदतामन्नमहोक्षशानां युक्तं हि पिण्याकउखादिनक्षत्राणां॥ १५ ॥ पिण्याकं तैलयंत्रो
 धृतं॥ १६ ॥ एवं नवं डः स्वमयं विदिवादेत्यात्मजाः साधुहरिं जधं॥ एवं जनो जन्म फलं लभे
 ततो चेन्नवाधौ प्रपतेदधोधः॥ १७ ॥ संसारसंस्थौ हरि मर्चवातमेव संसारमधोनयंता एता

पि।

वतावोस्तुष्टतघ्नतापिमावःपदामंस्तितिराक्रमेत।१६अनास्तिकवात्तुपयाजवज्रोवदा।
 मिष्टद्वंसवसिंधुसंस्तः।आस्तेयमेतत्सु निवृद्धुष्टं ज्ञानं त्रयीमिष्टमनन्यतावेः।१७प्रक
 २३॥कोमारश्चरैवेत्याज्ञो धर्मात् जागवता निदुष्टं जं मातुखं जन्मतदप्यक्रवमर्थदं।१८
 देवमातुषजन्मनिनपश्चादो।धर्मात् आचरेत्।तत्रापि जागवता तेव।न काम्यान्।यतोऽथ
 दमेतन्मनुष्यशरीरं तत्र च कोमारेण वा।यतस्तदक्रवं।जागवतो नेव धर्मात् आचरेदित्येतद
 पपादयति।यथादीतिवतुर्निर्गता।यथा हि सुखं यस्मै हविषोः पादोपसर्पणं।यदेव
 सर्वं च तातोषिष्य आत्मेश्वरः सुखतः।१९इह मनुष्यजन्मनि।विष्णोः पादापसर्पणमेव धे

सटी.
 ६७

ग्पायद्यस्मादेष सर्वेषां आत्मा आत्मवात्सुहृत् प्रियश्चाननुजोगो यमः कथं त्याज्य
 स्तत्राह।॥सुखमैन्द्रियकंदैत्यादेहयोगेन देहितां।सर्वत्र लज्जे देवाद्यथाऽऽत्समयन्नत
 ॥१॥सर्वत्र पश्चादावपि देवात्सु पूर्वदृष्टा तैर्द्रियकं विषयसुखं लभ्यं।यथा अयन्नतोऽ
 र्वं प्राप्यते।अतस्तदर्थं प्रयासो न कर्तव्यः।॥तत्प्रयासो न कर्तव्यः।अथ तत्रा युव
 यः परं न तथा विंदते के ममुकं दवरणां बुजं।१०यतः प्रयासात्परं केवलं आयुषो व्य
 यश्व।ततः पुरुषं श्रीवासुदेवं जता।॥ततो यते तत्कुशलः क्षेमाय नयमाश्रितः
 शरीरं पौरुषं यावत् न विपद्येत शुक्लं।११नयं सारं आश्रितः प्राप्तः पुरुषं पंशरी

रंयावत्तुक्कलमारोग्यमस्ति। तविपद्येता। अक्षमं न प्रवेद्यावत्। न नरेपदिति वा। ताव।
 बी घंहेमाययेतेते। आयुर्व्ययक्रममाह। पुंस इति त्रिभिः। बा। पुंसो वर्षशतं ह्यायुः देते
 र्वाजितात्मनः। निःफलं यदस्योरात्रौ शेतं धंघापितस्तमः। १२ आयुषोर्ध्वरात्रौ यातीत्य
 र्थः। यद्यः शेतो। बा। मुघधम्यवाल्पकोमारे क्रीडतो याति विंशतिः। जरयाग्रस्तदेहस्य या
 त्यकल्पस्य विंशतिः। १३ जरायां अकल्पस्य किं विक्कर्तुमसमर्थस्य विंशतिवर्षाणि याति
 ॥ बा। डराधूरेण कामेन मोदेन च बलीयसा। शेषं गृहेषु मत्तस्य प्रमत्तस्यापि योतिदिशि
 डराधूरेण गुरवे। आयुर्व्यमाणेन कामेन। प्रमत्तस्य असावधानस्य अविवेकिनः सर्वमेवायुः।

मनेतात्

अजितात् ननु
 तिः युल। मतोस र
 यो रते-यु पतमप्र
 पितमने

सय-
 ६१

र्थथायातीति। ननु यौवने गृह्णामकोपि पश्चाद्विस्कः सन्नेमं मोक्षं यास्यतीत्याशंक्यतद
 संनवेदर्शयन् कोमारणवश्चाचरेदित्येतदुपपादयति। को गृहेषु ति ममसिः। बा। को गृहेषु
 पुमान् मत्तमात्मानमजितेन्द्रियः। स्नेहपाशैर्दृढैर्बन्धुसहैतविमोचिउं। १४ को नृथर्षट्क्षां
 विस्तृजेत प्राणोऽपि यदीप्सितः। यं क्रीणात्पुनः। प्रेष्टेस्तस्करः सेवको वणिक्। १५ यं
 अर्थं च मुनिः। क्रीणाति। प्राणहानिमंगीलत्वापि अर्थं साधयति। यथा तस्करादिः। तस्मि
 नर्थे ट्क्षां को नु विस्तृजेत्। बा। कथं विप्रियाया अतुकं पितायाः संगं रक्ष्यं रुचिरांश्च मंत्रा
 न्। मुहं च वमे स्नेहसितः शिशूनां कलाकराणामनुरक्तचित्तः। १६ प्रियायाः संगं दिकं स

रतिः

त्येहवाथाप्यजितेन्द्रियस्तत्तच्छांतकामोदरतेऊटंबी।३१विज्ञेयुनित्यंअजितिविष्टंवेतो
 पस्यापरविज्ञदुर्तःप्रेत्यतरकलक्षणंइहचराजदंष्ट्राडादिलक्षणंदोषंविद्वान्जानन्नपितथा
 प्यशांताभिलाषःपरविज्ञंदरत्येवातदेवंकौटुह्येउग्रमानित्यःदिसप्तजिःश्लोकैःउपपादि
 तांशुदादिषुयसक्तस्यवैराग्यायसंजवमुपसंहरति।विद्वानिति॥३॥विद्वानपीठंदनुजाः
 ऊटंबंमुंस्वलोकायनकल्पतेवैःयस्वीयपारक्यविनिन्नजावःतमःप्रपद्येतयथावि
 मुदः॥३२स्वलोकायआत्मपरामर्शायनकल्प्यतोकिंनुविमूढोयथातथाविद्वानपितदति
 निवेशमेवप्रपद्येतातत्रदेउःयःस्वीयमिदंपारक्यमिदमिति जिन्नर्जवो जावतायस्यासःत

सटी.
 ६३

वि -

३ निहिते
 ३ कोजा

स्माकौमारेणवजागवतान्धर्मान्आचरेदितिसदेउकमुपसंहरति।घतइति॥३॥यतोतक
 वित्कधिकत्रविद्यादीनःस्वमात्मानपलंसमर्थः।विमोविज्ञंकामदशांविद्वारेक्रीडाष्टगो
 यन्निगडोविमर्गः॥३३यतःकश्चिदपिस्वमात्मानंमोचयितुंनसमर्थः।ततःश्रीनारायणंउपे
 तंशरणंयातेत्युत्तरेणाद्ययः।अस्मापर्थ्यदेउः।अलंदीनोलंपलेअतःकामोदशियासांता
 सांविद्वारेक्रीडायांष्टगःसः।तासांविद्वारसाधनंआत्मानंमन्यमानःयत्रयास्तुनिगडःशृंखल
 तुल्पोविमर्गः।युवपौत्रादिरूपोजवति।अतएवआश्चत्मानंमोचयितुंनसमर्थः॥३॥ततो
 विद्वरात्परिरुत्पदैत्पादैत्येउसंगंविषयात्मकेषु।उपेततारायणमादिदेवांसमुक्तसं

विद्वानितिपृथक्पाठे

गौऋषितोपवर्गः। ३४ विष्णुद्वाराद्वरतःसंगविषयात्मकेषुदैत्येषुपरिहृत्यत्रविहाराद्वरी
 धन्ताराधणंउपेत्यचयः। यस्मात्कविभिःसख्यत्रयवर्गोदृष्टः। तनुवाजातामस्माकंतज्ज
 तमराकामितिचेततवादनहति। ३५ तस्यच्युतंघीणयतोवकायासोऽसुरात्मजाः। आ
 त्मवासर्वज्ञतानांसिद्धवादिहसर्वतः। ३६ देवसुरात्मजाःहरिप्राणयतःआराधयतोतव।
 कायासः। आत्मवात्सर्वत्रसिद्धवादितिचेद्वदयमुपपादयति। परावरेष्वितिचउज्जितं।
 परावरेषुभूतेषुप्रत्यातःस्वावरादिषु। नौतिकेषुविकारेषुभूतयथमहाशुचः। ३७ ब्रह्मात्रे
 येषांस्वावरादिरेषांतेषुजीवेषुनौतिकेषुअजीवेषुवटादिषुमहेश्वराभूतेषाकाशा।

सटी.
 ६४

मा।

दिषु। ३८ गुणेषुगुणसाम्येचगुणव्यतिकरेतथा। एकएवपरोह्याजगवानीश्वरोवयः। ३९
 गुणेषुसत्वादिषुगुणसाम्येप्रधानेगुणव्यतिकरेमहत्त्वाहोएकएवजगवीनाश्वरोस्ति।
 ननुतर्हिदृष्टादृश्यजोक्तजोग्पादिनेदःकथं। माययेत्याह। ४० प्रत्यगात्मस्वरूपेणदृश्यरू
 पेणवस्त्वयं। व्याप्यव्यापकनिर्देशोह्यनिर्देशोविकल्पितः। ४१ प्रत्यगात्माद्रष्टाजोक्तात
 स्वरूपेणव्यापकतयानिर्देशः। दृश्यंजोग्पादेहादितद्रूपेणव्याप्यतयानिर्देशोमाया।
 यादीयतद्वस्तुतरेणान्वयः। ४२ केवलानुजावानंदस्वरूपःपरमेश्वरः। माययांचकृतेश्व
 र्यदीयतेगुणसर्गया। ४३ केवलोअनुजवात्मकः। आतंदएवस्वरूपंयस्यातनुमएव

परब्रह्मस्वरूपो

नदितैर

वस्तुतस्तत्सूयःप्रविकल्पःप्रनिर्देशोपिस्मृतायका। अनिर्देशोप्येवनिर्देशःविकल्पतद्वस्तुचपः। ४२

अकथं

जोचरः

सर्वत्र

तसर्वत्र तर्हि सर्वज्ञवाद्युपलयेन तत्राह गुणात्मकः स योग्यस्याः सा गुणमया तया मायया
अतर्हितं ऐश्वर्यं सर्वज्ञवा दियस्या ॥ तस्मात्सर्वेषु चूतेषु दयां कुरुत सौ रुदं जावमासुरसु
त्मुच्य यया नुष्पत्य धोक्षजः ॥ ४० ॥ यस्मादेवं तस्मात्सर्वेषु चूतेषु दयां मोक्षदं च कुरुता आहु
रं जावं उन्मुच्य संत्यज्या यया सर्वचूतदयया अधोक्षजः नुष्पति ततः किं अत आह ॥ ३
हेवतत्र किमलम्पनं तत्राद्ये किं तैर्गुणव्यतिकरादिह्येस्वमिच्छा ॥ धर्मादयः किमगु
णेन च कांक्षितेन सारं गुणोचरणयो रूपगायतां नः ॥ ४१ ॥ तत्र तस्मिन् श्रीनारायणे सर्वचूतद
यया नृष्टे मति किं अलम्पं तथापि गुणपरिणामादेर्वच्यत्र मिच्छाये धर्माद्यादि यः किं ते

यथोचितं

सही

देवस्वमिच्छा

नमो
२ मोक्ष

अगुणेन मोक्षेन कांक्षितेन किं तमुपगायतां नः अस्माकं नकोनां अकांक्षितस्यापि
मिद्धेऽस्मिन्निर्वद्विरेव दृष्टा यच्छस्त्रादीनां जयः यद्यामाचून्मोक्षः तस्मै वरणपेक
जयोः सारं गुणोचरणयो रूपगायतां नः मोक्षेनापि किं तनुचधर्माद्यादिः अपरुषार्थवेकि
मित्याचार्याभ्यां वेदोक्तं नमत्पणवा निहितस्तत्राह ॥ ४२ ॥ धर्मार्थकाम इति यो निहितस्त्रि
वर्गः शीक्षा त्रयीशमदमौ विविधा च वार्ता मत्पेतरे तदखिलं निगमस्य सत्यं स्वात्मार्षणं स्व
मुक्तदः परमस्य पुंमः ॥ ४३ ॥ धर्मो अर्थः कामश्चेति यस्त्रि वर्गः तदर्थं ये शीक्षाद्या उक्ताः शीक्षा
आत्मविद्याशमदमौ बाह्येन्द्रियांतःकरणजयः तकोदुंतीति श्रुति विविधा च वार्ता आर्ज

नमो कर्मवि

विकावदेव सर्वे निगमस्य अर्थजातं स्वस्तु हृदः स्वां तर्था मिणः परस्य पुंसः श्रीत्मा पणं साध
तमिति तर्हि सर्वं सत्यं मत्वे। सत्यं परच्चात्। अथोत्ते तत्सर्वं मत्तत्पमेव। यद्वा तदेतदखिलं नि
गमस्य त्रैगुण्यं विषयस्य प्रतिपाद्यं मत्वे। सत्यं पुनः निस्त्रैगुण्यं लक्षणं परं मत्तत्पुंसः स्वात्मा
पणमेवेत्यर्थः॥ **तदुक्तं नगवता॥** त्रैगुण्यं विषयावेदानिस्त्रैगुण्यं न वार्जुना तेषां पुनः वि
श्वासाथं गुरुसंप्रदायमाह। ज्ञानमिति॥ **॥** ज्ञानं तदेतदखिलं गुरुवापमाह तारायणो न
रसखः किल तारदाया एकांतिनां जगवतस्तदकिंचनानां पादारविंदरजसां पुनर्देहितां
त। धर्म्मनुयत्र तारदः श्रीतावक्काच श्रीतारायणः तत्र कृतोस्मादृशातामधिकरः इति चे

मटी.
६६

तत्राह। जगवतः एकांतिनां यत्पादरजस्तेन आश्रुतानां स्नातानां देहिनां सर्वेषाम
पितृज्ञानं स्यादेव। ननु त्रमातामेवेति त्रियम॥ **॥** श्रुतमेतन्मया पूर्वज्ञानं विज्ञानसं
युतं। धर्म्मजगवति श्रद्धे तारदाह वदर्शनात्। **॥** विज्ञानमहितं अनुभवपर्यंतं ज्ञानं
मया पूर्वतारदाह श्रुतं। तत्रातिविस्मिताः केचित् गुरुदयागिरां मां चितगात्राः संतः
श्रद्धया तत्पादरेणुमजिवंघृष्टंति। एके तु परस्परमहितिको वैरुपदा संकुर्वन्ति। **॥** देव
सुत्राज्जुता। प्रकादवं वयं वापि कृतं तेन विमद्देशु रं। एतास्यां गुरुपुत्रास्यां बालानामपि
दीश्वरौ। **॥** प्रकादवं वयं एतास्यां शंडा मर्कास्यां कृतं अत्यं गुरुं न विप्रः। एतदागमना

तर्त्त

५२

पूर्वमवच्छेदं नारदपाश्वगतः इति चेत्तत्राहुः बालानामपि अतिशिशुनामस्माकं यतो ई-
 श्वरो नियंतारौ । अतस्तवात्पत्रगमनं संभवति । स एवात्रागत इत्यपि न संभवतीत्याहुः ।
 बालस्येति वा । बालस्यांतःपुरस्तस्य मदसंगो डरचयः । छिन्निनः संशयं सोम्यस्याच्चेद्विश्रं-
 कारणं । धृष्टं तः पुरस्तस्य बालस्य तव मदसंगो डरघटः । विश्रंजकारणं विश्वासदेवस्तद्वि-
 श्रमाकं संशयं छिन्धि ॥ वा ॥ इति श्रीनागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे नारदयुधिष्ठिरसंवा-
 दबालानां द्वितीयोऽध्यायः ॥ वा ॥ सप्तमे मातृगर्भे स्वेष्टस्मिन्नारदनामिनां प्र-
 दोवर्णयामास शिष्यप्रत्यक्षमिदमेव ॥ अथाविनारतो दाहे तस्मात्तर्जनीरिडुंतस्व

मरा-
 ६९

स्तावकथा माहापाद्यैः षोडशत्रिंशुधीः ॥ वा ॥ श्रीनारद उवाच ॥ एवं देवपुत्रैः पृष्टो महा-
 नागवतोऽसुरः । उवाच स्मयमानां स्तान् स्मरन् मदनुनामितां । स्मयमादत्तेनो किं वदिष्यती-
 त्याश्वर्धं कुर्वाणः ॥ वा ॥ प्रजाद उवाच ॥ पितरि प्रस्थिते स्माकं तपसे मंदराचलं । युधोद्यमं
 परंचक्रुः विबुधादातवान् प्रति । अस्माकं पितरि दिश्य कशिपो तपश्चरति सति देवा-
 युधोद्यमं वक्रुः ॥ वा ॥ पिपीलिकैरिह विद्यालोकोपतापतः । पापेन पापो जज्ञीति वा-
 नो वासवादयः । स्वहतेनैव पापेन पापो सौ अजज्ञि जज्ञि त इति हर्षेण वदंतो देवाः युधो-
 द्यमं वक्रुः ॥ वा ॥ तेषां मतिबलोद्योगं निशम्यासुरयूथपाः । वध्यमानासुरैर्जीताऽडुडुत्सव-

तोदिशो। **ध**कलत्रपुत्रविनाशान्मृदान्पशुपरिछदान्तावेक्ष्यमाणस्वरिताः सर्वे प्राण
 परिश्रवः। **प**विलुं पनराजशिविरं अमराजयकांक्षिणः। **इ**न्द्रसुराजमदिषीमातरंममवाग्र
 हीताहराजशिविरंराजगृहं। **अ**मराविलुं पवन्मवस्वापहारेणनाशितवंतः। **इ**न्द्रसुराज
 मदिषीमममातरं कयाधुनाम्री अग्रहीत्। **॥** नीयमानां जयोदिशोरुदती कुरीमिवा
 यद्वयागतस्तत्र देवर्षिर्दृशोपथि। **॥** आदमेनां सुरपतेतनुमर्हस्यतागमं। **॥** पुं वपुं वमद
 नागतां परपरिश्रदं। **॥** अनागमं निरपराधमेनां नेतुं गृहीतुं तादृशीति। **॥** **इ**न्द्र उवाच।
 आस्तेम्याजतरेवीर्यं विषह्यं सुरक्षितः। **॥** आप्यतां यावत्प्रसवं मोक्षेयं पदवीगतं। **॥** अ

सटा-
 ६८

विषह्यं सटाः अतः अतया प्रसवपर्यंतं अत्रास्यतां ततः अर्थपदवीगतः र्षभः सवृज
 तं पुत्रं द्वापनां मोक्षामीति नावः। **॥** श्रीनारद उवाच। **॥** अयं निः किं क्षिप्रः साक्षात् महाना
 गवतो महान्। **॥** चयान् प्राप्स्यते संस्थां अनंतानुवरो बली। **॥** १० साक्षात् स्वगुणैरेव महान्। ननु
 पित्रादिमेवं धातुदात्र। **॥** वयादेतन्मते न संस्थां पृथुं न प्राप्स्यति। तत्र देवद्वयं। निः किं क्षिप्र
 अतं तानुवरं। **॥** इत्युक्तं स्तं विद्वायेन्द्रो देवर्षे मानियन्वचः। **॥** अनंतप्रियजको नापा
 रि क्रम्य दिवं ययौ। **॥** ११ अनंतस्य प्रियो यो हंसवा पि प्रियो यस्य तस्य मम न क्त्वा एतां मुक्ता
 प्रदक्षिणी कृत्य प्रणम्य दिवं ययौ। **॥** ततो नो मातरमृषिः समानीय निजाश्रयां आ

श्वास्पेदोक्षतां वसेयावातजर्जुरामः ॥ १२ ॥ यावत्तेन तर्ज्या गच्छति तावद्विह ममाश्रमे उष्यतां ॥ १३ ॥
 येत्यवाग्नीदेवर्षेः तिसाष्टकृतो जयायावद्देत्यपतिघोरात्तपसो न त्यजत ॥ १४ ॥ कृषिं पर्यवर
 तत्र प्रकृष्य परमया मती ॥ अंतर्वन्तस्त्वर्गो रस्यक्षेमायेढा प्रसूतये ॥ १५ ॥ अंतर्वन्ती गर्जिणी इह
 तर्जुरागमना तं तरं प्रसूतये ॥ एवमपि स्वर्ग रस्यक्षेमाय सुखाय कृषिं पर्यवर तसे वितवती ॥
 ॥ १६ ॥ कृषिः कारुणिकस्तस्याः प्रादादु जयमीश्वरः ॥ धर्मस्य तत्तज्ज्ञानं वमामप्युद्दिश्य निम
 लां ॥ १७ ॥ तस्याः शोकशान्त्यै धर्मस्य तत्तज्ज्ञानं किल रूपं ज्ञातं ॥ आत्मानात्मविवेकः ॥ तदु जयमां उ
 दिश्य प्रादात् ॥ १८ ॥ तत्र कालस्य दीर्घत्वात् स्त्रीवात्मा उस्तिरोद्धे कृषिणा नुरहीतं मां नाधुन

श्रीतिमनपेक्ष

मटी-
दृष्ट

यजदाकृतिः ॥ १९ ॥ वतामपि नृणां मेयदिश्वरुधातवः ॥ वैशारदीधीः श्रद्धातः स्त्रीवा
 लानां वमेयया ॥ २० ॥ नृणां तन्वेत वैशारदीश्वर्ये तक्षितः ॥ द्वाद्यदंकारे दती पुणाधीः का
 सा वैशारदीधीः ॥ इत्येष्टायां श्रीनारदोक्तमेव देहात्मविवेक प्रकारमादा जन्माद्येति द
 शानि ॥ २१ ॥ जन्माद्याः षडिमेजावादृष्टा देहस्य नात्मनः ॥ फलानां मि वृक्षस्य कालेनेश्वर
 मूर्तिः ॥ २२ ॥ जन्माद्याः षट्जावाः देहस्य दृष्टा ॥ तनुश्चात्मनः ॥ ज्ञेयातो अस्ति ॥ वर्तते ॥ विपरि
 णामते ॥ अपक्षीयते न रपति च ॥ दृष्टे सत्येव यथा फलानां दृश्यंते ॥ तददात्मनि सत्येव देहस्य
 दृष्टा ॥ २३ ॥ शीश्वरी विकारसमथा मूर्तिर्यस्य कालस्य ॥ तेनोदवं ददधर्मैतद्वैलक्षण्ये तात्मनो दे

न ३
४५ भाग
२ विकार

६३

दाद्रेदेदशितः। इदानीमात्मधर्मैश्चनेदं स्फुटपतसदहंकारादिकं त्याजयति। आत्मेति।
 ॥८॥ आत्मानित्योषयः शुद्धः एकः क्षेत्रज्ञ आश्रयः। अविक्रियः स्वदृक् दृढे बुद्ध्यापको संपन्नः
 दृढः। १९ आत्मानित्यः। अविनाशी वाच्ये अयमात्मेति श्रुतेः। अव्ययः अपरुष्यश्च
 ॥ अक्षरे परमेव्योमिति श्रुतेः। शुद्धः। निरवयं निरंजनमिति श्रुतेः। एकमेवाद्वितीयं
 स्येति श्रुतेः। क्षेत्रज्ञः विज्ञातारमरेकेन विज्ञानीयादिति श्रुतेः। आश्रयः। यस्मिन् क्षेत्रेः पृथि
 वी वांतद्विरिहमिति श्रुतेः। अविक्रियः। निष्कलंतिः। क्रियं शांतमिति श्रुतेः। स्वदृक् आ
 त्मज्योतिः। संप्राडिति होवावेति श्रुतेः। देवः। स इमां लोकां सृजतीति श्रुतेः। व्यापकः।

एकः

मटी.
१७

सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्मेति श्रुतेः। असंगी। असंगो ह्ययं शुद्ध इति श्रुतेः। अनाद्यतः। पूर्वमप्यस्य
 मादाय पूर्वमेवावशिष्यत इति श्रुतेः। ॥९॥ एतैर्वादर्शानि विद्वान् आत्मनो लक्षणैः परैः। अदं
 ममेत्यस्य प्रावं देहो मोहजं त्यजेत्। २० एतैर्वादर्शानि रात्मनो लक्षणैः परैश्चैः विवेकसमर्थैः
 देहाद्रेदं विद्वान् अस्य प्रावं मिथ्या बुद्धिं। न चैवं विविकात्मज्ञातितापि अतरो ज्ञाननुनवेन ब्र
 ह्मताप्राप्तिः कथं स्यात्। यतो हंकारादिकं त्यजेदित्यपेक्षायां तत्रातिशयकारं संध्यां तमादा स्व
 र्णमिति। ॥१०॥ स्वर्णं यथा ग्रावमुदेमकारः क्षेत्रेषु योगैस्तदभिज्ञाया ग्रायात्। क्षेत्रेषु देहेषु तथा
 त्वयोगैरध्यात्मविघ्नसंगतिं लभेत्। २१ यथा देमकारः स्वर्णकिरक्षोवशास्फुरस्वर्णकणेषु

ननु स्यात्
कथं स्यात्

यावदुद्योगैर्धमनाद्युपायैः स्मृतिज्ञः उपयागि शोदे मकारः प्राप्नुयात्। तथात्मयोगेः आत्म
 प्राप्नुपायैः ब्रह्मगतिं ब्रह्म तां अथात्मवित् आत्माधिरुतकार्यकरणं घातज्ञाता अभ्या
 त्मविवेकं। आत्मप्राप्नुपायमाह। अष्टाविति त्रिभिः। वा। अष्टौ प्रकृतयः प्रोक्ताः स्वयमेव
 हितं गुणाः। षोडशाचार्यैः प्रमानेकस्मिन् प्रयात्। २२ अष्टौ प्रकृतयः। मूलप्रकृतिमहदा
 हंकारो पंचतन्मात्राणि तेष्वष्टौ। त्रयस्त्रिंशदष्टौ गुणाः। ते व प्रकृतिगुणा एव ननु त्रिंशद
 । एकादशेन्द्रियाणि पंचमहाभूतानि। अतिषोडशा। प्रमानात्मा एकः प्रोक्तः। कपिलादि
 त्रिराचार्यैः। एकवेदे उः। एप्रमासि विना प्रयात्। तदुक्तं मूलप्रकृतिरविश्रुतिमहदाद्यात्।

सटी.
 ७१

प्रकृतिविस्तृतयः सत्। षोडशास्तु विकारो न विस्तृतिर्न प्रकृतिः पुरुष इति। वा। देहं उ संव
 संघातं जगत् स्वरिति विधा। अत्रैव पृथक् पुरुषो नेति नेतीत्यत एव जगत्। २३ जगत् जंगमं
 तत् स्वरुक्त्वा वरं सर्वसंघातात्मके देहे पुरुषो वेष्टव्यः। पृथक्। सुशक्तं वै तदित्यादा नेति नेती
 त्यन्यापोहे क्रियमाणे स्वयमेव अत एव जगत् अनात्मवर्गं पृथक् उपलभ्यमान इत्यर्थः। तस्मि
 न् शरीरे अनात्मवर्गं दर्शयति शास्त्रांतरात्। नात्मा विशुद्धं नैव सुवान दृष्टो न वै षडे वा सु
 रमानवोऽपि। नासन्नमज्ञावगुणानुबन्धः सनासने शून्यहरो मरालः। स्थूलो न सूक्ष्मो न
 सरो न दीर्घो न सुतवायुर्न जलं न हवा। नाग्निर्न वाहं न मतिर्न चित्तं न बिम्बो नानंदमयश्च।

कोपितः। अथ यद्यतिरेकेण विवेकेनोशतात्मना। सप्रस्थानसमाप्तायैर्विष्टरादिरसा
वरेः। १२४ अथ योताममणिशुद्धमिव। सर्वस्यानुस्यूतवेनात्रयः। अतएवमणिव्यः
वस्यैव एकैकव्यतिरेकश्चतयोर्द्वैक्यं। तेनयो विवेकः पूर्वोक्तोवातेन उशताशुद्धेना
त्मनामतसा सप्रस्थानसमाप्तायैः सृष्टिस्थितिमंदारे। यतोवा इमानि भूतानि जायंते
इत्यादिश्रुत्युक्तमग्राद्यनुसंधानेनेत्यर्थः। विष्टरादिरसवरेः। अथ यत्रैवमपतइति पूर्वोक्त
चयः। विमर्शप्रकारमाह बुद्धेरिति द्वाभ्यां। ॥ बुद्धर्जागरणं स्वप्नमुषादिरिति वृत्तयः। ता
येनैवानुच्यंते सोध्यस्तः पुनः सुषुप्तः। १२५ अथ चतःसाक्षी। ॥ एतन्निस्त्रिवर्णैः पर्यस्तैः बुद्धिः

मटी.
१२

५९

जिदैः क्रियोद्भवैः। स्वरूपमात्मनो बुद्धेर्गंधैर्वायुमिवात्रयात्। १२६ अतः एतन्निर्बुद्धिर्नै
परिणामैः पर्यस्तैः परितः स्थितैः आत्मधर्मवैतनिरस्तैः। बुद्धधर्मवैदेव। त्रिवर्णैः त्रि
णात्मकैः क्रियोद्भवैः। कर्मजातैः। बुद्धेरेव विगुणात्मकवाच्यतस्याः बुद्धेरेवेताव
स्था। आत्मा बुद्धश्च यात तदवस्थावानिवाजाति। नतवतः। इत्यात्मनः स्वरूपं बुद्धे
तजानीयात्। अत्र दृष्टान्तः कुसुमगंधैर्यदाश्रयवायुमिवानुतर्दियथा कुसुमोपाधि
कोपिवायोगंधोविवेकज्ञानेन निवर्तते। एवमात्मनः संसारो न निवर्तत इत्याशंक्याद्
एतदिति। ॥ एतद्वशे हि संसारो गुणकर्मनिबंधनः। अज्ञानमूलो प्रायोपि पुंसः स्वप्न

कर्मकं नृवारे

वेष्मते। एतद्वारः बुद्धिधारः। तदवस्थाधारको वा संसारः। तत्त्वतः। हिंसयस्मात् बुद्धये
 गुणाः कर्माणि च ते निबध्यत इति तथा। नवा शोतमूलः चतः अपार्यो निध्या च तोषिस्व।
 नवतसै ईते। वायो स्तु गंध द्रव्यसंबंधस्या वास्तवात्वात् विषमो दृष्टांतः॥ ७॥ तस्माद्भवति
 कर्तव्यं कर्मणं त्रिगुणात्मना। बीजनिर्दणं योगः प्रवाहो परमो धियः॥ १०॥ यस्मादेवं निवृ
 त्तिर्घटते तस्मात् बीजमज्ञानं तस्य निर्दणं ददत्तं किं तत्। योगः थैके नृतः धियः प्रवाहः
 जाग्रदादि रूपं उपरमयतीति तथा। तदेवं ज्ञानप्रकारमुक्त्वा तस्मा धनं धर्मस्पतवं श्रीनास्ते
 कं कथयति। तत्रेति पंचनिः॥ ७॥ तत्रोपायसदस्त्राणामयं जगवतो दितः च दशैश्वरे जग

सदा
७३

वति यथा घेरं जमारतिः॥ १२॥ यैर्धर्मैर्यथा बुद्धितैर्वा जगवति श्रानारायणे रतिवितियता
 अग्रमुपायो जगवता श्रानारदेनोक्तः। तथा वगतास्तुक्तं॥ यकरोषियदश्वासियक्तुदो।
 षिददासियत् यत्तपरपि कौंतेयत कुरु यमदर्पणं। तत्रैवांतरं गान्धर्मानाद। गुरु रिति। उ
 गुरुशुश्रुषया नक्त्या सर्वलक्ष्मार्पणेन च। संगेन साधुन कृतामीश्वरा राधनेन च। अगु
 रोः शुश्रुषया नक्त्या प्रेक्षा सर्वस्वधेलक्षार्पणेन च॥ ७॥ अथ यासकथायां च कीर्तने उण
 कर्मणं तत्पदां बुरुद्धमा नावतस्त्रिगे सार्दणादिनिः॥ ११॥ तस्माद्देवैर्गोर्वालिङ्गानां श्राना
 नां शीरुणं अर्द्धं आदि र्येषां चंदनादीनां तैश्चा॥ ७॥ हरिः सर्वेषु नृतेषु जगवानास्तद्वश्वर

नवा नाम निजा
 नासितियाना
 यः ध्यातुं तत्रा
 रत्नादिः

इति नृनामिमनसाकोमैस्तैः साधुमानयेत् ॥ ३२ ॥ एवं निर्जितपद्वयैः क्रियते न किरीश्वरे।
 वासुदेवेन गवति यया संलज्जते रतिः ॥ ३३ ॥ निर्जितः पलाकामक्रोधलोभमोहमदमसराह
 नां इंद्रियाणां च वयोधैः। न गवतैर्द्रेलिंगात्पादतिशयेति त्रिभिः ॥ ३४ ॥ निशम्य कर्माणि
 एतनुत्पान् वीर्याणि लीलातनुभिः क्षताति। यदातिदृष्टोत्पुलकाशुगददं प्रोक्तं वउ
 जायति रौति नृत्पतिः ॥ ३५ ॥ गुणान् न कवाभ्युत्पादीन् अतिदुर्षेण उरुताः पुलकारो मां
 चेच्छृणुवते र्गदं यथा न वत्येवं प्रोक्तं वंशुकं वंशं यथा न वति तथा उजायति रौति नृ
 त्पतिः ॥ ३६ ॥ यदाग्रहग्रस्तइव क्वचि संधसत्पाकंदते ध्यायति वंदते जनो मुहुः श्रमशो वकि

निःकाशा

सदी-
 ५४

हरेजगत्पते नारायणे त्वात्ममतिर्गतवपः ॥ ३७ ॥ तदा पुमान् पुक्त समस्तबंधनः तज्जाव
 भावानुल्लाताशयाक्षतिः। निर्दग्धबीजा नुवायो मदीयसाजे किप्रयोगेण समेत्य धोरुज
 ॥ ३८ ॥ तस्य जावश्चेष्टादिः तस्य जावो जावना तेनानुल्लते आशयाक्षतीमनः शरीरे यस्य। ति
 र्दग्धं बीजं अज्ञातं अनुशयो वासना च यस्य सः। एवं न किप्रयोगेण अधोक्षजं समेति।
 ॥ ३९ ॥ मय कृपामोति। ततः किमतं ॥ ४० ॥ अधोक्षजालं न मिहाशुजात्मनः शरीरिणः संसृतिवक
 शातनां तद्रूपतिर्वाणसु विडुर्बुधाः ततात न ध्वं रुदये रुदीश्वरं ॥ ४१ ॥ अधोक्षजम्यालेनं
 मनसा स्पृशंश्च शुजात्मनः श्रुजः रागादिभुक्तः। आत्मा मनो यस्य। संसृतिवकताश

आ

॥ ४० ॥

नंतविर्वर्तकं बुधविडः। तदेव ब्रह्मनिर्वाणं लयोमोक्षः तदात्मकं मुखं विडः। रुदीश्वरं
 अंतर्यामिणं। नक्तिश्चाकोतिनमंतव्यमित्याह॥८॥ कोतिप्रयासो सुरवारुणकादरेरुपा
 सनेस्वेरुदिष्ठिप्रवसतः। स्वस्यात्मतः सख्युश्चोदेदितां सामात्यतः किं विषयो पपादनेः।
 छिद्रवरश्चाकाशवत्तुहृदि तिष्ठतः विषयाणां उपपादनेः अर्जनेः किं। तत्र हेतुः। सर्वा
 दिदितां सामात्यतः विषयनिष्ठैस्सूकरादिमाधरण्यापत्तेरित्यर्थः। न वैवमादौ प्रतर्क्य
 दोषः। श्रीनारदोक्तानुवादहूपचात्। अस्म्यप्रकरणस्य अर्थकं विषयार्जनेमित्याह॥९॥
 रायः कलत्रं पशवः सुतादयो गृहामही कुंजरकोशानृतयः। सर्वे रथकामाः क्षणं गुरुगुपः

सटी.
 ७५

कुर्वन्ति मर्त्यस्य कियत्प्रियंचलाः। अयः अर्थादयः क्षणं गुरुं आचुर्यस्य तस्य एते किय
 त्प्रियं कुर्वन्ति। तदुक्तमतिहासे। धनं हि पुरुषलोके पुरुषं धनमेव वा। अवरूपमेकं त्यज
 तस्मात्ते किं धनं दृष्टयेति। एवं श्रुताः स्वर्गादिभोगा अपि न सेवार्हा इत्याह। एवमिति वा
 एवं हि लोकाः क्रतुभिः कृताः अमीक्ष्यिष्यवः सातिशयानिर्मलाः। तस्माददृष्टुं तद्वर्ण
 परं नक्त्योक्तयेशं न जललक्षये। अयिस्तु वेदः कुर्तुः कृताः तद्यथेदं कर्मजि
 तो लोकः क्षीयते एवमेवापुत्रगुणजितो लोकः क्षीयत इति श्रुतिः। अतएव गुणनारतमे
 न सातिशयानिर्मलाः। स्पर्धादिमन्त्रात्। न विद्यते दृष्टं मुखं च द्रव्यं यस्मिन्। अयदर्थ

३ पत्रद्वयेन कीर्ति
 र्चनं कृतं मन्त्रा
 र्चनं लाघोप
 नैव नमुन्य
 मपि दत्तं

मिदकर्मणि विद्वत्मानः सकृन्नरः करोत्यतो विषयमिममोद्यविदते फलं ॥ ४१ ॥ यदर्थं यमं
 कल्पः अतः संकल्पितात् विषयो संविपरीतं फलं अवश्यं प्रप्नोति । तदेव दर्शयति । सुखाद्यो
 ति ॥ ४२ ॥ सुखाद्यः स्वमोहाय संकल्पः कर्मणिः । सदा श्रोती ह्याद्यः स्वमतीहायाः सुखा
 द्यतः ॥ ४३ ॥ इदया इच्छया । क्रियर्थाय । यः पूर्वमतीहायाः हेतोः सुखेन व्याप्तः आसीत् स इद
 याद्यः स्वमाप्नोत्येव ॥ ४४ ॥ कामान् कामयते कामौः यदर्थं मिदं पुरुषः । स वै देहसुपा रक्यो
 गुरोयात्सुपैति च ॥ ४५ ॥ कामान् जोगान् काम्ये विषयेः कर्मनिर्वाच्यदर्थं इदं करोति स
 देहः पारक्यः । आदिजोग्यो न वात्मीयः । सुं गुरश्चात् ॥ किमु व्यवदिता पत्य दारा गारधनं

सटी-
 ९६

दयः । राज्ञं कोशगता मात्पुत्या दाममता स्पदाः ॥ ४६ ॥ किमु देहं व्यवदिता अपत्या द
 यो ममता विषयाः पारक्या इति । किं वा स्वयं पुरुषार्थरूपस्य किमतेरति तु छैरित्यादा ॥
 किमेतैरात्मनस्तु छैः सदा देह न तश्चरैः । अतर्थे रथसंकाशौ निरूप्या न रमदो वैदे ॥ ४७ ॥ जोगा
 वसरं जावाच्च । एतैः कः उपयोगः । निरूप्यतामित्यादा ॥ ४८ ॥ निरूप्यतामिदं स्वार्थः ।
 कियान् देहं तु सुगं । निषेकादिष्ववच्छासु क्लिश्यमानस्य कर्मणिः ॥ ४९ ॥ प्राचीनैः कर्म
 निः । क्लिश्यमानस्य कियान् चर्थः इति वाच्यः । ननु कर्मसु समाप्ते जोगा वसरः स्यात्
 वाहा कर्माणीति ॥ ५० ॥ कर्मण्यारस्तते देहो देहेनात्मा नुवर्तिना । कर्मनिस्तनुते देहं न यं व

यतिरिक्ता

२६

विवेकतः। धृष्टतवेदं कर्म तत्फलं होदिकं च परमार्थ इत्याह। उजयं कर्म च देहं च अविवेकत
। अज्ञानेनैव ननु ते। वा। तस्मादर्थश्च कामाश्च धर्माश्च यदयो अयाः। जज्ञताती दयात्मानम
तीहं हरिमीश्वरं। धृष्टार्थादयः देयं पाश्रयाः यदधीनाः तं हरिं जज्ञं। वा। सर्वेषामपि नृ
तातां हरिरात्मेश्वरः प्रियः। नृतेर्महद्भिः स्वरुतेः कृतातां जीवसंज्ञितः। धृष्टनृतातां प्राणि
तां जीवसंज्ञितः अंतर्गामी तं जज्ञतां तनुश्च सुराणामस्माकं तज्जने अतधिकारः इत्यपि
नवाच्यमित्याह। वा। देवो मुरो मनुष्यो वा यत्सो गंधर्व एव वा। जज्ञन्मुकंदचरणं स्वमि
स्तिमान्स्यात्तथावयं। ५० तालं हि जज्ञं देवत्वं कृषिं वा सुरात्मजाः। श्रीगणनाय मुकंद

मटी-
११

स्य तद्वत्तं वज्रजता। पश्नदानं तपोने ज्ञातशौवंत व्रतानि च प्रीयते। मलयान् कया
रित्यदिडं वतं। ५१ अमलयातिः कामयाजक्या अदिडं वतं तटनमात्रं। वा। ततो दारोत्ता
गवतिनक्तिं कुरुतदा तवाः। आत्मोपम्येन सर्वत्र सर्वं नृतात्मनीश्वरे। ५२ दैत्ये यो यत्त
ज्ञांमिस्त्रियः शूद्रा व्रजो कसः। खगा मृगाः पापजीवाः संति ह्यच्युततां गताः। ५३ अच्युतत
अष्टतवं। एतानेव लोके स्मिन्नुंसः स्वार्थः परः स्मृतः। एकांतनक्तिर्गोविंदेय सर्वव्रतदी
क्षणं। ५४ तदीक्ष्णमिति सर्वं नृतातां गोविंदश्चासत्मानं देयं। वा। ॥ इति श्रीजागवते
महाभरणे मत्तमस्कंधे दैत्यपुत्राचुरासने सप्तमोऽध्यायः॥ ॥ वा। ॥ अष्टमेति रुषास्त

व

सूत्र ३

नुतिघ्नदैत्यानुदतः स्वयं। आविर्भूय नृसिंहेतमवब्रूयादिभिस्तुतः। अंतःक्षपासुधा
 लाविहिः क्रोधेनृकमरी। दैत्येन्द्रमपि जावेतभंजं तं स्वमता वयता॥ श्रीनारद उवाच॥
 अथ दैत्यमुताः केचित्शुवातदनुवर्षितं। जनुजानिरवद्यवा तैवगुर्वनु शिस्तं। ऐश्व
 त्येनुरक्षः पतये शशं मुदा रकाभिया। अध्यापयति य किंचिदस्मांश्चतवचात्मजः। किम
 ध्यापयतीत्यपेक्षायामाह॥ ज्ञातं वो हरिर्मांश्चमित्यादिब्रूयति। वनूनुदार्का केचि
 त्यक्रादस्यानुकारिणः। अतदा नृनष्टवर्षायां गतौ सौ गच्छ मे श्वरः। श्वणोति रात्रौ नगरे जय
 गोविंदनाथणं। अध्यावेत्सुवचतं सर्वं बलवान्दानवेश्वरः। प्रातरारुह्य तं पुत्रं स्मरंते मनः।

अध्यावापुनो
 तेषां वदिते को
 तं सुखिनी। अ
 तं यथा तं स्व
 तो तं अगिदय
 प्रका ३
 सि
 सदा
 शुद्ध

१ कृत्वा तदापु
 मय तैः ३ मनो

व

देतो दुः सहितनयानय। कोपदेन च नृजात्रु नैः ३ मनोपयो॥
 तथे। कथं नृका कोपस्यावे शेन उरे केण च लतं गात्रं नृपयस्या। किंचातिरुक्तं॥
 सादृशिपुं लिङ्वा परुषया वाचा प्रक्रादमतदर्शनं। आकं देशमाणः पापेनतिरश्चीने
 नंरुषा। इपापेन सरोषेण। तिरश्चीनेन वकेण निरीक्षनुग्राहो॥ वा। प्रश्रयावतं तं रां वचां ज
 लिमवस्थिते। सर्पः पदाहृत इव श्वसन् प्रश्रतिदारुणः। ३ दिरण्यकशिपु रुवाच॥ देड
 विनी तमं दात्मन् कुलनेदकराधम। स्तब्धं मच्छासनोद्धृतं तेष्वा घयमालयं। ८ देमंदात्म
 न् अत्यबुद्धे। मदाज्ञातिलंघितं वांश्च द्यस्वयं यमालयं तेषामि। ७॥ कुं धम्ययस्य कं पंते
 यालोकाः स देश्वराः। तस्मै। त्रीतवमूढशासनं किं बलोत्पगां। ९ किं बलं यस्य स कि
 बलः। कस्य बलेनेत्यर्थः॥ वा। श्रीनारद उवाच॥ इत्येव वचनं शुवापि उधीमान्दरेः प्रियः

ते

वशजगता
न्यत्रतेकुमर
श्रुति

प्रकादः प्रणतः प्रादगतनीः प्रहसन्निवा १० प्रकादः ॥ त केवलं मे न वतश्च राजतां स वैवलं
बलिनां चापरेषां । परेवरेमो स्थिरजंगमाये बलादयो येन वरां प्रणीता ॥ ११ ॥ सः श्वरः कालः ॥
रुक्रमो मावोजः सः सः सः बलं द्रियात्मा । स एव विश्वं परमः स्वशक्तिनिःसृजत्यवत्यतिष्ठ
णत्रयेशः ॥ १२ ॥ उरवां क्रमाः पादविज्ञेयाय स्या ब्रह्म पराक्रम इति वा । उज आदिष्टुपः सः सः सः
यं बुद्धिवाग्गुणत्रयेशः । गुणत्रयनिधता ॥ १३ ॥ जह्यासुरं जायमिमं ब्रह्मात्मनः समं मनो धर
न संति विधिषः । कृते जितादात्मनो न तु तथ स्थिताः । तदिद्यं तं तस्य महसमर्दणं ॥ १४ ॥ ननु म
हानुरसौ कथं ममापि स एव बलं स्यात् तत्राह ॥ आत्मनः स्वस्य स मं आसुरं जावं । जहि शत्रु

सदिः केवलं मम
बलं शक्तिनिःसृज
नवतः बलिनां च
रेषां च वलं

मटी-
१५

विधिषो न संति । यतः अजितादात्मनो मनसः कृते । अन्ये विधिषो न संतीति । किं वा ॥
तद्विददेव हि माम्पेत मनसो धारणमेव समर्दणमाराधनं विधि । ननु मया हि विजये स
र्वे रिपवो जिताः । अतः सांप्रतं विधिषो न संतीति चेत्तत्राह । दस्मू निति ॥ १५ ॥ दस्मू न्पुराण
जि स्मू विजित्य लुपतो मत्पंतरे के स्वजिता देशो दिशः । जितात्मनो जस्य समस्तं देहितां साधे स्व
मो ह प्रजवाः कृतो परा ॥ १६ ॥ हे राजन् एके देववा दृशा संदाः आदौ लुपतः सर्वस्वं देरतः षडि
द्रियलक्षणां शत्रून् विजित्य अजिवा दृश दिशः स्वयं जिता मत्पंतरे सो धो स्वजितचित्त
स्य देहितां मम स्य स्यो जे विदस्मूः स्वाज्ञानकल्पिताः कृतः स्मूः ॥ १७ ॥ अतो नृप महाविस्तुन
नरशत्रवः

जेश्वर्येक कारणं त्रैलोक्यैश्वर्यमेतत्तेयत्प्रसादादिहाभवत् ॥ १५ ॥ चं सुरकुलांगारस्मार
 येननुशिष्यये। उरुपुं गुली मोदाददिदं द्वांतरेपयन् ॥ १६ ॥ निषेधइतिमवोक्तंयकिंवि
 त्कमस्वमे। शुवेति कुपितोदैत्यः सुतमां हस्ततांजलिं ॥ १७ ॥ हिरण्यकशिपुसुवाच ॥ व्यक्तं
 वंमर्तुकामोसियोसियोतिमात्रं विकचसो मुंमूर्खणां हिमंदात्मनश्चनुसुविह्वतागिरः
 ॥ १८ ॥ व्यक्तं निश्चितं वंमर्तुकामोसि। हितिश्चितं देमंदात्मनश्चमुंमूर्खणां आसन्नप्रणानां देहि
 नां अत्र नश्चिताश्चमर्मादागिरोभवति ॥ १९ ॥ यत्त्वयामंदनाग्नौ कोमदत्योजगदीश्वरः। का
 सोयदिसप्तवक्त्रकस्मात्संज्ञेतदृश्यते ॥ २० ॥ देमंदाग्नौ मदत्तां जगदीश्वरः यद्यस्ति तर्हि का

कृता
 मटी.
 ८०

स्ति। प्रकादः प्राद। सप्तवक्त्रास्ति। हिरण्यकशिपुसुवाच ॥ तर्हि अस्मिन्संज्ञेतकस्मात्तदृश्य
 ते। प्रकादः स्तं जंतिरीहमाणो नमस्यन्नाह। दृश्यतइति ॥ हिरण्यकशिपुस्तु तमेपरपन्नाह
 ॥ सोहं विकचमानमपिशिरः कायाधरामिते। गोपायेतदरिस्त्वाद्ययस्ते शरणमीच्छा
 तं ॥ २० ॥ विकचमानमपिपरीतं ब्रुवाणस्पते शिरः कायातदंरामि। पृथक्करोमि ॥ २१ ॥ ए
 वं डरुक्तेर्गुंरुर्दयन् रुषासुतं महाभागवतं महासुरः। स्वकंप्रयुह्योत्पतितो वरासनात्
 स्तं जंतिरीहमाणो नमस्यन्नाह। दृश्यतइति ॥ हिरण्यकशिपुस्तु तमेपरपन्नाह
 ॥ सोहं विकचमानमपिपरीतं ब्रुवाणस्पते शिरः कायातदंरामि। पृथक्करोमि ॥ २१ ॥ ए
 वं डरुक्तेर्गुंरुर्दयन् रुषासुतं महाभागवतं महासुरः। स्वकंप्रयुह्योत्पतितो वरासनात्
 स्तं जंतिरीहमाणो नमस्यन्नाह। दृश्यतइति ॥ हिरण्यकशिपुस्तु तमेपरपन्नाह
 ॥ सोहं विकचमानमपिपरीतं ब्रुवाणस्पते शिरः कायातदंरामि। पृथक्करोमि ॥ २१ ॥ ए

सजायांतददर्शितत्पदं वितत्रसुर्येन सुरारिष्टथाः ॥ २२ ॥ तत्पदे धनेराश्रयं नददर्शयेन
 तादेतदेत्याः वितत्रसुः ॥ २३ ॥ सत्यं विधातुं निजचृत्य नापितं व्याप्तिं च तेष्वखिलेषु चा
 त्यतः ॥ अदृश्यता तत्पुनरुपपन्नं न स्तं जे सजायांतपुगंतमावुषं ॥ २४ ॥ जगदावतदास्तं
 जं विदार्य अदृश्यतदृश्यो वचुवा किमर्थं स्तं जे अदृश्यत निजचृत्ये तप्रकादेन यजापितं
 स्तं जे अदृश्यत इति तस्य सत्यं विधातुं ॥ तथा अखिलेषु च तेषु आत्मनो व्याप्तिं च सत्यां कर्तुं स्तं
 अदृश्यत ॥ अतदेतत्कं ॥ नौ तिके शुचजाव शुचते घयमदृशुवा जगवान् आस्ते इति ॥
 नौ च तस्ये न जापितं सत्यं कर्तुं तथा अदृश्यता अत्यदुतं देत्येवातकमतिधोरं रूपं उदहृतं

सटी-
 ८१

दधत् ॥ त किमर्थं ॥ निजचृत्येः सतकादिभिः रापानंतरमनुतद्यैः विभिर्जन्तभिः शापमे
 द्यो न वेविति तस्य संकर्तुं जगवान् तथा अदृश्यता तथा अदुतं रूपं अनेकवाक्यद्वयकृतेन
 विचारात् कुतः ॥ निजचृत्येन हिरण्यकशिपुमा ब्रह्माणं प्रतिवरदा तस्य प्रयेय जापितं यदु
 तेन सृष्टिं सृष्टेः यो पृथुर्मात्रुत्तमप्रनो ॥ ब्रह्मणा तथा स्त्रित्युक्तेन दधनं उच्यते वाक्यं
 सत्यं कर्तुं अदुतं ब्रह्मणः सृष्ट्या अदृष्टमश्रुतं च रूपं उदहृतं मनुष्याकारं तपुगाकारं
 न हिन द्रुल्लसृष्टं रूपं न च सजातपृथग्मातः न च प्रांगणे येन जापितं सत्यं कर्तुं
 द्रुम्यार्द्धधारि ॥ यच्च हिरण्यकशिपुता जापितं ॥ हृतमेतद्विरोधेन पृथुर्मेन विता किलेति

तद्वचः सत्यं विधातुं। यच्च नारे देव न गव दृष्टेन ज्ञापितं इदं द्रष्टुं। अथ महान् वपा संश्रुं
 मृत्युं न प्राप्स्यति। अनंतानुवरः अकृतश्चिज्जयो मरः। इत्यनेन स्व न क पक्षपातं च यद्
 पितं तस्य कर्तुं तथा दे अक्षपत। चकारा निजना पितं व किं तदा को ते य प्रविज्ञा नी हि
 न मे न कः प्रक्षपतीति तेषां महं स पु द्ध नृ पृथु संसार सागं र। तथा पृथिव्याः निज न क
 यो वचः सत्यं कर्तुं म दु त दू पा विष्करणं। किं तद्वचनं इति प्यति ह्येतमं तं रूपी स्वयं द
 रिः सिंदूर स्वरूपं पेत सत्यं विधातुं। अतमति विष्परेण। **॥** सप्त त्रमेतं परितो विष्परेण
 स्तं न स्य मध्यादनु निर्जिहानं। ता यं शु गो ना पितरो विचित्रं अहो किमेत नृ पृगे द्रुपं। **॥**

सटी-
 ६२

दैत्येन्द्र एव मरुतं ध्वनिं शुवा तदा यसे वं प्राणि विशेषं सर्वतो विलोकय न स्तं न स्य मध्यात्
 निर्जिहानं तिर्गच्छं तं नृ पृगे द्रयो मिश्रं रूपं दृष्ट्वा अहो किमेत दिति मीमांसित तवान्। विचा
 रितवान्। **॥** मीमांसमा न स्य स पु छितो यतो नृ सिंदूर रूप स्वरूपं न यान कं। प्रतप्त चामी
 करं वंडलौ वतं स्फुर स्सटा के सरू जं जिता न न। **॥** यत स्यैव मति न यान कं नृ सिंदूर रूपं म
 मां स मा न स्य अतः स नृ सिंदूर रूपो हरिः स पु छितः न यान क च मे व द श च नृ त दू प म नृ म
 व र्णयति। प्रतप्तं य चामी करं सुवर्णं तद्वत्पिगा निलोचना ति यस्मिन् सटा जटाः के सरा
 ः कंठरो मा सिं लि स्फुर जिः सटा के सरैः हं नितं मा टो प मा न तं यस्मिन् **॥** कराल दंष्ट्रं

करवालचंचलरुं तजिकं चक्रटी मुखोन्नयं । स्तब्धोर्ध्वकर्णगिरिकंदराद्रुतद्यावास्प
नामंदनुनेदनीषणं । १६ करालासुंगादं द्राघस्मिन्नूपे । करवालखड्गतद्वचं वलाहु
रांतवनीलगा । जिह्वायस्मिन्नत । दंतौ कपोलप्रांतौ तयोर्जदेन विदारणेन नीषणं । कर्ण
तमुखविस्तारमित्यर्थः । १७ । दिविस्पृशकायमदीर्घपीवरग्रीवोरुमक्ष्मलमध्यमत्प्रां
प्रांशुगौरैः चुरितंतनुफदैः विधुज्जातीकशतं नखाधुधं । १८ । दिवस्पृक्कायोयस्मिन्न
लुकसमाप्तः । अदीर्घास्त्रिपीवरस्त्रिपीवायस्मिन्न । अरुविशालं वक्षस्त्रयस्मिन्न । अ
ल्पमध्यं मुष्टिग्राह्यमुदरं यस्मिन्न । चंप्रांशुवज्रोस्त्रैर्नूतदैर्लोमनिः चुरितं व्याघ्रं । विधुक्रम

सटी.
८३

वतः प्रसृतासुजास्तेषां आनीकानि सोमाः तेषां शतानि यस्मिन् । १९ । नखत्वेव आशुध
नियस्मिन् । २० । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० ।

एवं बुवं स्वप्नपतज दायुधोत दृष्टिं प्रतिदिप्यं कुंजरः अलक्षितौ सौ पतितः पतंगमे
 यथा नृसिंहो जमिसो स्तथा ॥ २९ ॥ तदा सौ अमुरः नृसिंहस्यो जमिदीप्तो पतितः स
 नृ अदृष्टो बद्धता ॥ न तद्विविधं खलु सवधमति। स्वतेजसा यो नृपुत्रा पिबन्ममः। ततो
 निपद्यादैर्ज्ये नत्तदा सुरो रुषा नृसिंहं गदयो रुवे गया ॥ ३० ॥ सवधमतिमवप्रकाशे द
 रो पतितस्य तमो मयस्य अदर्शनं तद्विविधं न नवति। तत्र देवुः यो हरिः पुरा मृष्ट्या दो प्रल
 यकाली नंतमः अपिषत् ॥ तं विक्रमं तं सगदं दधरो मद्रो रंगं तार्क्ष्ण्यतो यथा ग्रह
 त। सतस्य हस्तो कलितस्तदा सुरो विक्रीडतो यद्वदद्भिर्गुत्तत ॥ ३१ ॥ तस्मिन् विक्रमं तंत

सदा
 ८४

स्ततः प्रहरंतं जगवान् नृमो नृ अग्रदीता तदनंतरं सतस्य हस्ता त्रकलितो नृसिंहस्य ह
 ता ॥ असाधमत्वं तत्तु लोकमो मराः यत्तच्छदा जारत सर्वधिष्ण्याः। तं मत्पमानो मिजव
 र्यशं कितं यद्वस्तुको नृहरिं मदा सुरा ॥ ३२ ॥ तदा अपरे देवाः सर्वलोकपाला दिव्या ला
 श्व असाधु अमत्वं ता रुता त्या कां मिष्ठाना नित्येषां ते। तद्गिया धनछदामेधांतरिताः
 संतयद्वस्तु स्वयं मुक्तः तं नृहरिं स्ववीर्या छं कितं मत्पमानो सुरः स्वकचर्मणी प्रष्टुष्टु
 नस्तं आसक्तते सुतरेणा व्रयत् ॥ पुनस्तमा सक्त तस्वकचर्मणी प्रष्टुष्टु वेगे न जि
 तश्चमो मृधो तं श्येन वेगं शतवद्रवर्त्म लिश्वरंत मछिद्रमुपर्यधो हरिः ॥ ३३ ॥ श्येनस्ये वेवे।

गोयस्या। तं रातचंद्रवर्त्मनिः खक्रवर्ममायैः अस्ति द्रं यथा जवत्पेवमुपपद्यंश्चरंता।
 सवाहदासं खरमुस्वतोच्चणं निमीजितासं जगृहे मदाजवः विषकस्फुरंतं गदणा
 तुरंदरिष्यलो यथा सुं कलिसासुतवचं। ३४ खक्रवर्मणी गृहीत्वा विषमे मंततः विच
 रंतं मदासुरं दृष्ट्वा जगवान् तं समग्रदात्वा खरेण तीव्रेण उक्त्वाननमदाश्रवणनयेन स
 चदरे स्तेजसा च निमीलिते अस्तिणीयेन। कलिशेन वज्रेण नक्षता च गपियस्या तं गृही
 त्वा जगवान्। अहसौ दोतकार। ३५। दार्ष्ट्या पात्यद्दारा लीलया नखैर्यथा दिंगुरुडोम
 हाविषं। मंरं भडः प्रेक्षकराललो वनो व्याप्तानतां तं विदिलिदुस्वजिककं या। अविदार

सदा-
 ८५

न गोदृष्टांतः। अदिंगुरुडवेति। नखैर्ददारा कथं द्रुतं आतुरं विवशं। घारिमजायाः तं
 तं विदिलिः। ऊरौ निपात्य तं न द्रुमो न द्वां वरे। नखैर्ननु व्यमुनिः अमुमद्भिर्वा एवं दिवान
 कपरिद्वाराय संध्यायामिति ज्ञातव्यं। ३६। ततो ददारकरजैः सतद्देहमितस्ततः। दृ
 था कथं तस्मद्देहे स्वस्मर्तुर्देहबंधनं। ३७। करजैर्विद्वगां त्रुदैत्यं मातेति वादिनां प्रा
 कादः प्रादुशानकै नाद्यते वसरः पितः। ३८। देपितः अद्य मरणसमये माते सुचरि
 तं नावसरः। तर्हि किमु चरेयामीत्याह। ३९। ता तमातेति मा ब्रूदिमरणे समुपस्थिते
 वदगो विंदगो विंदगो विंदेति पुनः पुनः। ४०। समुपस्थिते सम्यक् समीचीने मृत्यो प्रा

द्वे सति माततातेति मातृदि गोविंदगोविंदेति ब्रूदि अनेन ससुत्रस्यापि धर्मोदशित
 यत्पितरि आसन्नमरणे विष्णुस्मरणे कार्येति ॥ ४॥ असृक्लवाकारुणके सरा
 तनो यथात्रमाला द्विपदत्यया हरिः तत्त्वांक्रोत्पादितं हंसरोरुहं विस्तृतस्यानु
 वरा नुदायुधान् ॥ ३॥ दैत्यवधमुक्ता तद्वत्पवधमाह तत्त्वांक्रोरेतत्त्वांक्रोत्पादितं हंस
 रोरुहं यस्मिन्तिरप्यकशिपुं विस्तृतस्यानुवरान् स्वचृत्यचृत्या तत्र धावत् असृ
 जोरक्तस्य लवैः बिंदुभिः अक्ताः सित्ताः अतएव अरुणा लके सराः आनतं वयस्य स
 क इव द्विपदत्यया हरिः सिंदो यथा अत्राणां माला कंठे विद्यते यस्य ॥ ४॥ अहन्म

सटा
 ६६

मंता नखशस्त्रपाश्र्मिनिः दोर्दंडयूथो नुपथान् सदस्त्रशः सटावधूता जलदाः प
 रापतनग्रदाश्च तदृष्टिविमुष्टरो विषः ॥ ५॥ दोर्दंडो नां नुजानां यूथानि समुद्रानि वि
 द्यंते यस्य तंदैत्येन्द्रं अनुपंथायेषां अन्यात पितृत्वं जपाति न इत्यर्थः दैत्यवधम्य
 स्पहारराटोपमाह सटानिः अवधूताः अकंपिता जलदामेघाः पारापतन्यशायि
 ता अनेन ये मेघांतरिता देवास्ते स्पष्टं पश्यंति इति आज्ञां दत्तवानित्यर्थः तस्य द
 द्या विमुष्टरो विर्येषां ग्रहाणां ततिरस्कृतप्रजा अनववित्तिशेषः ॥ ६॥ अंजो वय
 श्वासदता विबुधुः निरुदिनी तादिगिता विबुधुः चोपसटो हि विम

न संकुलाशोऽर्पतस्मादपदातिपीडिता। ४१ दिगिजाः दिगाजाः। तस्य सटाजिः उद्दि
 ष्ठा निविमानानितैः संकुला व्याप्तासतीशोऽर्पताः स्थानात्प्रकार्षण उदसर्पतवलि
 ता। ४२ शैलाः समुत्प्रेतुरमुष्परं दसा तजेन साखं ककुजोनरजिरे। ततः सजायासु।
 पविष्टमुत्तमेष्टपासने। संकुततेजसं विभुं। ४३ अलक्षितदैरथमत्पमर्षितं प्रचंडवक्त्रं
 नवजाजकश्चतः। ४४ स्वष्ट्यैश्चर्यमाश्चर्यमिव मवाको दूदलेन तस्यासने उपविष्टं श्री
 वृसिंहं नयात्कोपि नावजाजतामेवता नलक्षितो दैरथः प्रतियोद्वायेत। ४५ निश
 स्य लोकत्रयमस्तकक्षरं तमादिदैत्यं हरिणा दूतं मृधा प्रदर्ष वेगोऽकलितानना मुकु

वा
 सटी.
 ८९

प्रसूतवर्षैर्वष्टुः सुरस्त्रियः। ४६ लोकत्रयमस्तकक्षरं शिरो व्यथे वदुः सदा प्रदर्ष
 वेगेन उक्कलितानि विकसितानि श्रानतानि यामांताः सुरस्त्रियः पुष्पवर्षैर्वष्टु
 शुं। ४७ तदा विमानावलिनिर्जस्तले दिदृक्षतां संकुलमासना कितां। सुरानक
 दंडुनयोऽपि जघ्निरे गंधर्वपुण्यान नृउर्जशुः स्त्रियः। ४८ नाकिनां देवानां विमाना
 वलिनिः तजस्तले संकुलं संकीर्णं आस। सुराणां अतकाः पटहाः जघ्निरे। स्त्रियो
 रश्मरसः तनृनुः गंधर्वाजशुः। ४९ तत्रोपव्रज्य विबुधब्रह्मं द्रगिरिशादयः। रुषयः
 पितरः सिद्धाः विद्याधरमहोरगाः। ५० ममनवः प्रजातां पतयो गंधर्वाश्चिरसांगणाः।

नारशास्त्र
प्रयोग

यत्नाः किं पुरुषास्त्रातवैतालाः सिद्धकिं नराः ॥ ४८ ॥ ते विष्णुपार्षदाः सर्वे सुतं दत्तमु
दादयः सुद्विबद्धां जुलिपुटा आसीतं तीव्रतेजसां ॥ ४९ ॥ शीडिरे नरशाईलंता तिहूरव
राः पृथक् । ब्रह्मादाया नृसिंहस्य शं कया कुलचेतसः । आरादेवास्तु वन्मघदशीक्षो
केः पृथक् पृथक् ॥ ५० ॥ ब्रह्मा उवाच ॥ ततोऽस्म्यनंता य इरं तशक्तये विचित्रवीर्या यपवि
त्रकर्मणे । विश्वस्य सृष्टिस्थिति संयमानुगुणेः स्वलीलया संदधते व्ययात्मने ॥ ५१ ॥ देव
नंत अनंतं तं वां प्रमादयिषुं अनंताय नतोऽस्मि । अनंतं तवे देवुः । इरंताः अनंताः शशंकाः ।
श्यायस्य त कुतः विचित्राणि वीर्याणि प्रजावो यस्यात किमर्थं पवित्राणि श्रवणमा

सटी
८८

शोधकादि

४२

त्रेण पापख्यालता नि कर्मणियस्य । विचित्रवीर्यवमेवाह । विश्वस्येति । संदधते सम्य
कुर्वते । एवमपि अय्ययात्मने । अप्रसुतस्वदुपाया रुद्रस्तु त कोपकाला निज्ञो न
यं कोपावसर इति तं प्रार्थयति ॥ ५२ ॥ रुद्र उवाच ॥ कोपकालो युगां तस्ते दतो यमसु
रोत्पकः । तस्तु तं पाह्युपसृतं नक्तं ते नक्तवस्तल ॥ ५३ ॥ स हस्त युगां तस्तव कोपस्य क
लः । कोपायोऽपश्चायं काल इत्याह ॥ अत्यकः अत्यस्यः अस्तुरो ते देः । अतः कोपा
नित्या प्राप्ता दं मा हिंसी रित्याह । तस्तु तमिति । यद्य । अकालेऽप्ययं कोपः । अस्मजक्तस्य
रक्षणार्थमिति चेत् तर्हि इदानीं कोपं त्यक्त्वा इमं पादोत्पथः । इन्द्रस्तु तास्माकं हविर्वा

गादिलाभः पुरुषार्थः। किं तु वत्परिचर्यैव पुरुषार्थः न वता उ नरनेन संरंभेण वत्का
 र्यमेव साधितं तस्य कार्यस्य मिद्वत्त उपसंदरे तं क्रोधमित्याशयेनाह। **इदं उवाच**
 प्रत्यानीताः परमजवतात्रायतानः स्वजागादैत्याक्रांतं हृदयकमलं वदुदं प्रत्यवेधि
 । कालग्रस्तं कियदिदमदो नथ शुश्रूषतां ते पुक्तिस्त्रेषां न वज्रमता नारसिंहापरैः किं प
 ण्दे परमनोस्मात्त्रायतारक्षता जवता स्वीया एव जागादैत्यात्प्रत्याहताः अंतर्गामि
 णस्तवैव यज्ञोक्तवात्। अस्मदीय हृदयकमलं वदुदं मेव एतावत्पर्यंतं कालं न
 यदेतुवेन अस्मत्स्मृतिपथे नि त्पं स्थिते न देत्येन आंतं व्याप्तं सत्प्रत्यबोधि। अयापाकर

१३

सटी.
८९

णेन विकाशंतीतं। ननु तव त्रिलोके श्रयसाधनार्थमयमुद्यम इति चेन्न त्राह। कालग्र
 स्तमिति। ते वां दे नारसिंह नरसिंहस्माकारेण आविर्भूतः अपरैः स्वर्गादिभिः किं। रु
 षयस्तपः प्रवर्तते नास्माकं महाननुग्रहः कृत इत्याहुः। **इदं उवाच**। **रुषयः क्रुधुः**। वं नैस्तप
 परममाह्वयदात्मते जोयेते दप्राप्तपुरुषात्मगतं ससर्ज। तद्विप्रलुप्तममुनाद्यशर
 णपालरक्षागृहीतवपुषा उ नरचमं स्त्री **परं** च नो यदाह परमं ध्यातलक्षणांतपः। प
 रमवेदेतुः। आत्मनश्च वतेजः प्रजावहूपां तदेवाहुः। येन तपसा आत्मनि लीनमिदं
 विश्वं ससर्ज। स्तृष्टवानसि। तत् अमुना देत्येन विप्रलुप्तं कृतं वितं सद्देशरूपपालश्च

धरक्षार्थं गृहीतेनानेन वपुषा पुनरपि तपः कुरुते तपनुज्ञा तवानमि। तस्मै तेन मश्नुते
 स्थोकवत्तुर्थपादस्यानुखंगः। पितस्नुश्चाद्यो धरणेन परमोपकारिणं श्रीनृसिंहप्र
 णमंति॥ **पितरः कुरुः**। श्राधानिनो धिबुभुजे प्रसजं तद्वृजैर्दत्तातितीर्थसमये पिति
 लां स्वयं तस्योदरात्तत्र विदीर्ष्य पायश्चात्तस्मै तमो नृदुरये खिलधर्मगोत्रे।
 पश्चाद्धानि श्रद्धाश्रद्धा युक्तातिपिंडादीनि तस्मै प्रपूत्रैर्दत्तानि प्रसजं हलातयत्
 तस्वयं मधिलत्पुभुजे। किंच। तीर्थस्नानसमये पिपूत्रैर्दत्तं तिलोदकमर्पयः। अपि
 वत्। तानि पिंडान्युदकानि च यस्मोदरात् श्राद्धतवान्। कथं श्रुता तदुदरात् नरेर्वि।

सटी-
 १७०

दीर्घा विपायस्य तस्मात्। वपा विदारणेन तत्तत्पिंडो धरणमेव फलमिति जावयत्
 मिद्या कुरुः। यो नो गतिं योगसिंघामसाधुस्दाषीद्योगतपोबलेन। तातादप्यंतं त
 र्वे निर्दहारतस्मै उत्पं प्रणतास्मो नृसिंहः। पश्चो गतिं सिंघां गतिं अणिमादि सिद्धिं ताना
 अनेके दपयिष्यतं। तस्मै उत्पं नतास्मो वयं। विद्याधरा कुरुः। विद्यां पृथग्धारणया
 नुराधां तपे धदज्ञो बलवीर्यद्वयः। स येन संख्ये पशुवद्धतस्तमाया नृसिंहं प्रणतास्मनि
 त्यं। पधतं वा पुद्गिरप विद्यां अंतर्धाना दित्तज्ञां अनुराधां संप्राप्तां यो बलवीर्यद्वय
 ल्प्रस्मान् तपे धतुः। स न वता संख्ये युद्धे हतः तं वा प्रणतास्मा॥ **नागा कुरुः**। येन पापे

उत्तम

मन

तरना निस्त्रीरना निहाता निनः तद्वदः पाटनेता स्मृद्वा तंदनमो सुते। पप्रनाति
 फणा सुस्तिता नि तथा स्त्रीरना नि च हता नि। आसां स्त्रीणा मस्माकं च दत्तः आनंदो
 येत। तस्य संबोधनं। वृत्तिं देता वलो किताः संतो धृष्टिं वदं जलयो मनवः प्राणे पुः
 मनवो वयं तव निदेशा कारिणो दिति जे न देव परिहृत सेतवः। नवता खलः स नृप सं
 हतः प्रजो करवा मते कि मनुशा धि किं करान्। पप्रमनवो वयं धर्मपालकाः। परिहृ
 ताः सेतवो वर्णाश्रम मर्यादा यथांते अनुशाधि अनुशिदयः। प्रजापतयो पिता
 दवलो किताः प्रोचुः। प्रजेशा वयं ते परेशा निमृष्टाः तयेन प्रजा वै सृजामो निषि

प्र. ५। ५५

मटी.
२५२

धियो नः

धाः। मएषं तया निवृत्तौ नुशेते जगत्तंगलं सवृष्टौ। वतारः। पप्रदे परेशा ते वया
 अनुमृष्टा प्राजा सृष्टौ प्रेरिता वयं येन निषिद्धाः संतो एता वतं कालं प्रजान सृजाम
 तमएष निवृत्तः नु निश्चितं शेते। मृतं अतः परं प्रजाः सृजाम इति दुष्पंतः प्राज
 दे सवृष्टौ तवा यं वतारो जगतो मंगलार्थं। गंधर्वा अपि तदवलो किताः प्रोचुः। ग
 धर्वा ऊचुः। वयं विजो ते नटनाय गायका येनात्ममा दीर्य बलौ जमा हताः। मएष न
 तो नवता दशा मिमां किमु त्यथ स्थः कृशलाय कल्पते। पप्रदे विजो वयं ते वदीयाना
 दाः तर्तकाः नाद्ये नृत्ते गायकाश्चायेन देत्येन स्वाधीना हताः। कथं भूतेन येन वर्ये

शौचं वलं ताभ्यां उजः प्रजावो यस्य तेन। स एष जवता इमां रक्षां नीतः। उचितमेतद्वि
 त्याज्यः किमु त्यथ ह्यति। **वा। चारणा ऊचुः।** हरे तवां क्रिपं कजं जवा पवर्गमाश्रित
 । यद्येषमाधु रुचयः स्वयासुरः ममापितः। **प।** हे हरे वयं चारणाः। जवा पवर्गसंसा
 रतिवर्तकं तव वरणमाश्रिताः। आश्रये देतुः। यद्यस्मात्साधनां हृदि जयजनकत्वेन
 शोतेति हृतीति तथा स एष अमुरस्वया ममापितः अतं नीतः। **वा। यद्वा ऊचुः।** वयमनु
 वरमुख्याः कर्मनिस्ते मनो जैः। तद्ददितुं तेन प्रापिता वादकत्वं। सन्न जनपरिता
 पंतकृतं जातता तेन रहरुपनीतः पंचतां पंचविंश। **ह।** मनो जैः कर्मनिः अनुचरेषु

सटी-
 ७२

*किं पुं किं पुरुषास्तौ सो तं के वयं वरा का इत्यादि। वयं किं पुरुषास्तौ मता उरुष रक्षः। अयं पुरुषो न स्यादिति। तः साधु निर्वृता।
 = वयं किं पुरुषाः उरु प्राणिना वेतु मता नृजैः पुन प्रजावः पुरुषा न न्वयं मरु मरे
 = तस्मिन् इति किं न वरापते रक्षा रक्ष किं मरे तदित्याहुः अयं जित्वा ॥२*

मुख्यते वयं दिति मुतेन शिविका वादकत्वं प्रापिताः पंचतां मृत्युं। हे पंचविंश वनु
 विंशतिवा धरा **वा। किं पुरुषा ऊचुः।** स जासु मन्त्रेषु न वामलं यशो गीवा सपयं मिद
 तीलजामदे। यस्तान् त्यनैषी हृश मे षडर्जनो दिद्याद तस्ते भगवन् यथा मयः। **ह।** सत्रे
 सुयज्ञेषु तव अमलं चरित्रं गीवा महती सपयं धिता मे दिसं पन्नि। मनुवया हतः। एत
 दिद्या न दं हतं। **वा। किं तरा ऊचुः।** वयमीश किं तरगणास्त वा नुगाः दिति जेन विष्टि
 ममुना नुकारिताः। जवता हरे सवृजिनो रवंसा दितो नरसिंदना यविनया यतो भवा
 दश्च मुना दिति जनविष्टि निर्मूल्यं कर्म अमुन निरंतरं कारिताः अतः परं नः विया

विना ९

मन्त्र

अथायजमानोऽस्माकं प्रकानां ॥ वा ॥ विष्णुपार्षदाऽनुता ॥ अथैतद्विरेरूपमद्रुतं ते द
ष्टं तः शरणं सर्वलोकशर्मामोयं ते विधिकरं शीशविप्रशस्त्रस्मै दंतिधनमनुग्रहाय
विभ्यः ॥ इन्द्रेशरणं दद्यात्प्रदसर्वेषां लोकानां शर्ममंगलद्वयमेतदद्रुतं द्रुपं अथैव द
ष्टं ॥ ननु पूर्वं विधिकरः किं करः ॥ वा ॥ ॥ इति श्रीजामवते महापुराणे सप्तमस्कंधे श्री
सिंहस्तवो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ वा ॥ ॥ नवमे ब्रह्मणो जीत्यातो दितो मुखालकः को
पं प्रशमयन्नस्तौ तृप्तिं दमति जीवणं ॥ उग्रोऽप्यनुग्रहवायं स्वन्नकानां नृके सरी ॥ के
सरी वस्त्वपोतानां मन्त्रेषां भुवि विग्रहः ॥ इत्याद्यागमोक्तां न कानुकं पिता र्मद ॥ एवमि

सटी-
९३

तिसप्तमिः ॥ वा ॥ श्रीमत्सुवाचा ॥ एवं सुरादयः सर्वे ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥ नोपेतमशक
न्मनुसंरंजं सुडरासदं ॥ एवं दूरतः स्त्रियास्तुवंतः मनुना संरंजः ॥ आवेशो यस्यातां उपम
मीये गंतं न शक्नुवत ॥ वा ॥ साक्षात्प्राः प्रेषिता देवैः दृष्टा तन्मदद्रुतं ॥ अदृष्टा शुतद्रुपवा
त्सना नोपेया यशं किता ॥ श्रीः लक्ष्मीः देवैः प्रेषिता पिमदद्रुतं द्रुपं दृष्टा शं किता स
तीतं नोपजगाम ॥ अद्रुतवेदे उच्यते इति ॥ वा ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तावत्सदं निरवोऽप्यह
ष्टिं निघासुराः ॥ तोसादुल्लसणो वक्रः ॥ अप्रसाद्य महादरिं ॥ सर्वत्रै लोक्यनेतारो दि
व्यसिंहपुरादायः ॥ हरात्प्रांजलयस्तु नमंतो युधजैरवं ॥ इति प्रसादयितुं नीताः ॥

प्रश्न १२

सटी.
२५४

१-प्रश्रुति लोचैयथस्वपरपुरुषोवर्तिगादधौनैमाधनचैतस्ययदी॥५

व्यक्तपरात्मदर्शनः। तत्प्रादप्यंद्दितिर्वृतोदधौरुष्मन्ननुः। किन्नरुदशुलोव
नः। १० तस्यश्रीनृसिंदस्यकरस्यर्शेनधृतंतिरस्तंअखिलंअशुभंयस्य। मसपदित
रुणमेवअनिव्यक्तंअपरोक्षीकृतंपरात्मदर्शितंआत्मपरमात्मज्ञानंयस्य।
। निर्वृतः। मन्हुदिदधौ। रुष्मन्तीरोमांवितातनुर्घस्य। किन्नंप्रेमार्द्ररुदयंय
स्यसः। ११। अस्तौषीधरिमेकाग्रमनसासुसमाहितः। प्रेमगजदयावाचातन्यरुद
येरुणः। १२। तस्मिन्नेवनिरस्तंरुदयेमीक्षणंचयेनंति। त्वस्मिन्नेवसमस्तेषुतद्वपा
मृतदृष्टये। प्रस्तादःस्तौ। तिसत्यधैर्दिववारिंशताहरिं। तत्रतावदात्मनोऽनगवतः।

天

तावतधिकारमिवाशंक्य अधिकारं संज्ञावयनाद्वा ॥ प्रज्ञादुवाच ॥ ब्रह्मादयः सुर
 गणा मुनयोऽप्यसिद्धाः सत्त्वैकतानमंतयो वचसां प्रवादैः ॥ ताराधिभुं पुरुषे रधुतापि
 पिबुः किंतो षमर्दति समे हरिरुग्रजाते ॥ १२ ॥ मुनयो मननशीलाः सिद्धाः ज्ञानिनोऽपि
 कथं नृताः सत्त्वैव एकस्मिन्तानो विम्वारो यस्याः सामतिर्येषां तथा विध्वंस्यपि वा
 चसां प्रवादैरपि तथा ब्रह्मनिर्वक्षमाणैर्गुणैः यमाराधयिभुं न पिबुः न पूज्यन्ति शक्ता
 इत्यर्थः ॥ समर्दति मे कथं तोषं प्राप्नुमर्दति तत्र देवः ॥ उग्रजातेः उग्रा घोरा आसुरी जाति
 र्यस्याः ॥ एवं हरितोषणे स्रस्याः योग्यतामाशंक्य तां यो ग्यतं भितः संज्ञावयति मत्पेक्ष

ब्रह्मादयोऽपि
 सिद्धाः

सदा
 एव

ति ॥ ॥ मत्पेक्षता निज न दूषत पः शुभो जस्तेजः प्रजावबलपोरुषधियोगाः ॥ त
 राधता यदि न वंति परस्परं सो न कथा उतो ष न गवान् गज द्यूथपाय ॥ १३ ॥ निजनः
 स कुले जन्म ॥ द्रुपं सौंदर्यं ॥ श्रुतं पांडित्यं ॥ उजः इन्द्रियैर्गुणैः तेजः कांतिः ॥ प्रजावः
 प्रातापः ॥ पौरुषं उद्यमः ॥ बुद्धिः प्रज्ञा ॥ योगोऽष्टांगः ॥ एते धनादयो दादश गुणाः परा
 स्पृष्टं सः आराधना यन न वंति ॥ सतः केवलया न कौव गजेन्द्राय शुष्टो न वत् ॥ एवं
 कौव केवलया धनादि दश गुण वर्जितया पि हे स्तोषः संभवतीत्युक्तं ॥ इदानीं न
 किं विना तान् किंचित्तत्रोषदे उरित्याह ॥ विप्रादिष्वक्रणयुतादरविं

ति ॥

दनाजपादरविंदविमुखाद्वपचंवरिष्ठं। मत्पदेतोपितमतो वचनेद्विर्त्यप्राणांशुता।
 तिस्रकुलं ननु नृरिमानः॥ धर्मोक्ता धनादयो ये द्विषद्वा दसा गुणाः तैर्युक्ता द्विषा
 दपि श्वपचंवरिष्ठं मत्पदे॥ यदा सतः सजातो क्ता दशधर्मादयो गुणाः। तानाह। धर्मश्च
 सत्यं च दमस्तपश्च अमास्यं क्री। स्तितिक्षा नुम्या॥ यज्ञश्च दानं च धृतिः श्रुतं च व्रता।
 निवेदा दश ब्राह्मणस्य यदा॥ रामो दमस्तपः शौचं द्वां त्पार्जव विरक्तिता। ज्ञानवि
 ज्ञान संतोष सत्यास्तिके। द्विषुणाः। कथं नूता त्वविप्रातु आरविंदनाजपादरविंदवि
 मुखात्। कथं नूतं श्वपचं तमिन्नरविंदनाजे अर्पिता मन आदयो येन तं। वरिष्ठे देवैः

पर

सटी-
रुद्ध

स एव नूतः श्वपचः सर्वकुलं प्रमाति आत्मानं वा। नृरिमानो गवो धिस्प। मनुविषः
 आत्मनमपि न प्रमाति कुतः कुलं। यतो न किं दीनस्यैते पूर्वोक्ता गुणाः। गवो धि
 नवंति ननु शुद्धये। अतो दीनमिति जावः। तर्हि किं धनाद्यर्पणेन सत्मानं प्राकृत इव
 भगवान् अपेक्षते। तेत्याह। तां वैवात्मनः। प्रेरयं निजलां प्रीप्सामि तं जनादविदुष
 । करुणो वृणीते। यद्यज्जनो भगवते विदधातमानं तच्चात्मने प्रविशुखस्य यथा सुख
 श्रीः। अप्ययं प्रभुः ईश्वरः। अविदुषो अल्पका तजना तद्वजं आत्मनो र्येन वृणीते। नि
 ति। यतो निजलाभेन स्वानंदेन प्रसूतः। तर्हि किं प्रजां नेह त्वेव तवाह। करुणः। छपातु

: अतो हणीते। तत्र देवः यदादिति। यं यं मातं पूजां यदा॥ यद्यस्मात् येन धनादिना
 गवते मातं विदधातु देवात्मनो जवतिता तस्य। यथा मुखे हतै वलिलकास्त्रिगो न
 प्रति विं वस्य जवति। ननु मातृ तस्यैव कर्तुं शक्यते तद्यत्। यस्मादेवं जगवान् जन्तु
 तुष्पति॥ वा॥ तस्मादहं विगतविक्रवद्दीश्वरस्य सर्वात्मना महिष्टुणा मियथा मदीना
 धं। नीचो जया गुणविमर्गमनुप्रविष्टस्येतयेन हि पुमाननुवर्षितः। १६ तस्मात्स्य
 हं नीचोऽपि विगतविक्रवः। गतशंकः सन् दीश्वरस्य महिम्नि मातं सर्वात्मना सर्वप्रयत्ने।
 न स्वमतीषानुसारेण अनुवर्षयामि। अजानतोऽपि सुतिकरणे देवमाह॥ येनैव महि

सदा
 १७

मा अनुवर्षितेन अविद्ययां संसारमनुप्रविष्टः पुमान् सद्यः श्रुत्वेत्। अत्यस्य तथा शोधकवा।
 जावादित्यर्थः। तदेव मात्मनस्तु तावन्धिकारं परिहृत्वा इदानीं तं स्तुवन्कोपोपसंदारं।
 प्रार्थयति। सर्वेदातिदायां॥ वा॥ सर्वे ह्यमी विधिकरास्तव सवक्षामो ब्रह्मादयो वयं वैर्मि
 वेशान्तोऽधिजंतः। हे माय नूतय उतात्मसुखाय चास्म्यविक्रीडितं जगवतो रुचिरावतारै
 १७ नो दीश्वरमी उधिजंतो बिल्यंतः सर्वे ब्रह्मादयः स वष्टुर्तेस्तव विधिकराः त्रिभोगा
 कर्तारो जक्ता एवानववयमिव असुरा इवैरजावेन नक्ता॥ किं उ श्रद्धयै वा तवरुचिरैरव
 तारैः विविधं क्रीडनं अस्म्यविश्वस्य हे मादिप्रयोजनाय। ननु जयोत्सादताय॥ वा॥ तद्यच्छम

त्नुमसुरश्च दत्तस्त्रयाद्यमो देवमाधुरपि वृश्चकसर्पदत्ता। लोकाश्च निर्द्विति मिता प्रति
 यंति सार्वभूतं पृथुसिंहविजयाद्यजनाः स्मरंति। १८ तत्र स्मात् एषां ब्रह्मादीनां जयपरिहा
 राय मनुं यच्छ। कोपं संवरानवत्येषां वधेन तस्मै वज्रं जातमिति। माधुरपि इष्टवधेन।
 मोदेतैव। तर्हि ब्रह्मणा सुरसा च दत्वा तस्य मुको धनं त्यजामीति चेन्न वाह। ह्यपमिति॥ वि
 जयाद्यजयनिवृत्तये। एतद्वृत्तमस्मरणादवजयति वृत्तेः मत्स्यधारणो नक्षत्रमस्तीत्यर्थः।
 ननु वंचेद्विजयेषु तर्हि त्यक्त्यामीति चेन्न वाह। नाहमिति॥ वा॥ नाहं विजेम्यजितेति जया
 नकाम्यजिह्वार्कनेत्रं नृकुटीरं नमो यदंशात्। आं वसुजः क्षतजकेसरशंकुककणादि

सटी.
 ९८

क्रीदनीतदिगिनादरिजिन्नखायात्। १९ जो अजिप्तते अस्मादयानकात् स्वयात् अहं न विजे
 मि। कथं वृतात् ह्युपात् आस्यं च जिह्वार्कसदृशते वाणिच। नृकुटीनां रजमश्वाटोपश्च
 उग्रादंशाश्च एता नि अतिजयानका नित्यस्मिन् रूपे तस्मात्। आं वमय्यः स्वजो मालायस्मिन्
 न रूपे तस्मात्। आं वमय्यः स्वजो मालायस्मिन्। क्षतजाक्ताः केसरायस्मिन्। शंकुवज्र
 न्तौ कर्णौ यस्मिन् तस्मात्। निष्क्रोदनजीतादिगिजां यस्मात् अरीन् जिहंतीत्यरिजिदि
 तात्यरिजिंदेता निनखायाणि यस्मिन्। एवं वृतादपि ते ह्युपात् अहं न विजेमि मेदं यं
 वन्यदस्तीत्याह॥ वा॥ वस्तो मयं दंष्ट्रपणवसुलङ्घः स होय संसारवक्रकदनात् प्रसता।

प्रणीतः। वक्षः स्वकर्म निरुशन्नमते किं भूलं प्रातो पवर्गमरणं कथसे कदा मां। १०५ः
 सदे यदुग्रं संसारवक्त्रे कदंतः। खंतस्मात् अदंतस्तोस्मि। तत्र वयसतां हिंसाणां मध्ये
 स्वकर्म निर्वद्धिः सन् प्रणीतः निक्षिप्तोस्मि। हेतुपणवसलकदा नुवं प्रातः सन् अपव
 र्गनूतशरणं तवां किं कमलं प्रतिमां कदा आकथ्यसे। दासे सति मत्प्रातिरिति चेत्। तर्हि
 तानाथो निष्ठुक्तिर्यमानस्य मम दासस्य ज्ञानात्तावा तव मेव वदुः पदिशेति प्रार्थयति।
 यस्मादिति। ॥ यस्मात्प्रिया प्रियवियोगसंयोगजन्मशोकाग्नितासकलयोनिष्ठुद
 ह्यमानः। दुःखोषधंतदपि दुःखमतद्विधाहं नृमन्त्रमा मिव दमेतव दास्ययोगं। १०६।

सदा-
 एण

स्मात्प्रिये विद्योगः। अत्रियौश्च संयोगः। ताभ्यां जन्मयस्य तेन शोकाग्नितासकलयोनि
 ष्ठुदह्यमानोस्मि। ननु दुःखस्य प्रतीकारः कार्यः इति चेत्। दुःखस्यैषधं प्रतीकारः तदपि दुः
 खमेव। एवमपि अतद्विधादेहाद्यनिमातेन मुह्यामि। अतो हेतुमन् विप्रो तव दास्यद्वयं
 योगं संसारनिस्तारोपायं वद। तनुदास्ययोगे प्रवृत्तस्यापि तदंतरो यद्वृत्तानां पूर्वोक्त
 नाना दुःखातां कृतः परिहारस्तत्राह। सोहमिति। ॥ बा। सोहं प्रियस्य मुह्यदः परदेवता
 याः लीलाकथासु वविरं च नृसिंहगीताः। अंजस्ति तस्मिन् नृगुणविप्रमुकोड
 प्राणिते पदयुगालयहं संसंगः। १०७। सोहं वदासः सन् प्रो नृसिंह तव लीलाकथा च नृ

एण नु दुर्गासि मद्वा डः खो नि अं ज सा तित मि न ग ण धि ष्या मी त्यर्थः तत्र देवः । गुण
 विप्रमुक्तः गुणैः रागादिभिः विशेषेण प्रमुक्तः मनु त कु तः ते पदसु गल मे व आ लयः
 आश्रयो येषां न क्ता तां त ए व दं साः ज्ञानिनः तैः संगो यस्य मम । सो दं । कथं दू त स्य कथा
 तत्राह । प्रियस्येत्यादि । कृतः ज्ञा ता । विरंच्ये न गी ताः सैं तै प्रदाय तः प्रवृत्ताः । दि स्ये प्रवृ
 त्तस्य न वदतु यदे ण म संगः ततो वी त रा ग त या न व दू णा नु श्रवणं । वर्यं तं व त त श्रु दुः ख
 नि न व त्स्या त् । इति वाक्यार्थः । ननु डः खे स्त स्य तत्प्रती कारे लो के प्र सिद्ध एव । किं मद्वा स्या
 दिना तत्राह । बालस्येति । बालस्य ते ह शरणं पितरौ नृ सिं ह तार्त्तस्य चा ग द भु द्बु ति म

सटी-
 १००

कृतौ नौ । तत्र स्य तत्प्रति विधि र्यद्दं ज मेष्टः ताव द्वि जे तनु उ तां व ड पेक्षितानां । अत्रो
 नृ सिं ह तत्र स्य तत्प्रति विधिः डः ख प्रती कारः इह लो के प्र सिद्ध एव योऽं ज सा दष्टः स वयो पे
 क्षितानां ताव देव रूप मात्रे मे वा न वा त्पं ति कः । तदे वा द्वा र्बल स्य पितरौ शरणं रक्ष का वि
 द न न व तः । कृतः । ता ज्ञां या ल्य मा न स्या पित स्य डः ख दर्शनात् । क्व चि द जी ग त्वा दि श्रु ता
 ज्ञा म पित व ध दर्शनात् । न चार्त्तस्य रोगिणः । अ ग द मो ष धं शरणं । इति प्यो ष धे षु सु द
 र्शनात् । अतस्त्वमेव शरणमित्यर्थः । अथ वा एवं का का व्याख्येयं । तत्र स्य यत्प्रति वि
 धिः यद्दं तावत्प्र सिद्धः स व ड पेक्षितानां किं मं ज मेष्टः तेष्ट एव । ननु क्व चि क्त्वा चित्क

श्विप्रक्षकोपिदृशपतएवेत्याशंकवतत्रापितद्वुपेणत्रमेवस्त्वकइत्पुररीक्षत्पतस्येवस
 र्वात्मतामाह॥यस्मिन्निति॥यस्मिन् यतोयेनवयस्ययस्मात्तयस्मैयथायडतयस्व
 परःपरोवा।भावःकरोतिविकरोतिपृथक्स्वभावःसंचोदितस्तदखिलंभवतःस्वद्वुपे।
 रश्चपरोऽर्वाचीनःपित्रादिःपरोब्रह्मादिर्वाभावःकर्तातत्रकारकैःयद्यकरोतितस्
 र्वंभवतएवस्वद्वुपंतनुपृथक्।यस्मिन्नधिकरणे।यतोनिमित्तादायस्मिन्कालेयेनकर
 णेतायेनदेवकश्चियस्यसंबंधि।यस्मादुपादानात्तयस्मैमंप्रदानाय।यत्तुश्रुतमेतोयः।
 कर्तेत्येवंसंप्रविजक्तव्यः।यथायेनप्रकारेणेतिक्रियाविशेषणचूतानामव्ययानां।

सटी-
 २०२

अर्थःपृथक्स्वभावःसवादिःप्रकृतिःकरोतिउत्पादयतिविकरोतिरूपांतरंनयतीति।
 अतोऽन्यस्परस्त्वकस्याभावानसंसारिवाचनित्यपुंस्त्वमेवमांशरणागतंरक्षेतिश्रा
 र्थयतिवाच्यं॥मायामनःस्तजतिकर्मवशंबलीयःकालेनचोदितगुणानुमतेन
 पुंसः।छंदोमयंदजयार्पितषोडशारंसंसारक्रमजकोनितरेन्नदत्य॥स्वदंशस्यपुं
 सोऽनुमतेनशीक्षणाद्वुपेणअनुग्रहेणमनःप्रधानंलिङ्गमायास्तजति।कथंचूता।
 माया।कालेनचोदितास्तोत्रितागुणायस्याः।कथंचूतंमनःकर्ममयं।बलीयः।उर्जयं
 ।छंदोमयंवेदोक्तकर्मधानंवाअजयजीवस्याविघयातज्ञोमार्थंअर्पिता।षोडशच

क

राविकारायस्मिन् यदेवं तं संसारवक्रात्मकं मनः तत्कोतितरेतजो अजवदत्पत्वनः प्र
यक स्थितः चान्न जनि त्पर्थः । ननु ममापि माया संबंधात्कर्तृत्वाद्यविशेषाच्च मया ।
को विशेष इत आह । सवमिति । **॥** सचं हितित्यविजितात्मगुणः स्वधाम्ना कालो वशीकृ
तविस्तृज्य विसर्गशक्तिः । चक्रे विस्तृष्टमजं ये श्वरषोडशारेतिः प्रीज्यमानमुपकर्षविजो
प्रपन्नो । **॥** स्वधाम्ना विष्ठक्या नित्यं विजितात्मात्मनो बुद्धे गुणाय न सहि वं । यतः का
ल एव मायायाः प्रेरकः । अतएव वशीकृता विस्तृज्या नो कार्याणां विसर्गाणां साधनानां
वशक्तयो येन अतः इह दंडवत्तु निः प्रीज्यमानं मां उपकर्षय मीपंतया ननु लोकपा

मटी.
१०२

लानां तावद्भोगान्नुं ह्यपैत्र्यं वाराज्यं दास्यामि किमिति संसाराद्विजमे । तत्रादादृष्टेति
त्रिभिः । **॥** दृष्टमयादिवि विजोखिलधिल्लपानामाशुः श्रियो विजवदृष्टतिया नूनो ।
यां ये स्मत्पि नः कृपितहं स विजं नित नू विस्फुजिते न लुलितापुत्रते निरस्तः । **॥** श्रि
यः संपदः विजवः उजवः आशुरादयो दृष्टा इति काका । उहवमुक्तं । तदेवाह । ये अस्म
त्पि नः को पदा स विस्तत नू जंगमात्रेण विधस्ताः । सच वया दतः । यस्मै देवा । **॥** तस्माद
मुस्तमुहता महमा शिषोक्तः आशुः श्रियं विजवं मैद्रियमा विरंच्यात् । नेछामिते विलु
लितानु रु विक्रमेण कालात्मनो पतय मां निजभूत्यधर्षं । **॥** तस्मात्तु आशिषः जोग

नृशः तत्परिष्ठाकं विधानं। ऐन्द्रियं द्रिष्टैर्नो म्ब्रह्मणो नोगमभिष्ठाप्य किमपि नेछा।
 मिते कालात्मना उरु विक्रमेण विलुलितान् विध्वस्तान् अणिमादीनपि। किंच। वर्तमान
 कालेपि नोगा द्वाइत्याह। कृतेति। **॥** कृत्राशिषः श्रुतिमुखाष्टगृह्णित्वा केदं कले
 वरमशेषरुजां विरोहः। निर्विद्यते ननु जनो यदपीति विधानं कामानलं मधुलवैः शमय
 न्दुरापैः **॥** श्रुतिः श्रवणं श्रवणमात्रेण सुखं यासु। ताः षट्गृह्णित्वा वन्मिथ्या नृताः
 आशिषः कृत्राशेषाणां रुजां रोगाणां विरोहः उद्वस्तानं द्वाइत्याह। वरं शरीरं कान्ते
 ववे सर्वोपि जनः। किं न विरज्यात तत्राह। यदपि यद्यपि एवं विधानं अयं जनस्तथापि

सटी
 १०३

न निर्विद्यते। विरक्तो न जवति। कृतः का एवा नलः तं मधुलवैः सुखलेशैः। साधैर
 पि शमयन्। कामा मिश्रमनव्यग्रस्य निर्वेदप्यवकोशो नास्तीत्यर्थः। यदा अविंत्
 मिदं तन्माया त्वष्टितं मिति जावः। ननु तर्हि वं कथं निर्विण्णो मि। अतर्हि पि मधिप्र
 दया च कृपयैव त्प्राशयेताह। काहमिति। **॥** काहं रजप्रवशीरातमो धिके।
 स्मिन्जातः सुरेतरकुले कतवानु कं पा। न ब्रह्मणो ननु न वस्य न वैरमायां यत्ने विंत्
 शिरसि पद्मकरः प्रसादः **॥** शूरजसैव प्रजवोजन्म यस्य सोहो मन्मत्तं वा कुलवि
 शेषणं। नमो अधिकं यस्मिन् नुराणां कुले जातो दं क' कवतवानु कं पातामेवानु कं

पा माह। ब्रह्मादीनां शिरसि यो नैवार्पितः स पश्य करः पश्य वत्स कलसंतापदः करः
 प्रसादः पुरुषार्थरूपो मे शिरसि अर्पित इति तत्पद्यानुकंपयेति वा। न च वयादेमति वि
 वमि त्याह। नैवेति ॥ ॥ नैषा परावरमतिर्भवतो ननु स्यात्तज्जंतो र्घात्मसु कृदो जगत
 स्तथापि। संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः सेवानुरूपमुदयो न परावरत्वं ॥ ३२ ॥ ते ब्रह्मा
 दयः उत्तमाः अयमसुरो नोचः इत्येषा परावरमतिर्जंतोः प्राकृतस्य यथा तथा नवतो नै
 व स्यात्। अत्र हे जगतः आत्मनः सुकृत्वा ननु तर्हि सर्वत्र मत्प्रसादः एकद्रुपः किं न स्या
 त्। तत्राह। संसेवया तव प्रसादो वावति। तत्र वसेवानुरूपं तत्तद्विदित्वा नुसारेण धर्मा

सटी.
 २०४

दीनां उदयो जवति। एवं सत्यपि वैषम्या जावेदृष्टां तः। सुरत र्यथा मेव कस्मेव संकल्प
 नुसारेण फलं ददाति। न च विषमस्तद्वत्। न परावरत्वं। एतच्च वदृत्य कृपया मया प्राप्तमि
 ति च दृष्ट्वा पार्श्वमां न येत्याशयेनाह। एवमिति ॥ ॥ एवं जन्तुनि पतितं प्रजवादि कृपेका प्र
 निकाममनुयः प्रपतत्प्रसंगात्तज्जवात्मसात्सुररूपिणा नगवन्गृहीतः सोदंक
 थं नु विस्तृजेत वष्टुत्पमेवां ॥ ३२ ॥ यथा धुना वद्या अत्रु कं पितोस्मि। एवं पूर्वश्री नारादन
 आत्मसाकृत्वा अत्रु गृहीतः सोदंक थं वदृत्य मेवां विस्तृजामि। कथं ह्यतो अत्रु गृहीतो
 स्मि प्रजव एव अदिष्टुक्तः कृपः। तस्मिन् कामयमानं जन्तुं नित्यं पतितं प्रनुत्प्रसंगात्।

प्रपतन् यो हंत देव वृद्धस्य श्रीनारदस्य अनुग्रहेण वयात्पंतमनुकंपितोऽस्मि। अयमे
 वचनः परमोऽनुग्रहः। ननु नरिदमतिनुष्ठं मत्प्राणरक्षणं दिनवेदं वयामदनुग्रहार्थं
 कृतं। किं त्वत्पुत्रवाक्यं सत्यं विधातुमिदं त्वो। ॥ मत्प्राणरक्षणं मत्तं तपितुर्वधश्च म
 त्येत्स्वत्पुत्ररूपिवाक्यं मृतं विधातुं। स्वकंप्रवृत्त्ययदर्वेदसद्विधिं शुद्धामीश्वरो मदप
 रो वक्तुं कंहरामि। ३३ जोऽनंतं तां यदेतत्तमप्राणरक्षणं मां हंतं उद्यतस्य प्रत्युर्वधश्च त
 डनयं स्वत्पुत्रस्य हिरण्यकशिपोः वाक्यं सत्यं विधातुमिदं त्वो मत्प्राणरक्षणं मत्तं तपितुर्वधश्च त
 मत्तं अनुकंपितोऽस्मि। ३३ जोऽनंतं तां यदेतत्तमप्राणरक्षणं मां हंतं उद्यतस्य प्रत्युर्वधश्च त

मटी.
 १०५

नीमवत्। तव कंशिरोहरामीति यद्यदाश्च वोचत तदा मत्प्राणरक्षणमिति वाच्यं। एतत्
 सत्यं विधातुं निजं नृत्पजापितमित्यात्रैव ब्रजध्यायाख्यातं। न वेदं पक्षपातेन रक्षणं देव
 दनं च वधिस्त्वाजाविकं सर्वात्मके च यिस्वतस्तदयोगात् इत्याह। एक इति। ॥ एकस्त्वं
 मेव जगदेतदमुष्मयं माद्यंतयोः पृथगवस्मि मध्यतश्च। सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निज
 माद्ययेदं तानेव तैरवसितः स्तदनु प्रविष्टः। ३४ एतज्जगत्त्वमेवैकं। यत्तु यतः अनुग्रा
 हावन्तेव पृथगवस्मि। विरामं करोषि। मत्मात्रतया कारणत्वेनावधिचेन च वर्तमान
 त्यर्थः। अतो मध्यतश्च मेवाकृतस्तर्हि न दप्रतीतिः। तन्नाह। निजमाद्यया गुणपरिण

मात्मकमिदं जगत् सृष्ट्वा तदनुग्रहं विष्टुं तैस्तैर्गुणैर्देवैर्गुणैः नौने वरहक इव दंते वचं
 अवसितः प्रतीतः । तडकं स्कंधं प्रारंभेति गुणोपि ह्यजो व्यक्तो जगवान् प्रकृतैः परः
 स्वमायागुणमाविश्य बाधबाधकतांगतः । ननु यद्येतज्जगदहमेव तर्हि जगतो वै
 षम्ये न मम वैषम्यमिति किं तस्मात् अत आह वमिति । वाचं वा इदं सदसदीराजवांसू
 तोत्पोमायायदात्मपरबुद्धिरियं ह्यपार्थः । यद्यस्य जन्मति धनं स्थितिरीक्षणं वा तद्वै
 तदेव वसु कालवदधितर्वा । अपदे विस्त्रोवं वैद्यमेव । इदं सदसत् कार्यकारणात्मकं ज
 गत् ननु वत्तः पृथक् । नवांस्तु ततो अन्तः । आद्यंतयोः पृथगवस्थानाहाय तयस्मादेवं

सदा
 १०६

अयमात्मीयोऽयं परस्ति या बुद्धिः सा अपार्थमायये वा कार्यकारणाद्देदं दृष्टं तेन
 साधयति । यत्तं स्पजन्म शीक्षणं प्रकाराश्च यस्मिन्निधनं वस्थितिश्च तदैतदेव । अदि
 बीजं कारणं तस्य कार्यं तयो र्यथा वसु कालमात्रं । अयमर्थः । कालशब्देन नीलवाम
 धारणयोगात् पृथ्वी । वसु शब्देन वसुमात्रं त्रुतश्चक्षुः । तत्र तरो र्यथा पृथ्वी मय बीजमात्र
 चं तस्य च यथा त्रुतश्चक्षुः मात्रं चैवं सर्वमपि कार्यकारणात्मकं जगत् परमकारणात्म
 कमेवति । तथा वंस्तुतिः । वाचं प्रारंभं विकारो नामधेयं पृथिके त्वेव सत्यमिति । तत्र वा
 तावदंते पृथगवस्थानं दर्शयति । न्यस्येदमिति । वा । न्यस्येदमात्मनि जगद्विलयां बुद्धि

गुणैः
 परमापसि
 श्रीवदनमगत्
 भारज एशिका
 दि न्यस्यति

ध्ये शेषे त्मना निज सुखा नु जवो निरीहः योगे न मीलित दृगात्मनि पीत निद्रस्तु र्ये स्ति
 तो ननु तमो न गुणां श्रुं ह्ये ॥ इदं जगत् आत्मनैव आत्मनि तिष्ठि पस्व मुखमेवानु
 जव न निः क्रियः सन् प्रलयो दक मध्ये शयनं करोषि । तर्हि किं जीवस्येव ममापि तमो ह
 तिष्ठु पीति प्राप्ति । तदि न हि योग एव ॥ बहिर्दृश्य नाव साम्या त निद्रो ह्य ते इत्याह योगे
 न मीलिते दृशो येन आत्मना स्वप्न प्रकाशे त निपीता निद्रा येन । य तस्तु र्ये अवस्था त्रया
 ति रिक्ते स्वस्व पे स्थितं । ननु पुत्र पुत्र इव आत्मना तमो युं ह्ये । योजय सि । न च नाग्र स्वप्न ये
 रि व गुणान् विषयान् युं ह्ये । इदानीं कारणेनादावपि पृथगवस्थानं दर्शयिन् मध्यतश्च

सटी-
 १०३

वमेवेत्येतत्प्रपंचयति । आत्मस्यैव ते वपुरिदं निज कालशक्त्या संवोदित प्रज्ञाति धर्म
 रा आत्मगुणं । अजस्य तं तशयनादिर मस्माभाधेर्ना । नर नृस्व कणिका वटवन्महाज्ञं
 ॥ इयस्व मशेषः । तस्यैव ते इदं जगत् वपुरः स्वरूपं नात्मस्य । य तस्त्वं मध्यतो तस्याः । कथं
 ह्यतस्मिन् निजया कालशक्त्या संवोदिता प्रज्ञाते धर्मा संवा दयोप्यन । स्वस्व पे वेदेन
 नंत शयनात् शेष पर्यं का त विरमस्मा धिर्यस्य । तस्य तव ना जेः सकाशादेका र्णवो
 दके महाज्ञं लोक पद्म म ह्यत । कथं ह्यतं पद्मं । आत्मनि वये वगुणं । स नृस्व कणिका त
 । श्वस्मा वट बीजात् महावट इव । तदेवं कारणेनानुगतः सन् मध्यतश्च वमेव वर्तते

व३

सदस्युक्तं। एतदेवमुच्यते ब्रह्मणो तु भवेत्स्फुटयितुं तस्य प्राकृती श्रवणमा
 व- हातसंज्ञं इति। **वा** तसंज्ञवः कविरतो त्वदपश्यमानः चां बीजमात्मनितंतस्ववद्विर्वि
 चिंत्वा नाविंददृशतमश्नु निमज्जमानो जाते कुरे कथमुद्दोपलभेत्तबीजं। **३८** तं।
 स्मिन्नज्ञे संज्ञवो यस्यासक विब्रह्मा अदः पद्यादत्यदपश्यन् बीजं उपादानकारणवृत्त
 चां स्वस्मिन्व्याप्तं संतमपिन अविंदत्। युक्तं वै तदा। अदो अं कुरे जाते प्रतिबीजं तदनुग
 तं कारणं वृत्तकथंतामनुमानं पश्येतां नवदुपासनया उस्वस्मिन् एव दृष्टवानित्याह
 । स चात्मवो निरतिविस्मित आस्थितो जं काले नतीव्रत पश्चापरिशुद्ध प्रावः। वा मा।

सटी-
 १०८

तमनीरां शुविगंधमिवातिशूक्ष्मं नूतेन्द्रियाशयमधेयितंतददर्श। **३९** स ब्रह्मा पराह
 त्य अं अं अं स्थितः स नूती व्रेण तपसा ध्यानेन अनेन सत्मा ब्रह्म पोण उपादानतया द
 र्शितमुक्तं। ईश्वरत्वेन वदद्वाक्यार्थे निवदित्याह। एवमिति। **वा** एवं सदस्त्ववदनां कि
 शिरः करोरुतामास्य कर्मनयूना जराणां शुद्धां। मायामयं स दुपलक्षणं संनिवेशं दृष्ट
 महा उरुषमापमुदं विरं विः। **वा** एवं अनेन प्रकारेण सदस्त्वमपरिमितानि ध्यानि वदना।
 दीनिते राहं सष्टुं मायामयं माया प्रधानं सता प्रपंचेनोपलक्षितं संनिवेशः पादादि
 रचनायस्य। तदा वज्रगवांस्तस्मात्तु प्रदं कृतवानित्याह। तस्मा इति। **वा** तस्मै नवानुद

यथेशिरःस्तनुवंचवित्रयेदुहावतिबलोमधुकैटभास्मौदवातयच्छ्रुतिगणांसुरज
मश्चमवंतवप्रियतमांतनुमामंति। ४२ ह्यग्रीवहृत्त्रिविभ्रन्सन्स्रमोरूपोमधुकै
टभास्मौदवातस्मैब्रह्मणेऽश्रुतिगणान्ममपितवान्। तत्रेहः सवमिति। एकः वमेवे
त्मादिप्रियनिः शोकेर्यडक्तं पद्मपातेनरहणं तद्विपद्मवधश्चमवोपाधितो नस्त्वत इति
तडपसंदरति। इहमिति। ४३ इहं चतिर्यष्टिदेवज्जषावतारैः लोकान् विजावयसिंद
मिजगत्प्रतीयान्। धर्ममहाप्ररुषपा सिधुगानुवृत्तं छत्रकलोयदनवस्त्रिगोथसवं
। ४४ विजावयसिपालयसि। दंसिमंदरमि। कलौतन्नकरोषियतस्तदावंछन्नोच्चय

हेनगवन्साव

त

सदा-
१०५

सर्व

यतस्त्रिषपिधुगेषुआविर्जावात्। सएवंतुतस्त्रिधुगइतिप्रसिद्धः। तदेवंजगवतस्तवं
तिहृत्पस्वस्यतद्विचारयोग्यतांतिवेदयन्प्रार्थयति। नैतदिति त्रिभिः। ४५ नैतन्मन
स्तवकथासुविक्लंठनाथमंप्रीयतेडरितडष्टमसाधुतीत्रं। कामानुरं हर्षशोकनयेष
णावंतस्मिन्कथंतवगतिविष्टरामिदीनः। ४६ असाधुबहिर्मुखं। तीत्रं डर्धरं हर्षशो
कनयशीषणात्रयेणवावंतुः। स्वितमपिचकथासुतमंप्रीयते। तस्मिन्नेवंचूतेमनसि
कथंतवतवंविचारयामि। ४७ जिक्कैकतोच्युतविकर्षतिमाविष्टमाशिशोम्यतस्त्वुदरं
श्रवणंऊतश्चित्। घ्राणोन्मत्तश्चपलदृक्कवकर्मशक्तिर्वक्षः। सपञ्चद्वगेहपतिंनुनंति

सति 3

२८

तत्र विचारोवेयग्रीदशयति२

२५२

२५३ विकर्मणा

॥ ४४ ॥ जिह्वा अविष्टा मदीना अच्युतमा मां यतो मधुरादिरसः तत्र तत्राकर्षति । उदरं तु ह
 धामं तत्रं स घएव यकिं विदाहारमात्रं प्रतिपलादकं बहुः कर्मशक्तिः कर्मैदियाणि
 तं तिष्ठेति । तकेवलमहमेवैवं कष्टादशामापन्नः किं उमदा जतोप्येवमेव क्लिश्यति
 । अतः सर्वजन्तुपालयेति प्रार्थयति ॥ ४५ ॥ एवं विकर्मपतितं नववितरिणामन्योत्पन्न
 मरणाशतजीतजीतं । पश्यन् जन्तुस्त्वपरविग्रहैरमेत्रं दंतेति पारचरपीष्टि मूढमप्य
 धपन्नवसंसार एवैत रीणाय मद्धारतदी तस्यां अन्योत्पतोयातिजत्मा दीति तेनो अ
 तिजीतं जन्तुस्त्वेषां परेषां च विग्रहैरुपयथा यथैवं मैत्रं च यस्य एवं मूढं जन्तुं पश्यन् देवपारचर

रूपप्रति

सदा- ११०

४५

महो

तस्याः नववैतरिण्या परे स्तिता दंतित्यमुक्तं दंतेति अदो कष्टमित्येवमनुकं ध्यपीष्ट
 द्विवैतरणी मुनार्यपालय । ननु एकेन मया कथं सर्वजन्तुस्तारणीयः इति चेत् तत्राद्यको
 वेति ॥ ४६ ॥ को नृत्ते खिलगुरो लगवन् प्रयास उत्तारणे स्य नवसंजवलोपदेतोः । मूढेषु वैम
 ददनुग्रहश्चार्तबंधो किं तापं न ते प्रियता नु नु सेवतां नः ॥ ४७ ॥ देहश्च खिलगुरो को नृत्ते अ
 वसर्वजन्तुस्तारणे प्रयासः । तकोपि । ऊतः अस्मि विश्वस्य नवसंजवलोपातां उत्पत्तिस्ति
 तिमं दाराणां हेतोः । ततोपि किमेतद्दुःकरमिति जावः । उचितं वै तदित्याह । मूढे धिति
 । ननु वां वददीनीं यांश्च तारयिष्यामि इमं डराग्रहं मा कृथाः । इति चेत् तत्राह । तव ये प्रि

वेगशो
१-चोति

यजनाभक्ताः तातनुमेवमानातांतःतेनउत्ताराणेतकिं। वसप्रक्रादवांतावदधुतांराशि
प्पामितावतैवक्तार्थः स्याः किमनेनतिर्वधेनेत्यश्वादा। तैवोधिजेपरडरत्ययवैतरि
ण्याः वदीर्यगायतमहापुतमप्रवितः। शोचेततोविमुखचेतसइंद्रियार्थमायासुखाय
नरमुद्धतोविपुटान्। **४७** देपरमवोर्तमवदीर्यगायतमेवमहापुतंतस्मिन्मग्रचित्तंय
स्यासोहंतवैतरिण्याः तैवोधिजे। किंउचिपुटान्शोचामि। तांनेवादाततोमहापुतात
विमुखचेतोपेषां। प्रत्युतइंद्रियार्थनिमित्तंयत्मायोमुखंतदर्थंनरंक्रुटंवादिनारंउद्धंत
देप्रक्रादवांतावदधुकिंयदापातांस्तुतवज्ञाप्रुतयः उपदेष्टंति। तिचेत्तवाद्। प्रायेण
दिष्यजोगादि२

श्रुता
सटी
१२२

ति। **४८** प्रायेणदेवमुनयः स्वविमुक्तिकामाः मौनंचरंतिविजनेनपरार्थनिष्ठाः तैताधि
दायकपणान् विमुमुकुरकोनात्तं वदस्पशरणं प्रयतोनुपश्ये। **४९** तविमुमुक्षेमुकि
नेच्छामि। तर्ह्यन्यं कमपिप्रार्थयामामेवकिमितिर्वधस्यीतिचदतश्वाद्। वचोत्पंअ
स्पजनस्पशरणंनपश्यामि। तत्रेतेस्त्रीसंनोर्गसुखितएव। नरूपणाः तत्रादायदि।
ति। **५०** यत्तैशुनादिष्टहमेधिसुखंदिउच्छंकंयनेनकरयोः रिवडः स्वडः स्वं। नृप्यंति
नेदरूपणावऊडः स्वजाजंकंयुतिवन्मनसिजंविषदेतधीरः। **५१** करयोः कंयूयने
नसंघर्षणेतैवडः स्वमनुडः स्वयस्मिन्। तदिडः स्ववादेवततोनिर्विद्यमुच्येरन्। तत्राद्

श्रुतः तत्तुल्यपणा
व विनाय
दिना

रूपणाः काशुकाः वज्रः खजा जितो पिष्टहमे धिमुखेन वृष्यंति। अलमिति नमन्ते।
 कंदूतिवत् कामस्यः सदृचात्। ननु केचित् कंदूतिमपि सहेते। कोमं चेत्प्राह। वयं
 सादा कश्चिदीर एव मनसि जं कामं विषहेताननु सर्वे। अत्रापि कंदूतिवदिति दृष्टान्त
 ननु मौनादिनिःसौहेसाधनैः सुलज्जिवतैः प्रांशुक्तिः। तत्राह मोतमिति। **मौनत्र**
 तश्रुततपो ध्ययनस्वधर्मव्याख्या रोजय समाधयः प्रापवर्गः। प्रायः परं भ्रष्टते व
 जितेन्द्रियाणां वार्त्ता न वंत्सुत न वा वृद्धां प्रिकातां **प**देष्टु रूषं तर्यामि न्ये मौनाद
 यो दशप्रापवर्गः। अपवर्गहेतवः प्रमिद्धाः। रूः विविक्तवासः। ते प्रायशः अजितेन्द्रि

सटी-
 ११२

याणां इंद्रियजोगार्थं विक्रीणतां वार्त्ता जीवतोपाया न वंति। दां प्रिकातां तु वार्त्ता मात्र
 पित न वंति। दं न स्पृशन् नियतफलचात्। कदा विघाता न वेदेव। वृक्षा तं नृजि विना
 सकामैः मौनादिनिःत न वत्पे वेत्पाह। रूपेति विनि **त**। रूपे अमो सदसती तवेव द
 स्ते बीजां कुराविव न वात्यद रूपकस्य। युकाः समक्षपयत्र विचित्रते वां योगेन व
 किमिव दारुणनात्यतः स्मात् **प**रबीजां कुराविव प्रवाहा पत्ने स्मे सदसती कार्यका
 रणे एव ते रूपे उपलक्षणा नूतो। वदेन स्ते प्रकाशिते। तवात्यतः। स्वसमवेतं गौरवा
 दिकमेव देवदत्तादेः। अतः अरूपकस्य प्राक्तनरूपादि शून्यस्य अतः युकाः संयता

एवमक्रियोगेन प्रत्यक्षं वा पुनर्यत्र कार्यकारणे वा नुगतं पश्यंति। मयनेन दास्य
 शुवक्तिमिव। तथा नगवद्भक्तिं कुर्वतां वदन्तमिति शेषः। यद्वा ज्ञानप्रकारमेवाह। ए
 तदजयमत्यतः प्रधानपरमाण्वादेर्न स्यात्। स एह तेत्यादि श्रुतेः। अतः वमेव कारण
 वात्सर्वास्तु स्मृत इति। तदेवाह॥ वमिति॥ वा वायुरग्निर्विद्यदंशुमात्रा प्राणो द्रियाणि
 रुदयं विदुः प्रहृष्टाः। सर्वे वमेव सद्यो विद्युणश्च मन्तान्पदस्त्वपि मनो ववसानि।
 रुक्तं। पश्य रुदयं मनः वितु चित्रं। अत्रुग्रहः अहंकारः। देवता वयो वा। सद्युणः स्मृतः विद्यु
 णः श्वस्मः मनश्च ववश्च मनो वचः तेन निरुक्तं प्रकशितं किमपि वतो त्पंतास्ति। अनक्ता

रवर्ति

सटी.
२१३

सुखस्मिन्ननुगतमपि चां न जानंतीत्याह नैतति॥ नैते गुणानुगुणिनो महदा
 यो ये सर्वे मनु प्रचृतयः सद्देवममर्त्याः। आद्यं तवं त उरुगाय विदंति द्विचामेवं वि
 पृश्य सुधियो विरमंति शश्वत्। पश्येते गुणाद्यनिमानिनो देवाः। आद्यं तवं तः जडोप
 धिवात्। अनाद्यं तं निरुपाधिं चां न विदंति। द्वितस्मात् सुधियो विद्वांसः एवं विचार्य
 शश्वत् अथ यन व्यापारात् उ पश्यंति। त्रौ मेव स मा धिनो पा संतेत्यर्थः। तथा च श्रु
 तिः किमथावय मध्येष्यामहे किमथावयं यक्ष्यामहे इति। स्मृतिश्चा। नानुध्यायेह
 कर्त्तरा शान्वाचो विज्ञापनं हितत्। यदा तमो ह कलिलं बुधिर्यति तरिष्यति। तदा गता

स्मृतिर्वेदं श्रोतव्यमप्यश्रुतमप्यवेति उपसंहरति । तत्रेति ॥ ७ ॥ तत्रेदं च मनमस्तुतिः ।
 कर्मघूजा कर्मश्रुतिश्चरणयोः श्रवणं कथायाः । संसेवया च धि विनेति षडंगया किं
 च किं जनः परमहंसगतौ लजेत ॥ ५ ॥ धृष्टेऽर्द्धचमनमः स्तुतिकर्मघूजा । प्रणिपातस्तु
 तिसर्वकर्मापणानि कर्मवपरिचर्याचरणयोः स्मृतिश्च कथायाः श्रवणं चेत्सेव षडं
 गयासम्यक् संसेवया विना परमहंसा नांगतो प्राप्येव धि जनः कथं च किं लजेत । य
 स्मादेवं च किं विना नमो ह्यन च नक्तिः षडंगया संसेवया विना । प्रणिपातस्तु तिसर्वकर्मा
 पण । परिचर्या चंदन पुष्पादिना पूजनं चरण स्मरणं कथा श्रवणं षष्ठा श्रवणादि

मटी
 ११४

षडंगानि क्रिः । अतः प्राक् प्रार्थितं दास्ययोगमेव सर्वेषां देहानि प्रकरणार्थः ॥ ७ ॥ अ
 नारद उवाच ॥ एवं स्तुत्वा सुरस्तुतः प्रणनामाप्यदंडवत् । उवाचाप्याश्वास्य तं नक्तं पार्श्वतस्त
 त्प्रदर्शितान् । सुरान्नु विमुक्षुरस्त्वनश्चालु लोके सुधाई दृक् ॥ ५ ॥ पततो जयजयेस्तु
 धैः स्तुवतां नमतां नमः । तदद्यादृष्टिदृष्टानां सानंदं सं नमो न वत् ॥ ५ ॥ द्यत्या दसर्मा
 नलालियो लोलह्म्याः कटाक्षां वलमवदृष्टाः । दृष्टं ति देवाः सतंतं च ता यति नैव
 साक्षात्किमुवा रुदृष्टाः ॥ ५ ॥ तं उष्टु सुप्पु पग म्प नक्त्या प्रसीद गोविंद जगन्निवास
 । द्रष्टुं मद्गो जस्तवदू पमी दृक् शक्ता वयं नेश विनो विनेम ॥ ५ ॥ इत्यर्थिते स्तैः ह्यणते

वरेण्यः तेजो जगद्व्यापित देवैर्जातवास्तुदीर्घा मयत्वे वंदिका भ्रंशाला दत्तं सर्वमय।
 श्वकार। **५९ श्रीशुक उवाच** ॥ एतावद्वर्षितशृणो जक्त्वा जक्तेन निर्गुणः। प्रकृतादं प्रणतं प्र
 तोयत मस्युरजाषतः **६०** एतावद्वर्षिताशृणो यस्यायत मस्युः उपसंस्तुत कोपः। **६१**
श्रीजगन्नाथ उवाच ॥ प्रकृतादं प्रणतं प्रतोदं तस्युरोत्तमः। वरं वृणीष्यामि तं कामदुरो
 स्यदं नृणां **६२** कामान् पुरयतीति तथा। यद्वा। पुरुषार्थप्रवाहोऽस्मीत्यर्थः। अतश्च
 नृणां धर्मादीनां मध्ये यदोच्यते तस्यार्थः **६३** **॥** अर्पमप्रीणतश्चायुष्मन् दर्शनं दुर्लभं हि मे
 । दृष्ट्वा मां न पुनर्जंजुरात्मानं तत्तु मर्दति **६४** **॥** अर्पमप्रीणतः अर्पमप्रीणयतः तं शुभं अर्पमप्रीणकामदे

यत् ३

सटी-
११५

नशो विभं **॥** **६५** **॥** प्रीणं ति ह्यथ मांधीराः सर्वज्ञावेतसाधवः। श्रेयस्का मामहाजागम
 वासामाशिषां पतिः **६६** **॥** एवं प्रलोभमानोऽपि वरैर्लोकप्रलोनैः। एकांतिकवाजग
 वतिनैश्च ज्ञानसुरोत्तमः **६७** **॥** एकांतिकवात्तिरुपाधिजक्त्वा तैश्च नृदृष्टामपि
 नवकारः **॥** **६८** **॥** इति श्रीजागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे श्रीनृसिंहसूक्तोत्तमो
 ध्यायः **॥** **६९** **॥** दशमे च नृगृह्यामं नक्तं मंतर्हिते हरो प्रसंगादरिणारुद्रेऽस्तो नृग्र
 ह्दीर्यते। श्रीशुक उवाच **॥** जक्रियोगस्पतस्सर्वमंतरायतयार्जकः। मत्प्रमानो रुष
 केशं मयमात उवाच **॥** तस्सर्ववरदानादि **॥** **७०** **॥** प्रकृतादं प्रणतं प्रतोदं तस्युरोत्तमः। वरं वृणीष्यामि तं कामदुरो

सकं कामेषु ते वैरैः तसंगीतो निर्विस्मोऽपुष्टु ह्रस्वापुपाश्रितः ॥ २ ॥ उत्पत्त्यास्त्रजावेनैव
 विषयेषु आसक्तं मां तेषां कामातां संगीतः ॥ तनुकिमहं प्रकृतं प्रलोभयामि न हि न
 हि किं वरं दृणीषेति वदतस्तवा निप्रायो न्यएव ॥ तदेवाह ॥ ॥ नृत्पलक्षणजिज्ञासु
 ॥ सकं कामेषु नोदयन् ॥ नवानुसंसारबीजे शुद्धदयग्रंथि प्रजो ॥ २ ॥ दयग्रं ॥ धैर्यिव
 धके ॥ अतथा अनर्थसाधनेषु प्रवर्तनं रूपालोस्रवत घटतेत्यर्थः ॥ ॥ नान्यथा ते
 खिलगुरो घाटेत करुणात्मनः ॥ यस्त आशिष आशास्तेन नृत्पः स वै वणिक् ॥ ॥ धे ॥ अ
 खिलगुरो अतथा नक्तलक्षणज्ञानं विनावरैः प्रलोभनं न घटेत् ॥ ननु कथमेवं नृत्प

मटी.
 ११६

लक्षणज्ञानं स्यान्ननाह ॥ यदिति ते वक्तः ॥ ननु कामनयापि सेव्यसेवकयोः स्वा मित्रुत्प
 नावः प्रसिद्धः ॥ सत्यं सोपधिको मो ननु ताविक इत्याह ॥ ॥ आशामानो न वै नृत्पः ॥
 स्वामित्यामिष आत्मनः ॥ न स्वामी नृत्पतः सेवां इच्छन् यो राति वाशिष ॥ ॥ स्वामित्या
 त्मनः आशिषो अपेक्षमाणो नैव नृत्पः ॥ नृत्पदेव कं आत्मनः स्वाम्यमिच्छन् यो नृत्पा
 यदहाति स च नैव स्वामी ॥ आवयोस्तु स्वामि नृत्पतावः ताविक इत्याह ॥ अहं मिति ॥
 अहं व कामसु नक्तं स्वस्वाम्यनपाश्रयः ॥ तात्पर्येदावयोरर्थो राजसेवकयो रिव ॥
 अनघाश्रयो निरजि संधिः ॥ अतथा कामाद्यनिसंधिविना अर्थः प्रयोजनं नास्ति न

नु तथापि परमोदारस्पममसंतोषार्थं किमपि वृणीषेति चेत् आत आह ॥ यदीति ॥
 यदिरासीशमेकामानुषान् वरद र्षना कामानां रुच्यं रोदं नवतु स्तु दणे वरं ॥
 कामां कुराणं रुदि अमं रोदं अनुत्पत्तिं नवतः सकाशा कामयेदं ननु कामो त्यतो स
 त्यां को दोषस्तत्राह ॥ इन्द्रियाणि मनः प्राणा आत्मा धर्मो धृतिर्मतिः ॥ क्रीः श्रीस्तेज
 ः स्मृतिः सत्यं यस्प तत्तं तिज त्मना ॥ आत्मा देहः इन्द्रियादीनि यस्प कामस्य जत्मना
 तत्तं ति कामा नो वेष्टुण माह ॥ विपुंचती ति ॥ विपुंचति यदा कामान् मानवो मतसि ॥
 स्तान् तह्ये विपुंडुरीकाक्ष नगच्छय कल्पते ॥ जगव वायव समा नैश्वर्या घा तथा ॥

सटी-
 ११३

वशुतिः यदा सर्वे प्रपुच्यंते कामाये स्प रुदि श्रिताः ॥ अथ मत्पोष्टितो नवत्पत्र ब्रह्म
 समश्नुत इति ॥ निदोषान् कामान् दानु मिच्छं तं प्रत्याख्या स्पन्न मस्पति ॥ नम इति ॥
 ॥ नमो नगवते नु ज्यं पुरुषाय महात्मनो देस्ये दुत सिंहाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥
 सत्यमेकांतं न कस्त्वं तथापि मदाज्ञा करणीयेत्याह ॥ श्री नृ सिं ह उवाच ॥ नैकांति
 नो मे मयि जा विहा शिषः आशामते मुत्र च ये न वद्विधा ॥ अथापि मन्त्रं तरे मे तद्वदेत्ये
 श्वराणां नु चं ह्य नो गान् ॥ मे एकांतिनः कदा विदपि इह नु च मय्यपि आ ॥
 आशिषो न वां छं त्ये वा तथाप्येतत्तन्मन्त्रं तरे मात्रं नो गान् नु चं ह्य नु तर्हि बंधः स्यादित्य

देत्ये प्रशांति

नो गान् कस्या
 म नो मो

नाह॥॥ कथा मदीया जुषमाण सुप्रियाः त्वमावेश्य मामात्मनि संतमेकं सर्वश्रु
 तूते धेधियज्ञमेकं यजस्व योगेन तत्कर्म दिव्यं ॥१२॥ सर्वश्रु तूते शुभं संतमेकं मीरां य
 ज्ञा धिष्ठातारं मां आत्मन्यावेश्य यजस्व तर्ह्यनेनैव कर्मणा बन्धः स्यात् तत्पाद
 योगेन मय्यर्पणेन कर्म दिव्यं यजस्व ॥॥ जोगेन पुण्यं कुरु शलेन पापं कलेवरं
 कालजवेन दिवा कीर्तिं विशुद्धां सुरलोक गीतां विनायकामेष्वसि मुक्तबन्धं
 ॥१३॥ जोगेन सुखं पुनवेन प्रारब्धं पुण्यं दिवा मुक्तबन्धः स नृलोकानुग्रहार्थं कीर्ति
 विचार्य मां प्राप्स्यति कुरु शलेन पुण्याचरणेन पापं दिवेति विनीषामात्रं अन्यथा

सटी-
 ११८

तस्य गम उन्नत पूर्वार्धे रावि शेष विना शोभ्य पदेषां दिवि न्यायः ॥ तत्कुरु तत्ते
 विद्युन्नु तदति क्रमेः १

तस्मै राज्ञे अष्टवृत्तेः तनु तस्मै प्राचीनं पापमस्ति न चेदं प्रारब्धपापानि प्रायं त
 स्य जोगेनैव क्षयात् कुरु शलेन दिवेति वचनानुपपत्तेः अतएव योगेन कर्म दिव्यं
 न इतीदमपिलोकं संग्रहार्थं कर्मणि प्रवर्तितं पुण्यं नु देगमात्रायेति सर्वमनद्यं कि
 चावाय एतकीर्तयेत्तत्पत्तव्या गीतमिदं नरः वां वमां वस्मरन् काले कर्म बन्धादि
 मुच्यते ॥१४॥ वां वमां व इदं मच्चरित्रं स्मरन् एतस्त्रात्रयः कीर्तयेत् पवेत् शृणुयाद्वा सोपि
 कर्म बन्धादिमुच्यते कृतं नृव बन्धशंकेत्यर्थः श्रीश्वराज्ञया प्राप्त कर्मधिकारः स न
 पि नृनिर्गतिं प्रार्थयति त्रिनिः ॥॥ प्रकृदह वावा वरं वरय एतत्ते वरदेशात्मदेशरा

न चामावदि
 दानि निवन्ति
 आवेते वन्ता
 ध्विस्त्यानि तरे
 त्येनाता वर

यदनिंदयितामेवामविद्यांस्तेजोऽश्वयं॥१॥ पवरं वंणीयं एतदेव वृणे। वैतेनः। वावि
 द्योमर्षाग्रयसाहातुसर्वलोकगुरुं प्रसुं। आट्टदेतिष्टषादष्टिस्त्रुक्केमधिवाववा
 न्॥२॥ विद्वोऽमर्षेण क्रोधेन आशयोयस्य। सः। वा। तस्मात्पितामेष्टयेतदुरंताहु
 स्तरादद्यात्। प्रुतस्तेपांगसं दृष्टस्तदाहपणवस्यला। प्रुतेअपांगेतसंदृष्टः अतः प्रुत
 एवा तथापि नोह्यपणवस्यलकार्यण्येन प्रार्थये। ॥ श्रीनगवासुवावा। तिसप्तनि
 ःपिता प्रुतः पिष्टनिः। महेतेनघ। यसाधोस्पष्टेजातो नवाथैकुलपावनः। ॥ यद्य
 पिकश्चपोमरी विब्रह्माचेतिवृत्तिउत्स्रयएव पूर्वजाः। तथापिष्टमप्तनिःसंदेति।

सटी-
 ११९

प्राकल्यगतपित्रनिप्रायेणोक्तं। ॥ यत्रयत्रवमद्रक्ताः। अशांताः। समदर्शिनः। सा
 धवः। समुदाचाराः। प्रुयंत्पिकीकटात्। ॥ यद्यस्मात्सम्यक् उन्नमश्चावासेयेषां
 तेकीकटानपिदेशानंतनुल्यात्वंशांश्चपवित्रयंति। तनुवद्रक्तातामयंमदिमे।
 तिनवित्रं। अहंउतादृशो नको ननवामीतिचेन्नत्राद। ॥ सर्वात्मनानदिंसंतिवृत्त
 ग्रामेषुकिंचन। उच्चावचेषुवृत्तेषुमजावेनगतस्पृहाः। ॥ मजावनमद्रक्त्याविगी
 तास्पृहायेषां। ॥ जवंतिपुरुषालोकेमद्रक्तास्त्वामनुव्रताः। नवात्मेखलुजक्ता
 नांसर्वेषांप्रतिहृपधक्। ॥ प्रतिहृपधक्उपमानास्पदं। श्रेष्ठो नक्तस्त्वमेवेत्यर्थः। ॥

ऊरुवंप्रेतकायणिपिबुः पूतस्य सर्वतः। मदंगस्य शनेतांगलोकान्यास्यति सुप्रजा
 ॥११॥ मदंगस्य शनेत सर्वतः पूतस्य पिबुः पापशं कैवलास्ति। केवलं पुत्रस्तत्पानिप्रेतका
 याणि कुरु ॥१२॥ पित्र्यं वस्त्रा न मातिष्ठ यथोक्तं ब्रह्मवादिभिः। मय्यावेश्य मनसा तज्ज
 रु कर्माणि मत्परः ॥१३॥ वेदवादिभिः उक्तं मनति क्रम्य मत्परः स न कर्माणि कुरु ॥१४॥
 श्रीभुक्तगा प्रकाशोपितथा वक्त्रे पिबुर्धसां पराधिकं। यथा ह न गवान् राजन्श्च जिषि
 को दिजतमैः ॥१५॥ पश्य मत्सु देवेषु ततो तिष्ठति प्रकाशमीशो जिषिषे वराज्ये। तदा ज्ञ
 या पूर्ववदेव वक्त्रे भक्तिं पराख्ये नृपराज्यनिष्ठः ॥१६॥ प्रमादस्तु पुरं दृष्ट्वा ब्रह्मा न रक्षि

सटि.
 ११०

हरिं। स्तुवा वाग्निः पवित्राग्निः प्राद्वेदादिभिर्दृतः ॥१७॥ ब्रह्मो वाचा देवदेवा खिल
 ध्यस्तद्वत्तत्रावनर्ष्वज। दिद्याते तिष्ठतः पापो लोक संतापनो नृश्रेष्ठः। यो सोलध्वरो
 मतो न वध्यो मम सृष्टिभिः। तपो योग बलान्नक्षमस्य निगमानन्दः ॥१८॥ मम सृ
 ष्टिभिः मया सृष्टैर्नृतेः समस्तानि गमान् समानित्यर्थः। अहं नृदत्तवान् स वयाद्
 तः ॥१९॥ दिद्यात्पतनयः साधु मदा जागवतो र्जकः। वया विमो वितो मृत्योः दि
 द्यावां समितो धुना ॥२०॥ एतदिद्यान् द्रव्यं त्वं समितः सम्यक् प्राप्तः ॥२१॥ एतद्व
 स्त्रं न गवन् ध्यायतः प्रयतात्मनः। सर्वतो गोघृमन्नासां तमृत्योरपि जिघांसतः ॥२२॥

सर्वतः संज्ञासातृत्पोरपिगोष्टृरुक्कं ॥ ७ ॥ श्रीरुमिंदुवाच ॥ मैवंवरोसुराणां
 तेप्रदेयः पञ्चमं नवावरः कूर निमर्षाणां अदीतामृत्तं येथा ॥ ३१ ॥ एवंविधो वरस्त्रिया
 अमुराणां न देयः कूर निमर्षः स्वजावोयेषां सर्पाणां अमृतं क्षीरं येथा ॥ ७ ॥ तारद
 ॥ इत्युक्त्वा जगवात्रा जन्तुं त्रैवांतर्दधे हरिः ॥ अदृश्यः सर्वभूतानां प्रजितः परमेष्ठिनः
 ॥ ३२ ॥ ततः संपूज्य शिरसा वंदे परमेष्ठिनं ॥ नवं प्राजापतीन् देवान् प्रकृदो जगवकल
 ॥ ३३ ॥ ततः काव्यादिभिः सार्धं पुनिजित्कमलोद्भवं दैत्यानां दानवानां च प्रकृदो मकरो
 त्यति ॥ ३३ ॥ प्रतिनंघततो देवाः प्रयुज्य परमाशिषः ॥ स्वधामानियध्वराजन्ब्रह्माद्याः प्रति

सटी-
 १२१

७ द्विपगो

प्रजिताः ॥ ३४ ॥ दिरप्यकशिपोर्नीत्याप्रपलाय्य शचीपतीः स्वर्गराज्यात्परिच्रष्टोसुगा
 नामेकममति ॥ ३५ ॥ रुमिंदेन दत्ते दैत्ये पुनः स्वर्गमवापसः ॥ दृष्टं यद्रवताराजन्तन्मयाते
 निवेदितं ॥ ३६ ॥ शिशुपालदेतवक्रयोः श्रीरुहसमायुज्य कथमिति यत्पृष्टं ते देवतयोः ॥
 जन्म कथनादिभिः उपपादितमुपसंदर नि एवमितिसप्तभिः ॥ ७ ॥ एवं तोयार्घदौ विष्णोः
 पुत्रवं प्रापितौ दितेः ॥ हृदि स्थितेन हरिणा वैरजावेन तौ दत्तौ ॥ ३७ ॥ दितेः पुत्रवं प्रापितौ वि
 प्रशापेनेत्सु तरस्यानुखंग ॥ ७ ॥ पुनश्च विप्रशापो नराहसौ तौ बहूवतुः ॥ कुंजकर्मद
 राग्रीवौ दत्तौ तौरामविक्रमैः ॥ ३८ ॥ राघातौ युधि निर्जित्वा हृदयौ रामसायकैः ॥ तच्चित्तौ ज

रुदि

दुर्दुर्देहं यथा प्राक्तन जन्मनि । ३९ तच्चित्तौ श्रीरामं चिंतयंतौ । ४० ताविदाथ पुनर्जा
 तौ शिशुपालक हृषीकेशौ । द्रौपदी वैराग्यवंधेन परमं तस्मै समीपयतु । ४१ क हृषीकेशो दंतवक्रः
 द्रौपदी सा मुन्यं समीपयतु । ४२ एतः पूर्वकृतं यत्तत्तत् राजानः कृष्णवैरिणः । जङ्गलं ते तदात्मा
 नः कीटः पेशस्कृतो यथा । ४३ कृष्णनिंदादिना पूर्वकृतं यदेतत्तत्तदात्मानं तदात्मानं
 जङ्गलं तदात्मा वेदं तः कीटः पेशस्कृतो ध्यानेन यथा तदात्मा तस्मै रूपो नवतीति । ४४
 यथा यथा न गवतो नक्त्या परमया निदा । नृपाश्चैद्यादयः साम्प्रदरे च चिंतयाम्युत । ४५
 आरम्या तं सर्वमेव ते यत्मा चं परिदृष्टवान् । दमघोषमुतादीनां हयः साम्प्रमपि दिषां । ४६

सटी-
 १२२

प्रकादचरित्रार्थमुपसंहरति । एषेति चतुर्भिः । ४७ एषा ब्रह्मण्यदेवस्य लक्ष्मणस्य च महात्म
 नः । अवतारकथाः पुण्याः वक्ष्ये तत्रादिदैत्ययोः । ४८ अवतारः श्रीनृसिंहः । तस्मै कथाया
 रम्या तेति शेषः । ४९ प्रकादस्यानुवरितं महाजागवतस्य च । न किं ज्ञानं विरक्तिश्च यथा ।
 त्मं वास्यैव हरेः । ५० प्रकादस्यानुवरितं वेत्तारः समाम्नातमिति तृतीयेनाद्युप । ५१ स
 स्तित्यप्येषां स्युः कर्मनुवर्त्तनं । परावरेषां स्थातानां काले न व्यत्ययो महात् । ५२
 सग्नस्त्वित्यप्येषां शीशस्य हरेर्वात्मा त्वं त्वं हरेर्गुणकर्मनुवर्त्तनं चेत्पथः । परावरे
 षां देवदैत्यानां या निष्ठा नानि तेषां व्यत्ययो विपर्ययः । ५३ धर्मो जागवतानां च न गव

अस्योक्ति
 ज्ञानेनोक्त

नृयेन गम्यते। आख्याने स्मिन् समानां तं आध्यात्मिकमशेषतः। ४७ आध्यात्मिकं आत्मा
 तात्मविवेकादि। एतच्च वणादिफलमाहाय एतदिति दान्या। ४८। य एतत्सुण्यमाख्यातं।
 विष्णो वीर्योपदृष्टितं। कीर्तयेच्छ्रद्धया श्रुत्वा कर्मपाशो विमुच्यते। ४९ एतदाख्यातं श्रुत्वा क
 र्मविद्यावा। ५० एतच्च आदिपुरुषस्य मृगेंद्रलीलां दैत्येन्द्रयुथपवधं प्रयतः पठे। दैत्यात्मज।
 स्मत्प्रसतां प्रवरस्य पुण्यं श्रुत्वा नृजावमकुतो जयमेतिलोकं। ५१ एतत्त एतां वृष्ट्येंद्रलीलां
 तामेवाह दैत्येन्द्रयुथपातो वधं यः श्रुतिः सन् पठेत् शृणुयाच्चा। पुण्यमनुजावंप्रजावंप्र
 तिनश्च यं वा। लोकं वैकुण्ठं कथं च तौ लोकं अभयं। तत्र गतानां संसारजयाजावात्। अदे

२ स्प

स्यात्
 सटा.
 ११३

प्रकादस्य नाम्पं येन देवो दृष्टः। वयं नृमंदनाम्पा इति विषयं दंतं युधिष्ठिरं प्राह तारदः। ५२
 यमिति त्रिभिः। ५३। यं नृलोके वत नृरिजागाः लोकं पुनानां नृनयो नियंति। येषां यु
 द्धानां वसतीति साक्षात्पृष्ठं परं ब्रह्म मनुष्यलिंगं। ५४ हे राजन् यं नृरिजागाः। येषां यु
 ध्माकं दृष्टान् नृनयो नियंति। सर्वतः समायांति तत्कस्य होताः। एषु दृष्टे नृनराकां स्मृ
 दंतं सत् श्रीहस्ताख्यं परं ब्रह्म साक्षाद्वसतीति। तनुजलोस्माकां मातुलेयं कथं ब्रह्मेत्यु
 च्यते। तत्राहा। ५५। स वा अयं ब्रह्म महद्विष्टं कं वल्यनिर्वाणं सुखां नृनु नृतिः। प्रियः सु
 हृदः खलु मातुलेयः। आत्मा हीणो विधिरुद्रुश्च। ५६। सोयं ब्रह्मेव कथं च तं मह।

किं

दिष्टुपंयक्तेवल्पनिर्वाणमुखंतिरुपाधिः परमातंदः तदनुभवहूपंवेः युष्माकंखलुप्रिय
 सुदित्पादिरूपो नवति। विधित्तत्राज्ञानुवर्ती। ननु परं ब्रह्मवेत्तकथं घटमहप्रस्त्री
 सुरतिः। कंधर्माद्यावरणं तस्येत्यत्राह। नयस्येति। **॥** नयस्यसाक्षात्प्रवपयजादिना
 रूपंधियावस्तुतयोपवर्षितं। मोतेन नक्त्योपशमेन ह जितः प्रसीदतामेषसावतांपति
 ॥ **५२** नयस्यरूपं तच्चं नवादि निरपि धियास्वध्यावस्तुतया इदमिच्छामिति साक्षात्प्रोप
 वर्षितं। स युष्माकं स्वयमेव प्रसन्नः। अस्माकं उमोनादिमाधनेः तत्प्रसादः प्रार्थनाय
 एवेत्याह। मोतेनेति। एषसावतांपतिः नः प्रसीदतु। वहिप्रकादस्य गृहे परं ब्रह्मवसति

सटी-
 २२४

१ मङ्गल २४

नवतदर्शनाय मुनयो निघंति। नवतस्य ब्रह्ममात्रलेयादिद्रुपेण वर्तते। नवस्वयमेव प्रसन्न
 । अतो युयमेव ततो अस्मत्तोपि नृ रिजागा इति नावः। ननु अत्यैर्दः करं विपुरजे दादिकं प्र
 रुद्रजतवान्। ऐसं वं नृ तद्दीश्वरोप्यस्य तवं तजानातीति कथमित्यपेक्षायां तस्माप्येत।
 साहाज्यादेवोमो प्रजावो न केवलोम्येति वक्तुं आख्या नमुपक्षिपति। मण्डेति। **॥** मण्डन
 गवात्राज नव्यतनो दिदृशं शयशः। पुरैरोद्रस्य देवस्य मयेतानंतमायिना। **५३** नव्यतनो तमि
 स्तारितवान्। **॥** युधिष्ठिर उवाच। कस्मिन्कर्मणि देवस्य मयो ह नृजगदी शिबुः। यथा।
 चोपविता कीर्तिः क्षेप्तानेन कथ्यतां। **५४** नृजगदी शिबुर्देवस्य कीर्तिः कस्मिन्कर्मणि

मयोदतवान् ॥ नारद उवाच ॥ निर्जिता असुरा देवैर्धृतेनोपहृदितैः ॥ मायिनां परमावा
 र्यमयं शरणमाययुः ॥ ५३ ॥ अनेन श्री कृष्णेन उपहृदितैः संवर्धितैः ॥ ॥ सतिर्मायपुरस्तिमे
 देमीदृष्यायमीर्विभुः ॥ इक्ष्वापायसंयोगाद्वितर्कपरिहृता ॥ ५४ ॥ देमीवदृष्यावश्चाय
 मीवेति तिस्रो निर्मायतेन्यो ददाविति शेषः ॥ इलक्षौ अपायसंयोगौ गमता गमने यामां ॥
 वितर्कापरिहृता यामा ॥ तानि स्तेपुरसेना न्यो लोका नृनी नृसेश्वरा नृपस्मरं तो नाशय
 चक्रः पूर्ववैरमनक्षिताः ॥ ५५ ॥ असुराणां सेना न्यः सेना पतयः ॥ पूर्ववैरं स्मरतः नृनी लोका नृसे
 श्वरान् नाशय चक्रः ॥ ५६ ॥ ततश्चेतेश्वरालोका उपासाद्येश्वरं विजे ॥ तस्मिन्नावकान् देवविना

मटी.
१२५

द्यातत्रिपुरालये ॥ ५६ ॥ उपासाद्येश्वराध्य ॥ ५७ ॥ अथानुष्टुभ्यनगवान्मानैष्टेति सुरैर्न
 विभुः ॥ शरंधनुषिसंधायपुरेष्वस्त्रं विभुवंता ॥ ५८ ॥ अस्त्रं अतिमंत्रितं शरां ॥ ततो ग्निवल्माद्रि
 षवः उत्पेत् सूर्यमंडलात् ॥ यथामयूषमंदो दाना दक्षपंत उरोधतः ॥ ५९ ॥ ततः अस्त्रात् सूर्यम
 लंगतात् ॥ मयूषमंदो हारत्रिमसूदा ॥ यतः येन्यः आठनाः पुरोना दक्षपंता ॥ ६० ॥ तैः स्पृष्टाव
 सवः सर्वे निपेत् ॥ स्मपुरौकसः ॥ तानातीय महायोगी मयक परसेहि पत ॥ ६१ ॥ क परसेह
 यं निर्मिता मृतकूपे वाप्यामित्यर्थः ॥ ६२ ॥ सिद्धा मृतं संस्पृष्टाः वज्रसारा मही जसः ॥ उवा
 खुर्मधदलनावैद्युता इव वक्रयः ॥ ६३ ॥ वज्रसारा वज्रवत् दृढांगाः ॥ मही जसः ॥ महाबल

शस्त्रीपुरे
मधुवन

॥ मेघजेदिनो विद्युद्गुपावक्रयश्वा ॥ विलोक्य नमस्कृत्य विमनस्कं वृषध्वजं । तदौमौजग
 वान् रुद्रस्त्रोपायमवीकृत ॥ ६२ ॥ वसन्तः शीतदा ब्रह्मा स्वयं विष्णु रथं दिगोः । प्रविशति
 पुरं काले कृपापृतरसं पयो ॥ ६३ ॥ काले मध्याह्ने अतिथिवेलायां ॥ ६४ ॥ ते सुराह्यपि पश्यन्तो
 न न्यषेधन्ति मोहिताः । तच्चिज्ञायमहायोगी रश्मपाला निदं जगौ ॥ ६५ ॥ स्वयं विशोकः शोका
 तान् स्मरन् देवगतिं वतां । देवो सुरो नरो न्योवाने श्वरो ह्नादकश्चन ॥ ६६ ॥ आत्मनो न्यस्य वा
 दिष्टं देवेनापो हि तुं धयोः । अथासौ शक्तिनिःस्वानिः शंभोः प्राधानिकं व्यधात् ॥ ६७ ॥ आत्म
 नो वा अन्यस्य वा धं यो रपि वा । देवेन दिष्टं पुनः कल्पितं अपो हि तुं परिहर्तुं कश्चिदपि री

मटी-
 १३६

आत्म संबन्धिते देवस्तोत्रे

२ मध्वस्वयं
 स हि अष्टो
 धर्मो वा
 आयस्य

श्वरः समर्थो नास्ति । अमो श्री रुद्रस्त्रां शौः स्वानि शक्तिनिः प्राधानिकं प्रधानं संग्रामः
 तस्मा धनं व्यधात् । शक्तीरादधर्मेति ॥ ६८ ॥ धर्मज्ञान विरक्त्यर्हितपो विद्या क्रियादि निः
 थं सूरतं ध्वजं वादान् धनुर्वर्मशरा दियत् ॥ ६९ ॥ धर्मो वै स्रवधर्मः तेन रथं । ज्ञानमयं स्रुतं । विस्म
 त्वा ध्वजं । रुद्रा वादान् तपसा धनुः । विद्या ह्युपवर्म क्रिया शक्त्या शराणि ॥ ७० ॥ सन्नद्धो रथ
 माश्रुया मशरं धनुरादौ । शरं धनुषि संक्षाय मुहूर्त्ते निजिती श्वरः ॥ ७१ ॥ ददादते न डर्श
 द्यादरोथ विजुरो नृपादि विदं जयोनेऽर्विमानशतसंक्रला ॥ ७२ ॥ विमानशतैतानि स
 क्रलानि संकीर्णानि येषां ते देवा दयः ॥ ७३ ॥ देवर्षिपितृसिद्धे राजयेति मुकुमोकरैः

विद्यानायकवचरुपावममज्ञानो यस्य

निःकाप्रः साय
 रथो यस्य

क्रियाजिज्ञोवा
 पारस्वरा
 लियस्य

वाकिरन्जगुर्द्धवाः नृपुत्राश्चरोगणाः ॥ ६९ ॥ एकं दग्धापुरस्त्रिस्त्रो नगवान्पुर
 दा नृपा ब्रह्मादिनिःस्कृयमानस्वधमप्रत्यपद्यता ॥ ७० ॥ आदितः आरभ्यस्कंधार्थं निगम
 यति ॥ एवमिति ॥ ७१ ॥ एवंविधा त्पस्पदरेः स्वमायाय विडम्बमानस्य नृलोकमात्मनः ॥ वा
 र्याणि गीतान्मृषिभिः जगदुरो लोकां नृपुता तात्पर्यं वदामि किं ॥ ७२ ॥ लोकं नराका
 रमात्मनो विडम्बमानस्य अत्र कुर्वतः ॥ ७३ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधो
 विडम्बनामदशमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ एकादशोऽष्टां धर्मसिंहासनेन वर्णिताः ॥
 विशेषेण च वर्णितां शुष्पस्य श्रयोषितां ॥ तदेवं दशानि ज्ञानक्रियायोगावुदीरिताः ॥

विष्णुशतनाम
 संकुलानि
 काणानि येषां
 तेषां यत्नः

सटी-
 २७

अथ पंचनिरध्यायेः कर्मयोगो नुवर्ष्यते ॥ ७५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्रुत्वेदितं प्राधुमना सजा
 जितं महत्तमाश्रयं पुरुषमात्मनः ॥ युधिष्ठिरो दैत्यपरेर्भुदायुतः पप्रच्छ यत्प्रवयं स्व
 यं नृप ॥ दैत्यपतेः प्रकादस्य शीदितं वरिन्नाधूनां सजायुमजाजितं स कृतं शुवाश्र
 तनारिदं पप्रच्छ ॥ कथं नृपस्य शीदितं महत्तमाश्रयं पुरुषस्य तत्र देवः ॥ उरुक्र
 मेत्रात्मा मनो यस्य ॥ ७६ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ जगवन्मोक्षमिच्छामि नृणां धर्मसनातनं ॥ वा
 र्याश्रमाचार्युतं यत्पुमानुविंदते परं ॥ श्रवणेच्छायां देवः ॥ यत्प्रयतो धर्मात्परं ज्ञानं
 क्तिं च विंदते ॥ ननु स्मृतिकारैर्धर्म उक्त एवापरं नृपस्य धर्मस्य व्यवस्था ॥ ये एवं विधास्त

नृपस्य धर्मस्य व्यवस्था ॥ ये एवं विधास्त

एवविदुर्नात्येष्ट्याह। नारायणेति॥ नारायणपरविप्राधर्मेश्वरं परं विदुः। करुणा
 साधवः शांताः। विद्वान्तथापरे। श्रीनारायणवाच। नवान्नगवते जायते लोकातां हितक
 म्पया॥ वक्ष्ये मताततं धर्मं नारायणमुखाद्भुतं॥ अजाय श्रीनारायणाय। तस्यैव मुखाद्भुतं
 । तन्मुखादात्मनः श्रवणं संजावयन् विप्रिनष्टि यदति॥ यो वतीर्यात्मनो शो नदात्ता॥
 धिष्णोऽधर्मतः। लोकातां स्वप्नये ध्यास्ते तपो बहिरकाश्रमे। धर्ममूलो हि न गवान् सर्वदे
 वमयो हरिः। स्मृतं वत दिदाराज नृयेन चात्मा प्रमादति। अत्र तावत् नरमात्रमाधारणं
 धर्ममाह। सत्यमिति पंचजि॥ सत्यं दया तपः शौचं तिति हे ह्यशमोदमः। अहिंसा ब्रह्म
 धर्मस्य मूलं जगदोन्प्रमोहं स्मृतं वस्मतिः। तद्धि दो वेदविदो येन चात्मा मनुः प्र
 सीति नुष्पति तथा च पापं कृत्वा धर्मस्मृतिं स गतः। स्वयं च विप्रमोदते॥ प्रथमतावदत्रे प्रमाणमाह
 समकं संकल्पजः को मोक्षमूलमिदं स्मृतं। प्रमिति

सटी-
 १२८

चर्ये च त्यागः स्वाध्याय आर्जवम्। सत्यं यथार्थज्ञापणं। दया प्रसिद्धा। अहिंसा मनसा वच
 सा च तपः। अविद्वैकादशपुपवासादि। शौचं बाह्याभ्यन्तरं। तिति ह्यशमो। शीलायुक्त
 युक्तविवेकः। शमो मनसः संयमः। दमो बाह्येन्द्रियाणां। ब्रह्मचर्यं यथायोग्यं। त्या
 गो यथाशक्त्वादानं। स्वाध्यायो यथोचितजपः॥ संतोषः समदृक् सेवाग्राम्येदे
 परमः शनैः। नृणां विपर्यये देहा मो न मात्मविमर्शिनः। संतोषो देवलक्ष्णेनालंबु
 धिः। समदृशो महतां सेवा। ग्राम्ये हो परमः प्रवृत्तकर्मस्यो निवृत्तिः विपर्यये देहानि
 फलक्रियाणामतीक्ष्णं। मौनं वृथा लापनिवृत्तिः। आत्मविमर्शिनं देहादिव्यति

२ एवेति शब्द
अत्राद्यादेः

रिकात्मानुसंधानं॥८॥अत्राद्यादेःसंविज्ञागोच्रुतेन्यश्चयर्थदत्तः।तेषां देवता
धिःसुतरांनुषुपांडवा॥१०॥आत्मेतिदेवतेतिशुद्धिः॥८॥श्रवणंकीर्तनंवा
स्यस्मरणंम
हतांगतेः।मेवेज्यावततिर्दास्यंमस्यमात्मसमर्पणं॥११॥अस्यश्रीकृष्णस्यश्रवणाद
योनव।इत्याश्चर्वनां॥८॥नृणामेवपरोधर्मस्सर्वेषांममुदाहृतः।त्रिराज्ञरुणवान्
राजत्सर्वात्मायेतनुष्यति॥१२॥इदानींसाधारणंधर्ममनुवर्त्यवर्त्मधर्मान्वक्तुंदिज्ञा
नांलक्षणमाह॥८॥संस्कारायत्रावच्छिन्नामधिजो जोगादयं।इत्याध्ययनदानानि
विहितानिदिजन्मनां॥१३॥संस्कारामंत्रवंतोगर्ताधानादयोयस्मिन्अनवच्छिन्नाः।सा

सटी-
१२९

न हि स्मिन् स्थाप्य संस्कारविशेषेन तिष्ठति जन्मस्य न त्राह अत्रोच्यते नाम तत्र न संस्कारश्चुक्तं जगत्संस्कारः॥९॥

धिजः।शुद्धंनमंत्रवत्संस्कारश्चुक्तंजगाद।तचोपनयनवंतोअतोनामौधिजः।त
थावस्मृतिः।विवादमात्रसंस्कारंशुद्धोपिलभतांसदा।तकेनचिरंमसृजत्तुहं
सातंप्रजापतिः।शुद्धिः॥गायत्र्याब्राह्मणमसृजत्त्रिष्टुप्ताराजत्पं।जगत्पावै
श्यंतकेनचिद्वृद्धमिति।अतोविवादव्यतिरिक्तसंस्कारायोग्यताशुद्धस्याउपनय
नस्यनुसर्वथानिषेधतु।नतस्यधिजत्वमित्यर्थः।त्रैवर्त्मिकातामावशकानुधर्मानि
ह।जन्मेति॥८॥जन्मकर्मावदातानांक्रियाःस्वीश्रमतोदिताः।विप्रस्याध्ययनादी
निषडत्पस्याप्रतिग्रहः॥१४॥जन्मताविशुद्धेनकलेन।कर्मणाआचारेणचअवदाता

वैदिकस्यशक्ति
आधितानादयइति

नां दुःकृलानां उरावाराणां नितानि विहितानीत्यर्थः। ब्रह्मचर्याद्याश्च मविहिताः।
 क्रियाश्च द्रुपदस्य उवर्षधर्मा एव आश्रमनेदं तदविशेषात्तावात्। ब्राह्मणादीनां च
 उर्षामपि वृत्तिद्वयान्धर्मानाद्। साधैः सप्तभिः विप्रस्येति। विप्रस्य षट्कर्माणि वि
 हितानीत्यनुसंगः। तत्र च ध्यापनं याजनं प्रतिग्रहश्च जीविका। यथा दनुः षण्मां उक्
 मणामस्य त्रीणिकर्माणि त्रीविका। याजना ध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः। प्रति
 ग्रहातिरिक्तं याजनमध्यापनं आपद्यनुजानातिरुचियस्य। वक्ष्यति चानंतरमेव।
 जघन्यो नोत्तमां कृत्तिं च तापदिनजे नरस्य जते राजत्पमा पश्य सर्वेषामपि सर्वतः। श्र

अस्य सप्तविधस्य अपातिग्राहनि २

सटी.
१३०

यते वाश्च पतिकैकयप्रचुतीनां क्षत्रियणा मुपदेष्टुं प्रजापालने अधिष्ठतस्य हवि
 यस्य वृत्तिंतरमादा राज्ञ इति वा। राज्ञो वृत्तिः प्रजागोमुः अविप्राधाकरादिभिः। वैशा
 खुवार्त्ता वृत्तिश्च नित्यं ब्रह्मकुलानुगः। रथश्च अदिशेन दंडशुक्लादिवार्त्ताक्षिवाणि
 ज्पादिलक्षणा वृत्तिर्वैश्याम्। शूद्रस्य धिजशुश्रूषा वृत्तिश्च स्वामिनो जवेत्। अमाय
 यानुवृत्त्या च तेन्यो लक्षोपजीविका। रथश्च शूद्रस्य धिजानां शुश्रूषा विहिता। धर्मश्चाजी
 विका च। अमाययानिः कपटजावेन सापि अनुवृत्त्या निरंतरमेव सेवा। तेन्यो वर्यत्रये
 न्यो लक्षेन आजीविका। विप्रस्य पुण्या वृत्तिः कल्पने देनमुगजे देन वृत्तिंतराणाद्वाते

ति॥ वाचा विवित्रा शालीनर्यया वरशिलोच्छतं। विप्रवृत्तिश्च उर्ध्वं श्रेयसी चोत्तरोत्तरा
 ॥ १६ ॥ वाचा विवित्रा कृष्णादिहृपा। शालीनं च याचितं। यायावरं श्रुत्य दं धातुयाच्चा। शिल
 शालिदेवो दौ स्यामित्यक्तकणिशोपादानं। ऊच्छतं आपणादिपतितकणोपादा
 नं। धर्ममेकीत्यवउर्ध्वं तुक्तं। श्रेयसी चोत्तरोत्तरा। वृत्तिश्चेव व्यवस्थां दर्शयन् आपहृत्
 राह॥ १७ ॥ जघन्यो नोत्तमां वृत्तिमता पदिन जेन्नरः। क्रते राजन्यमास्ते पें सर्वेषामपि सर्वत
 न॥ १८ ॥ जघन्यो नीचः। उत्तमां च ध्यापतादिहृपा। क्रते राजन्याश्च विप्रश्च आपदिप्रतिप्रद
 दन्यां सजेत। वउर्विधां पूर्वोक्तां विप्रवृत्तिमितरेषां च दर्शयन्नाह। कृतति॥ १९ ॥ कृतामृता

सटी.
 १३१

न्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा। सत्यामृता न्यां जीवेत नश्च वृत्त्या कदाचन॥ २० ॥ कृतामृता
 न्यां तिष्ठोकांतरेण श्लोकं व्याचष्टे। कृतमिति॥ २१ ॥ कृतमुच्छ शिरीलं प्रोक्तं च मृतं यदया
 चितं। मृतं उ नित्ययाच्चा स्यात्प्रमृतं कर्षणं स्मृतं। २२ ॥ वर्ज्येतां मदाविशो राजन्यश्च जु
 शुष्मितां। सर्ववेदमयो विप्रः सर्वदेवमयो नृपः॥ २३ ॥ तां नीचसेवां विप्रः क्षत्रियश्च मदावर्ज्ये
 त्। नीचो नाम वर्णतः कर्मतश्चातयोस्तद्वर्जने देवमाह। सर्वदेवमय इति। वर्ष्मिता मने
 व्यंजकहृपाधर्मानाह। वउर्जिः शम इति॥ २४ ॥ शमो दमश्च पः शौवं संतोषः क्षांतिरा
 र्जवं। ज्ञातं दयां श्रुतात्मचंसत्पंव ब्रह्मलक्षणं॥ २५ ॥ अच्युतात्मवां। श्रीरक्ष्मपरवं सर्वेषा

सत्यामृता
 तिष्ठोक्तां
 च संतोषः

तिनि। शौर्धवीयं धृतिस्तेजः त्यागः आत्मजयः क्षमा। ब्रह्मण्यता प्रसादश्चरक्षा
 क्षत्रलक्षणं। २२ शौर्धवीयं युद्धोत्साहः। वीर्यप्रतापः तेजः प्रागज्ज्यं। त्यागोदानं आत्मजयो
 मनोजयः। २३ देवदुर्वच्युतेनक्तिः। त्रिवर्गपरिपोषणं। आस्तिक्यमुद्यमो नित्यं निष्ठुणं वै
 रूपलक्षणं। २४ शुद्धस्य सन्नतिः शौचं सेवास्वामित्यमायया। अमंत्रयज्ञो ह्येयं सत्यं
 गोविप्ररक्षणं। २५ अमंत्रयज्ञः। नमः कारेण मेवैण पंचयज्ञानुष्ठानं तथा च याज्ञवल्क्य
 नमः कारेण मेवैण पंचयज्ञानुष्ठानं तथा च याज्ञवल्क्य
 यस्त्रीधर्मात्ताद। स्त्रीणां मिति पंचनिः। २६ स्त्रीणां वपति देवानां तदुशूषानुकूलता।

सदा
 २३२

बंधुधनुष्टिश्च नित्यं तद्वत धारणं। २७ पतिरेव देवो यासां पसुरेव शुश्रूषा पादसंवाह
 नादिभिः। तदनुकूलता च हिता चरणं। तस्य पत्युः यद्वतं नियमः तस्या चरणं। एतच्च नुष्टि
 यं पतिव्रतानां लक्षणं धर्मश्च। २८ सत्तार्जनोपलेपाभ्यां मेकमंडलवर्तनैः। स्वयं च मंडि
 तानित्यं परिपृष्टपरिच्छदा। २९ सत्तार्जनोपलेपाभ्यामित्यादेः पतिं तजेदित्युत्तरेणाव
 यः। परिपृष्टा उद्धर्तनादिना निर्मलीकृता परिच्छदाः पीठमात्रकां रपता प्रास्थिया। ३०
 कामैरुच्चावहैः साधी प्रश्रयेण दमेन च। वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेक्षा काले काले भजेत्यति
 ३१ संनुष्टाः। लोलुपा दक्षा धर्मज्ञा प्रियसत्यवाक्। अप्रमत्ता शुचिः सिग्धपतिवपतिं तं जे

तस्य १

ताश्च संउष्टायथा लोनेन। तावत्मात्रं नो गेप्प लोनुपा। दक्षाश्च न लसा प्रिया सत्या च वाग्यस्य
 : सर्वत्रापि च प्रमत्ता। अपतितं महापातकं श्वस्यं। पतिं न जेत। यथा ह्या स्य वक् क्तुः॥
 आशुधेः संप्रतीक्षो हि महापातकं द्विषति। तत्परा सती न जेत। यथा पतिं हरिना वेन।
 न जेच्छी शिवतत्परा। दयात्मना हरे लोके पत्या श्रीरिव मोदते। २० श्रीहरि मिवा दयात्मना प
 त्या मद्। प्रतिलोमजा नुलोमजा नां वृत्तिमाह। ॥ वृत्तिः संकरजातीनां तत्र कुलकृता न
 वेत्। अचोराणामपापानां च त्पजां ते वसायिनां। २१ न तत्र कुलकृता कुलपरंपरा प्राप्ता प
 रंपरा प्राप्तमपि चोर्धे हिंसादिकं वनिषेधयति। अचोराणामिति। तत्र त्स्वदर्शनार्थं का।

सटी.
 १३३

श्वित्प्रतिलोमजविशेषात्तादाश्च त्पजेति। रजकश्चर्मकारश्च नटो बुगां लुगवच। कैवर्त
 मेदजिह्वाश्चासप्तैते च त्पजाः स्मृताः। अंते वसायिनस्तु वां डालुष्क समातंगादयः। ते
 षां परंपरा प्राप्ते ववृत्तिर्मेजनादि वृत्तिरित्यर्थः। श्रेष्ठादपि परधर्मात्तु नीचोपि स्वधर्मो
 एव श्रेयानित्याह। प्रादुर्धेति। ॥ प्रायः स्वभावाविहितो नृणां धर्मो युगे युगे वेददृशि।
 स्मृतो राज्ञा प्रेत्येवेदवशा र्महत्। २२ स्वभावेन सच्चादि प्रकृत्या विहितो धर्मः नृणां शर्मह
 तस्तु खदे उः स्मृतः। कैः वेददृशिः। वेदे एव दृक् वदु र्येषां तैः। ननु स्वाभाविकस्य धर्मो
 बंधदे उवात्कथं सुखदे उ वंतत्राह। दृश्येति। ॥ दृष्ट्या स्वभावतया वर्तमानः स्वकर्म

जायता चोको
 जातानां श्रे
 या न स्वध
 मो विगुप्त
 परधर्मो स्व
 नृणां वरति

नैवापि स्यात् न किं पुनः प्रकृतं नैवापि स्यात् न किं पुनः प्रकृतं नैवापि स्यात् न किं पुनः प्रकृतं

कृत्वा दिवा स्वजावजं कर्म शनैर्निर्गुणतामियात् ॥ ३२ ॥ ननु काम्यानि कर्माणि कुर्वतस्तत्
 फलोपयोगपरम्पकथं विरज्येत इतमोदः इत्यादिना ॥ तत्र दृष्टान्तमाह ॥ उपमानमिति
 द्याम् ॥ ३३ ॥ उपमानं पुनः क्षेत्रं शनैर्निर्वीर्यतामियात् ॥ न कल्प्यते पुनः स्तुत्या उपसंवीजं च न
 श्यति ॥ ३४ ॥ पुनः स्तुत्यै सस्य प्रसवाया ॥ ३५ ॥ एवं कामाशयं विज्ञेयं कामानामतिसेवया ॥ विरज्येत
 यथारज्यतामिव तद्विदुः शिवा ॥ ३६ ॥ कामाः शौरश्रेवा सतादुपेण ॥ यस्मिन् तत्ता श्रयं
 जावजं उक्तं वा सता विष्टस्य सह सैव कामत्यगो संनवा तवेदो कनियमेन बज्रशः काम
 ननु जानस्यैव नित्येनेमिदिकैर्विशुद्धचेतसः तद्दोषदर्शनेन यथातिमो न रिप्रमुखाता

मरी
२३४

ननु तस्मिन् को नारवन्ति वृत्तपदेशो घटे तावपि पाना मक्ता नातेरवाप्तना नाताधिकारेण कुर्वन्
 नैव न वा जानस्यैव नित्येनेमिदिकैर्विशुद्धचेतसः तद्दोषदर्शनेन यथातिमो न रिप्रमुखाता

मिदं शनैः शनैर्विरागो नवति ॥ यथा सवीर्यक्षेत्रं शनैर्निर्वीर्यं नवति ॥ यथा प्रज्ञा जलितो
 निवृत्तं विदुः शिवा ॥ ३७ ॥ किं उमदता हृतपूरेण शान्त्येवा तद्वत्ता शमादिरेव ब्राह्म
 णादिव्यवहारे भुव्यः तज्जातिमात्रादित्याह ॥ यस्मिन् ॥ ३८ ॥ यस्म्ययन्नक्षणां प्रोक्तं पुनो वल
 नित्यं जकं ॥ यद्यन्यत्रापि दृश्येत तत्रैव विनिर्दिशेत् ॥ ३९ ॥ यद्यन्यत्रापि दृश्येत तत्रैव विनिर्दिशेत् ॥ ४० ॥
 श्येत तत्र दृष्टान्तिरन्ते नैवलक्षणा निमित्ते नैव विनिर्दिशेत् ॥ ततः क्वाति निमित्ते नैव तर्था ॥ ४१ ॥
 इति श्री जगद्गते महापुराणे सप्तमस्कंधे सदावारनिर्णयो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥
 ॥ ३३ ॥ ॥ द्वादशोऽध्यायः ॥ धर्मो ब्रह्मचारिवनस्थयोऽश्रमाणां विसाधारण्येन क

हिनउप

स्वता॥ वृष्णिदीनां धर्मा उक्ता॥ इदानीं आश्रमधर्मा उच्यंते॥ तत्राग्निवृद्धादशोध्याये ब्रह्मचारि
वनस्थयोः॥ असाधारणा वृत्तुर्मासाधारणोश्चोच्यंते॥ त्रयोदशोयते धर्मः॥ चतुर्दशोऽष्टदश
स्य॥ पंचदशोऽसर्वधर्मसारसंग्रहः॥ **वा॥ श्रीनारद उवाच॥** ब्रह्मचारी गुरुकृते वसन् कुर्वन् गु
रोर्दितं॥ आचरन् दासवन्नीचो गुरोस्तु दृढसौ हृदः॥ **१॥** ब्रह्मचारी गुरुकृते वसन् गुर्वदीनो
पाप्मी तेत्युत्तरेणावृत्तः॥ तातादा॥ सायं प्रातरुपासीत गुरुर्वर्ष्मर्कसुरोत्तमान् संध्ये उने
वद्यतर्वर्कजपन् ब्रह्म समाहितः॥ **२॥** ब्रह्मगायत्री जपन् संध्यात्रयं उपासीत॥ उने संध्ये उया
वाक् सायं प्रातः संध्या कालनिमित्तं मोनं कुर्यात्॥ **वा॥** छेदां स्पृधीयात् गुरोराहृतश्चेत्

सटी
१३५

यं त्रितः॥ उपक्रमे वसन्ते वचरणो शिरसा तमेतः॥ **३॥** उपक्रमे श्चादौ॥ अवसाने अंतर्गुरोश्च
रणौ तमेतः॥ **वा॥** मे स्वालाजिनवासं सिजटा दंडक मंडवृत्तं॥ विचृयाड पवीतं वदर्जपा
णि र्घ्योदितं॥ **ध** यथोदितमिति॥ पालाशो दंडो ब्राह्मणस्येत्यादि॥ नियममनतिक्रम
जटाधारणं उक्ते शप्रसाधना प्रावमात्रं॥ **वा॥** सायं प्रातश्चरे द्वे द्वे गुरवे तन्निवेदयेत्॥ **उ॥**
जीतघघनुज्ञातो नो वेडपवसेक्क वितापसुशीलो मितचुक दक्षः॥ श्रद्धा नो जितेन्द्रियः
यावदर्थं व्यवहरेत् सुखी सुखी निजितेषु वा॥ इयावदर्थं निश्चायदणपयंतं॥ **वा॥** वर्जयेत्
मदागाथां अष्टदशोऽष्टदशतः॥ इन्द्रियाणि प्रमाथानि हंत्यपि यतेर्मनः॥ **५॥** अष्टदशतः॥

सचर्यवान्। दृढस्त्वयतिरिक्तः सर्वोपिवर्तयेत्। तत्र देवः इन्द्रियाणीति। इन्द्रियाणिवलवः।
 तिघतेरपिमनोहरंतीति। केराप्रसाधनोत्तमः तेषां जनादिकं गुरुस्त्रीतिर्युवति
 निःकारयेन्नात्मनो युवा। न कारयेदित्यत्र देवमाह। न द्वितीया। न च त्रिः प्रमदानामष्ट
 तक्रं सैनेमः पुमान्। पुतामपिरहो जह्यात् अत्यदायावदर्थकता। एरहः एकांते। अत्यदा
 केराप्रसाधनादिव्यतिरिक्तावसरोयावदर्थं तदुक्तं कुर्यात्। ननु मिथ्यात्वादतिक्रमलव
 चत्यक्तप्रायः स्यात्। जह्यादितिकोयं निर्वेधः। तत्राह। कल्पयिन्नात्मनायावदाजामि
 दमीश्वरः। दैतं तावन्नविरमेत्ताताह्यस्य विपर्ययः। अत्रात्मना स्वप्नसाक्षात्कारेण इदं

मटी-
 १३६

प्रतेकोतावकरे ३

देहं प्रियादिज्ञानासमात्रं कल्पयिन्नातिश्रित्ययावदसौ जीवः श्रीश्वरः स्वतंत्रो न जवेत्त
 वदैतं अयं पुमान् इयं स्त्रीत्यादि। नेदो न विरमेत्तावदैतं। ततः किमत आह। ततः दैतादि
 पर्ययः। एतत्सर्वं दृढस्त्वयतिरिक्तं स मा प्रातं यांतेरपि। गुरुवृत्तिर्विकल्पेन दृढस्त्वयतिरिक्तं
 मितः। दृढस्त्वयतिरिक्तं विरोधमा। अजनेति। अंजना जंजनोर्मेदं अवलेमिषं मधु। स्व
 गंधलेपात्तं कारान्त्यजेयुर्येष्टतत्रता। अंजनादीनामामिषां तानां दैवक्यं। अंजतं
 शरीरस्य अजं न शिरसः। स्त्रीयं च। अवलेषां वित्रकर्म स्त्रीणां कुर्यादौलेषं तं अत्र
 अंगादिस्वरूपतो निषिध्यते। पूर्वतु कथं विदापदि प्राप्तामपि। स्त्रीकर्तृकं निषिद्धमिति

गुणधर्मासेन
 योगता बुद्धिः
 अतः ज्ञानादेव
 एतत्सर्वं कुरु
 रूपाधकं

पा
 ३

ज्ञा १ तत्रिरीक्ष
 लोका २

सटी.
१३९

दितविज्ञानः परं ब्रह्माधिगच्छति । इतन्नि यं तृतीयाचरन् एवमाचरन् विदिदं तै विज्ञानं विज्ञेयं
येन । सः । वा न प्रच्छन्नवक्ष्यामिति यमान् पुनि संमताः । यात्वा तिष्ठन् पुनिर्गच्छेत्तद्विषये
कमिहां जसा । १५ कृषिलोकं मदलोकं । १६ नरकं यच्च मश्रीयात् अरुणं वाप्यकालतः
। अग्निपक्षमथामं वा अर्कपक्षमथादरेत् । १७ अरुणं अक्षयं च पच्यं अश्रीयात् । अकाल
तः पाककालान्पूर्वमेव तिष्ठन्ननाश्रीयात् । अर्कपक्षं फलादि । अग्निपक्षं चान्नादि ।
अमं वा अश्रीयात् । १८ वनैश्च रुद्रोडाशान् निर्वपेत्कालनोदितान् । लघ्वेन वेन वेनाद्ये
उसणं उपरित्यजेत् । १९ वनैर्तीवारादिभिरुद्रोडाशान् कालनोदितान् नित्यानु

राणां पूर्वसंचितं अत्रादिपरित्यजेत् ॥ अथ मयैव शरणमुत्तं वा दिकं दं श्रयेत इति ॥
वायुमिर्वर्षाघातपमादस्वयं ॥ १० ॥ हिमादीन् स्वयं सदेत ॥ ११ ॥ के शरो मनस्वस्म शुभलानि ॥
जटिलोदधन् ॥ कमंडलुजिने उदैव कलाभिपरिछिदात् ॥ १२ ॥ केशादीन् मलं वा प्रक्षालनेन
धारयेत् ॥ स्नानं कुर्यात् ॥ देवपरं पुत्रालवस्नायात् ॥ कमंडलादींश्च दधन् ॥ क्षारयेदित्यर्थः ॥
चरेत्ते वा दशाष्टान् अष्टौ वा चतुरो मुनिः ॥ दौ वेकं वा यथा बुद्धिर्न विपद्येत् ॥ १३ ॥
ब्रूतः तपक्लेशाद्यथा बुद्धिर्न नाशयेत् ॥ तथा वरेत् ॥ वा दशाष्टाद्यनंतरं प्रपिस्वधर्मानुष्ठाने
राक्तः ॥ तद्विवेने एव वसेत् ॥ यद्विज्ञानान् आसेद्योग्यः ॥ तद्विमत्यसेत् ॥ तदुत्तरं हितं स्पष्टम् ॥

इति उत्तराध्याये वदति ॥

सटी-
१३८

संतदादाय देति ॥ १४ ॥ यदा कल्पः स्वयं यायां व्याधिभिर्जरयोतवा ॥ आत्रीक्षिकां वा वि
द्यायां कुर्यादतश्चानादिकं ॥ १५ ॥ यदा स्वक्रियायां स्वधर्मानुष्ठाने च कल्पः ॥ अथ मयैव तवेत् ॥
आत्रीक्षिकां ज्ञानान् आसेत् ॥ तदा च तश्चानं कुर्यात् ॥ अतश्चानादिकं लिख्यतः ॥ तत्पूर्वं कल्पम्
ह ॥ आत्मनीत्यादिनायावदध्यायसमाप्तिः ॥ १६ ॥ आत्मन्यग्रीन् समारोप्य सन्त्यस्य हं म
मात्मतां ॥ कारणेभ्यस्तमे संप्रकृतं घातं बुध्यार्हतः ॥ १७ ॥ यथार्हतः यथायोग्यं ॥ स्वकार
णेष्वाकाशादिषु संघातं ददं न्यसेत् ॥ प्रविलापयेत् ॥ तदेव विभज्य दर्शयति खेखातीति
॥ १८ ॥ खेखातिवाद्यौ निश्वासान्ते न स्पृष्ट्वाणि आवां ॥ अस्वस्तं कृत्वा प्रविलापयति ॥

म ९

शेषं यथोक्तं। १५ परं च आकाशे रानि देहगत छिद्राणि आत्मवान्धीमान्। शेषं च स्थिमां
 सादिकठितां शंसितौ। एवं स्तूलशरीरस्य लयमुक्ता। लिंगशरीरस्य आत्मादीनां स्वस्व।
 कारणे शराजसादंकारादिषु लयो वायुः। तथा पीह तषां लयनावनाइयं चितीयात्म
 प्रतिपत्तिपरेति। यथा कथं चित्तये प्राये देवतानां प्रवर्तकवेन प्राधान्यादिन्द्रियतद्विषय
 यो देवतासु लयः कथ्यते। १६ वाचमनौ सवक्तव्या मिद्रे शालंकरावपि। पदानि गत्वा वय
 मिरत्यो पष्ठं प्रजापतौ। १७ वक्तव्यमस्ति तां वाचं च मनो न मेत। एवं सर्वत्र पादौ गत्वा सद्रूप
 निविष्टौ। १८ मृत्यो पायु विमर्शं वयथा स्थातं विनिर्दिशेत्। दिक्षु श्रोत्रं नो देहस्य मध्य

सटी-
 १३९

अध्यात्मविदित्पाठे वायावितिरुतव्यं

तमिद्वचं। १९ सनादेन शब्देन सदा अध्यात्मनि वायौ। २० पाणिचक्षुषारजन्ज्योति
 र्छानि निवेशयेत्। अक्षु प्रवेतसाजिकां गंधैर्घ्राणं सितौ त्वमेतत्। २१ ज्योतिषि आदित्ये
 पाणि। रसगंधयोस्त्विन्द्रियाद्याकर्षवेत प्राधान्यविवक्षया देवतासहितस्य इंद्रियस्य।
 विषये लयमाह। प्रवेतसासदजिकारसतं अक्षुरसरूपा मुद्राण शब्देन अश्विनोरप्यु
 लक्षणां। अश्विन्यां सद्व्याणं द्वेयैः गंधैरुपलक्षितौ यां हितवित्पर्थः। २२ मनोमतोर
 यैश्चंद्रे बुधो कवौ परे। कर्माण्यध्यात्मतारुद्रेयदहं ममता क्रियी। २३ परे कावो ब्रह्म
 णि। अध्यात्मना अहंकारेण। कथं नृते रुद्रेयदहं ममता पूर्वका क्रिया भवति

द्विबो २

अध्यात्मता इति पाठे कर्मण्यहंकारं च न भवेत्

तस्मिन्वा सवेन चित्तांक्षेत्रज्ञेयुणैर्वैकारिकं परे। अस्तु चितिमापोज्योतिष्पदोवा।
 यौनमस्यामुं। सवेन चेतनयायुणैर्गुणकार्थैः प्रागवप्तिष्ठैर्दवैः सद्। यद्वासवादि
 जिगुणैर्देव्युत्तैः वैकारिकं नोक्तवादिविकारवंतं क्षेत्रज्ञं परेति विङ्कारे ब्रह्मणीति।
 ननु विकारवतः कथं परे अविकारे लयस्यावगाहः। विकारे हेतुनां सर्वोपाधानां लय
 वारोत्यर्थः। अस्त्विति अदो ज्योतिः। ॥ ४॥ कृत्स्ने तच्च महति तदव्यक्ते हरे च तत्। इत्य
 हरतयात्मानं चित्मात्रमवरोषितं। ज्ञात्वा ह्ययो य विरमेत दग्धयो निरिवानलः। ॥ ५॥
 च तत्र कृत्स्ने अदंतवो। तच्च महति महत्तवो। तदव्यक्ते प्रधानो तत् अव्यक्तं प्रधानं अहरे

सटी.
 २४०

परमात्मनि। इति सर्वोपाधिलया हेतोः अवरोषितं चित्मात्रमात्मानं द्वित्रयमहरतया ज्ञा
 त्वा अदयः सन् विरमेत दग्धकाष्ठे यथा नलः। ॥ ४॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमं
 स्कंधे आश्रमधर्मकथने द्वादशोऽध्यायः। ॥ ४॥ ॥ त्रयोदशोऽध्यायः। साधकस्योच्य
 ते महान्। अवधूतेति ह्यसेनसिद्धावच्छाववर्ष्यते। ॥ श्रीनारद उवाच॥ कल्पस्त्वेवं परित्र
 ज्य देहमात्रावरोषितः। ग्रामैकरात्रविधिना निरपेक्षश्चरेत्तदी। ॥ १॥ एवमवाच्य कल्प
 स्तर्ह्यनशानं कुर्यात्। आर्चीक्षिकां कल्पयेत्तर्हि परिव्रजेदिति संबंधः। कियदत्र त्याज्यं
 देहव्यतिरिक्तं सर्वमित्याह देहमात्रेति। तस्म्यधर्मात्ताह। ग्रामैकरात्रेन वनिः। ॥ ४॥ चित्त

३३-पश्येत्तन्मनोविशेषं परं सत्यं नोक्तये। आत्मनो च परं ब्रह्म सत्यं सत्यं नोक्तये। ४
 ३४-मद्वैतः परं कार्यकारणव्यतिरिक्तं ३४

याद्यद्यसौ वा सः कोपीता ह्याद नं परं। तत्कनलिंगदंडादेरत्यन्तिविदनापिदि। शकोपीतं
 तु ह्यं आछाद्यते यावता तावन्मात्रं परं केवलं अद्यदपि वा तत्कं प्रेषोच्चारणात्पूर्वमेवा
 एक एव चरेद्भिदुः आत्मारामो न पाश्रयः। सर्वभूतपुरुषांतो नारायणपरायणः। ईनवा
 त्मानं परं ब्रह्मेति कथं सामानाधिकरणनिर्देशः। नदिबध्नुकयोरेकं संभवति। तत्राह
 वेति। ॥ सुप्तं प्रबोधयोः संक्षवात्मनो गतिमात्मदृक् पश्येत्संबंधं च मोक्षं च मायामात्रं न
 वस्तुतः। पशुर्बुधो हितमसावृतमात्मतत्त्वं जाग्रदवस्थां विक्षिप्तं प्रकाशते। संधौ तु न
 तमो नापि विक्षेपः। अतस्तदा आत्मदृक् आत्मानं लक्ष्मीरुत्पद्यितः सन् आत्मनो गतिं तव

किंचित्ज्ञानं किंचित्ज्ञानं

सटी.
 १४१

या ३ ने तस्य यदि
 प्रकृति विद्यावृत्ति

परपतु अतएव संबंधं मोक्षं च मायामात्रं परपतु आत्मानं परं ब्रह्म सर्वत्र पश्येदित्यत्र यः। त
 उक्तं योगग्रंथे। निद्रादौ जागरण्यांते यो नाव उपजायते। तं नावं नावपन्नित्यं पुच्यते को
 नबंधनो ता। ॥ नातिनंदेत्क्रवं मृत्सु मध्वं वास्य जीवितं। कालं परं प्रतीक्षेत्तद्वृत्तानां
 प्रभवोऽप्ययं। अस्मदेहस्य प्रभवोऽप्ययश्च यस्मो हितं कालं। ॥ ता सहा प्रेष्टुं सजे
 तनो पजीवेत जीविकां वा दवाद्यं स्यजेत्। न कर्तव्यं कंचन संश्रयेत्। ॥ अ सहा प्रेष्टुं सजे
 नात्म परेष्टु। तादृकादिषु जीविकां न क्षत्रविद्यादिदृष्टिं। वा दवादान्जल्पवितंडा निष्ठान्
 कंचनमपि पक्षं निर्वधेत्तन संश्रयेत्। ॥ न शिष्यानुपबधीता ग्रंथा नैवात्म्यमेव दक्षरा

व्याख्यामुपयुज्जीतनारंनानारनेकवित्ताशिष्यान्नावधीत। प्रलो जना दिवलात्राया
 दयेत्। आरंनानुमवादिवापारान्ननक्रयात्। पारमहंस्य विशेषमाहा। नयतेराश्रमप्र
 यो धर्मदेनुर्महात्मनः। शांतस्य समचित्तस्य विवृयाउतवात्यजेत्। नयतेराश्रमो धर्म
 कथं द्रुतस्य यतेः महात्मनः परमहंसस्य। तस्य लक्षणं शांतस्येत्यादि। प्रायश्चित्तस्य
 यंतावः। ज्ञानोत्पत्तिपर्यंतं बह्वदकादिलिङ्गमाश्रित्य सवशुद्ध्यर्थं यमावृत्तियमावृत्त
 चरेत्। ज्ञानोत्पत्तौ यतेता। उत्पन्ने उज्जानेन यमाद्यैः। तस्य मस्ति। यमाश्च स्वतएव स्फुटं। अत्र
 स्नादादिनिः। प्रयोजनान्नावातलोकसंग्रहार्थं धारयेत्। वात्यजेदेति। तास्यैव ज्ञानद

सटी
 १४२

द्यानिवेयोगे चंनपरिहारार्थमाह। अव्यक्तेति। वा। अव्यक्तलिङ्गो व्यक्तार्थो मनीषुत्तम
 बालवत्। कविर्भूकवदात्मा तं स्वं दृष्ट्वा दर्शयेत्। नृणां। १० नवदिव्यं कलिङ्गं यस्य। व्यक्तोर्थ
 प्रयोजनं आत्मानुसंधानं यस्य सः। मनीष्यपि उत्तमबालवच्चरेत्। कविरपि भूकवदा
 त्मा तं नृणां दृष्ट्वा दर्शयेत्। ते यथोत्तमादिद्विपं विदेरनुत्तथा वर्तेत। स्वदृष्टेति पाठे वाह्या
 नुसंधानात्तावेनेत्यर्थः। परमहंसधर्ममेतिहासेन स्फुटं यतिश्चापीति आयावदध्यायस्य
 माप्तिः। वा। अत्राव्युदाहरंती ममतिहासं पुरातनं। प्रकादस्य वसं वादं पुनेराजगरस्य
 ११ अजगरवतस्य पुनेः अजगरवतंतामशकं त्रिंवा प्रारश्च कर्मजोगः। वा। तं शयानं

रोपस्त्रेकावेयंसिह्यमात्रुनि। रजस्वलेस्त्रंगदेशेतिष्ठामलतेजसां॥१२॥ धरोपस्त्रेवृत्तलोमस्य
 देस्तटे। रजोनिःधूसरेस्त्रुदेशेर्देहावयवेः। निष्ठुहंश्चमलतेजोयस्यतां॥१३॥ ददर्शलोकाववि
 वरनलोकतववि विस्मया। वृत्तोमांतेः कतिपयैः प्रक्रादो नगवत्प्रियः॥१४॥ कर्मणाश्चतिनि।
 र्वावालिंगैर्वर्ष्माश्मादिनिः। नविदंतिजनायं वैमोसावितिनवेतिच।१५॥ कर्मादिभिर्जना
 यंतविदुः॥१६॥ तंनवाच्यर्चविधिवतपादयोः। शिरसास्पृशान् विविस्त्रुश्चिदमप्राहीतम
 हाजागवतोसुरः॥१७॥ तंपादयोः शिरसास्पृशान् नवाच्यप्राहीत्। इत्युत्तरेणान्नयथा॥
 विनर्षिकायं पीवानंमोघमोमोगवान्यथा। विनर्षेवोद्यमवतांमो गोविनवतामिदं॥१८॥

सटी-
 १४३

उद्यममदितइवमोगवानिवपीवानंस्त्रुलंदेहं धारयति। तत्रदेवदेतिवृत्तीयेनाच्यः।
 उद्यमंविनैवमममोगोस्तीतिचेतत्राह। विनर्षेति॥१९॥ नोगिनांस्त्रुदेहोयं पीयाभवतिना
 न्यथा। नतेशायानस्यनिरुधमस्यब्रह्महृदार्थोयतएवमोगाः। अमोगिनोयंतवविप्रदेह
 : पीवायतमृद्वदनः क्षमंवेत्॥२०॥ सुइतिनिश्चयेइतिप्रसिद्धौतवार्थोनास्तीतिप्रसिद्ध
 मेवेत्यर्थः। यतोऽर्थादवयतोहेतोः पीवाक्षमंयोगंवेत्। किंवा। विनार्जनाद्यममर्थोप्ययं
 जनः तदर्थमुद्यमं करोति चंउममर्थोपि किमित्युद्यमंनकरोषीत्याह॥२१॥ कविः कल्पो
 निष्ठुणदृक्विप्रप्रियकथः समः। लोकमज्जवंतः कर्मशेषेनदेषितोषिवा॥२२॥ कविर्वि।

दान्कलोदक्षः निष्ठुणद्वक्तुः ॥ चित्राः प्रियाः लोकं जनाकथायस्य ॥ तथा पिलोकस्य
 कर्मकुर्वतः सतः शेषो तदीक्षितापि सर्वं परमत्रपिनघेन देषितो विवानश्चोषीत्यर्थः ॥
 श्रीनारद उवाच ॥ सत्कृतं देवपतिना परिपृष्टो महाशुनिः ॥ स्मयमानः प्रमत्ता हतदागमृत
 यंत्रितः ॥ तस्य वागेव अमृतं तेन यंत्रितो वशीकृतः सन् ॥ प्राह ॥ अवधूत उवाच ॥ वेदे
 दमसुरश्रेष्ठ नवान् आर्यसंमतः ॥ शीहो परमयो नृणां पदात्मध्यात्मबहुषा ॥ २० ॥ अध्यात्मवा
 लुषा अंतर्दृष्ट्या ॥ नवान् वेदेवा आर्याणां ज्ञानिनां संमतो न वर्तते ॥ इदं मितियुक्तं तदेवाह ॥
 नृणामाहो परमयोः प्रवृत्तिनिवृत्त्योः यदा निष्ठा तानि फलानीत्यर्थः ॥ वेदेत्यत्र देवैर्गर्भेति ॥

तत्र

सटी-
२४४

यस्मिन्नारायणो देवो न गवान् रुद्रतः सदा ॥ नक्त्या केवलया ज्ञानंधुनोति क्षिप्तमर्कवत् ॥ २१ ॥
 रुद्रिप्रविष्टः सन् अज्ञानंधुनोति नारायति ॥ अर्को दितो यथा ध्रुवं तं ॥ अथापि ब्रूमहे प्रज्ञा
 न्तवराज नृयथाश्रुतं ॥ मन्त्रावलीघोहिनवान् आत्मनः श्रद्धि मिहता ॥ २२ ॥ यथाश्रुतमिति
 अत्रत्यपरिहारायोक्तं ॥ लोककर्ममुप्रवर्तते चंचु निवृत्तः सक्नु किं शेष इति यत्पृष्टं तस्यै
 तस्मादाह ॥ तस्यैति वज्रं ॥ तस्यैति वज्रं ॥ तस्यैति वज्रं ॥ तस्यैति वज्रं ॥ तस्यैति वज्रं ॥
 माणो हं नाना यो निष्ठु योजितः ॥ २३ ॥ नवप्रवाहकारिण्याह ॥ यथोचितैरपि विषयैः
 दूरयितुमशक्यया कर्ममुप्रवर्त्यमानो हं पूर्वतानो यो निष्ठु प्रवेशितः ॥ यदृच्छया लोकः

यदृष्टयापि
नः कथं न तं
के

मिमं प्रापितः कर्मनिर्भ्रमः। स्वर्गपवर्गयोर्धरंतिरस्यां च तस्मै च शतमेव वृक्षे ये वदन्।
लोकं मनुष्यदेहं धर्मेण स्वर्गस्य धारं साधनं धैर्येण तिरश्चांश्वातश्च करदियो नैः कारणं
मिश्राभ्यां पुण्यां पुण्याभ्यां पुनरप्यस्य मनुष्याश्च धारं। सर्वतो निवृत्त्या अपवर्गस्य धारं
मित्यर्थः। **॥** अत्रापि दंपतीनां च सुखायात्या पनुनये कर्माणि कुर्वतां दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि
विपर्ययः। **॥** अत्रापि मनुष्ये वेदितव्या पनुनये दुःखं निवृत्त्ये विपर्ययं दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि। त
नुवृत्त्या कदाचिन्नखं स्यात्। निवृत्त्या तु किं स्यात् तत्रादा **॥** सुखमस्यात्मनो ह्यप्यसर्वदोष
तिष्ठनुः मनः संस्पर्शजान् दृष्ट्वा नो गान् स्वप्नमिति विशन्। **॥** सुखमस्य स्वप्नमेवात।

सुखाय सुखाय अर्थः ३

जीवन्मुक्त

सटी-
रथ

हि किं न प्रकाशयते। तत्रादा। सर्वेति। ततो तीतितनुः सर्वक्रिया निवृत्तौ अतएव प्रकाशतश्च
त्यर्थः। नो गान्श्च मनः संस्पर्शजान् मनोरथमात्रजान् अराश्वतान् दृष्ट्वा स्वप्नमिति निवृत्तौ
रुद्यमोऽस्मीत्यर्थः। तर्हि कदाचित् कथं भवेत् तत्रादा। संविशन् प्राश्नकर्मफलनो गी **॥** **॥** द
त्येतदात्मनि स्वार्थं। संप्रति विस्मृत्य वै उमात्रा विचित्रा मम विद्वैते घोरा मात्रोति संवृतिः **॥** १७
इत्येतदात्मनः सुखात्मवं रूपं स्वार्थं स्वप्नमेव संप्रति पुरुषार्थं विस्मृत्य अमत्ये पिद्वैतो ए
तदेव दृष्टं तेन स्पष्टयति। जलमिति **॥** जलं तदुद्भवैः छत्रं दिवा न्योजलकामया। पुग
दृष्ट्वा पुनः धवैर्न तथा त्वार्थदकस्वतः **॥** १८ तदुद्भवैः दृष्ट्वा शैवालादिभिः जलकाम।

प्रोक्तं मुक्ति
प्राप्नोति

याजले छया। स्वतः आत्मस्वरूपादत्पत्रपुरुषार्थपश्यन् एवं प्रत्यति रुच्यमवेकारणमुक्ता
 विपर्ययं दृष्टेति यदुक्तं तद्विदुषोति। देहादिरिति पंचनिर्वाहः॥ देहादिनिर्देवतंत्रैः आत्मनः
 सुखमीदृशः। इत्येवात्मयं वानीशस्य कृत्या मोघाः कृताकृताः। इति हतः इच्छतः च नी
 राष्ट्रनिर्देवस्य पुनः पुनः प्रारक्षाः क्रियाः मोघा निष्फला एव नवति। क्रियाणां सफलत्वेपि फ
 लस्यानुपयोगमाह॥ अध्यात्मिकादिनिर्देवैरविमुक्तस्य कर्हि विना मर्त्यश्रुद्धौ प्र
 नतैरर्थैः कामैः क्रियेत किं। अमर्त्यस्म मरिष्यतः दृष्ट्वा इत्येव नोपपन्नैः प्राप्तेः कृच्छ्रं विनै
 व प्राप्तेः पर्थे दुःखं पश्यामीत्याह॥ पश्यामि धनिनां केशं बुद्ध्यातामजितात्मनां न

तद्वस्तु

मटी.
१४६

यादलघुनिश्राणां सर्वतो निविशं किनां। अजयं प्रपंचयति राजत इति॥ राजतश्चौतरेः
 शत्रोः स्वजनात्पशुपक्षितः। अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मात् नित्यं प्राणार्थं वदयं। अस्मोस्वतु
 तः कथं वित्त्यागजोगविस्मरणादिना नाशः स्यादिति॥ प्राणवतां अर्थवतां च जयं नित्यं
 । अतोऽनुर्यदेव वा त्प्राणे जीवते अर्थे च स्पृहानकार्या। इत्याह॥ शोकमोहनयको
 धरागक्तैश्च प्रमादयः। यन्मूलाः स्फुरणं जह्या तस्पृहां प्राणार्थं यो बुधः। अतनु एवं अन
 र्थाननुत्तवं तोपिनकेष्विदिरज्यंते। न वयथा लाजेन नृप्यंति। वंशकथं वैराग्यादिकं प्राप्नो
 सितत्राह मधुकारेति॥ मधुकारमहासर्पौ लोके स्मिन् नो गृह्णमौ। वैराग्यं परितोषं

विश्वर

प्राप्ताय छिष्या वयं ॥ ३५ ॥ मधुमक्षिका अजगरो । ययोः शिष्या दत्तपद्यालोचनया वैराग्यं
 परितोषं वप्राप्ता वयं ॥ ३६ ॥ विरागः सर्वकामेभ्यः शिष्यो मे मधुव्रतात् । तत्राप्तं मधुवै
 चित्रं कृत्वा पत्न्यो हरेत्पतिं ॥ ३७ ॥ पतिं दत्वा अन्तो विभं हरेदिति मधुमक्षिका दष्टांतेन
 शिष्यतां । अजगरा छिष्यतामादा अनीहेति ॥ ३८ ॥ अनीहः परिउष्टात्मा यदुष्टोपनता दहंते
 वेष्टयेव कदापि महाहिरिव सद्यवान् ॥ ३९ ॥ सद्यवान् धैर्यवान् पीनवेदेन वदन् यदुष्टया
 प्राप्तात्परितोषं प्रपंचयति । क्वचिदिति षड्विंशति ॥ ४० ॥ क्वचिदल्पं क्वचिद्गुरुरिमुं जेनं स्वाडवा । क्व
 चिद्गुरुरिगुणोपेतं गुणहीनमुत क्वचित् ॥ ४१ ॥ अथ यो पादुतं कापिकतैराविता न वजितं तु

म२

म२
१४७

६ म२

ॐ केतुक्काथकस्मिंश्चित् दिवानकं यदुष्टया ॥ ४२ ॥ सौमं कुक्कुलमजितं च रं वक्त्रलमेव वा । व
 स्पेत्पदपिमं प्राप्नोति दृष्टुं कुतश्च धीरदा ॥ ४३ ॥ चरं जीर्णवस्त्रखंडं । वसेपरिदधेदिष्टुं कु
 आरक्षकर्मफलनागा ॥ ४४ ॥ क्वचिच्छये धरोपल्लेष्टेण पत्न्याश्मिन्मम सुखं विव्यासादपर्यं के
 कशिपौ वापरेष्ठया ॥ ४५ ॥ आसादमध्वे पर्यं के तत्रापि कशिपौ वृत्तिकायां ॥ ४६ ॥ क्वचित्स्ना
 तो नुलितांगः सुवासा मृग्यलं हतः । रथेनाश्वेश्वरकापि दिव्यासा यद्वद्विजो ॥ ४७ ॥ चरे
 विवरामि । क्वचिदिगं वरो विवरापि न वमाना पमानकर्तृषु मम वैषम्यमित्याह । नाहमि
 ति ॥ ४८ ॥ नाहं निंदेन वस्तौ मिस्वजाव विषमं जना एतेषां श्रेयश्चाशामेते काग्रं महात्मनि

इति कथा

॥४२॥ नाहं निंदामि न वस्तौ मि। मदात्मनि विष्णो। एवं ब्रूतवेन छिता उपायमाह। विकल्पमि
 ति॥ ॥ विकल्पं जुहुयाच्चित्तौतां मनस्यर्थविभ्रमे। मनोवैकारिके ऊचातत्मायायां जुहे
 त्यनु॥ ॥ ४३॥ वित्तो जेदग्राहक मनो वस्तौ। तां चित्तवृत्तिं अर्थरूपो विभ्रमो यस्मिन् प्रतप्ति। त
 त्मनोवैकारिके अहंकारे। तत अहंकारं अनुचरं तं मायायां आत्मा उच्यते तां मायां
 जुहुयात् सत्यदृक् सुनिः। ततो निरीदो विरमेत स्वातन्त्र्यात्मनि स्थितः॥ ४४॥ सत्यमेव परमं
 तीति तथा॥ ॥ स्वात्मवृत्तं मये च तं सुगोप्य मपि वेष्टितं। व्यपेतं लोकशास्त्राभ्यां नवान्द्वि
 गवत्प्रियः॥ ४५॥ मंददृष्ट्या लोकशास्त्राभ्यां व्यपेतं ननु तच्च दृष्ट्या। यतो नवान् नगवत्प्रियः॥

मटी.
 १४८

॥ ४५॥ मंददृष्ट्या लोकशास्त्राभ्यां व्यपेतं ननु तच्च दृष्ट्या। यतो नवान् नगवत्प्रियः॥ ॥ श्रीत
 रद उवाच॥ ॥ धर्मपारमहंसं वै मुनेः शुवासुरेश्वरः॥ ह्यजयिचातनेः प्रीतः आमं प्रययौ
 गृहं॥ ४६॥ ॥ इति श्री नागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे आश्वमेधमवर्षतो नाम त्रयो
 दशोऽध्यायः॥ ॥ ॥ ॥ वतुर्दशो गृहं पुरमो धर्मदीर्यते। देशकालादि जेदेन पुनः।
 श्रेयो विशेषतः॥ ॥ गृहं सुखं घमो हं मंतरंगवेन प्रथमं वनं यतिधर्मं विहितं
 तर्हि किं गृहं स्वमोहो न स्यात् इति शंकि तचित्तः पृच्छति॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच॥ गृहं
 स्वयं तां पदवीं विधित्वा येन वां जसा। याया देवकृषे ब्रूहि मादृशो गृहपूढधीः॥ ॥ तस्मिन्

आधु पृष्टं महा नाग लोके नृममनु गृहता तवेनेतद्विषये नैकमं चिन्त
 कमिति॥

श्रीधर्मानादृष्टेति यावदध्यायसमाप्तिः ॥ श्रीनारद उवाच ॥ दृष्टव्यवस्थितो राजन् ॥
 क्रियाः कुर्वन् यथोविताः वायुदेवार्पणमाज्ञात्पाप्मीतमहापुनोवासादावामुदे
 वार्पणं यथा प्रवर्तितया क्रियाः कुर्वन् दृष्टो विताः मद्भ्युरुषानुपासीता ॥ शृण्वन्
 गवतोऽप्रीक्ष्य मवतारकथां शृत्वा श्रद्धां यथा कालमुपशान्तजनादृतः ॥ इतस्संगात्
 नकैः संगमात्मजायात्मजादिभ्यः विभुद्येभ्युपमानेभ्यस्त्वयं स्ववैभवेऽद्विते ॥ अस्त्वयमेव
 व्यमानेभ्यु विद्युज्यमानेभ्यः यथा स्वप्नाद्विभुताः पुमान् ॥ स्वप्नदृष्टेषु सुतादिभ्यः संगं विभुवति
 तद्वत् न चैवं द्युतस्य ङङ्जनैरजिद्यमानस्य कुतो दृष्टो विताः क्रियाः स्मृत्वाद्वा ॥ या

सटी-
 २४७

वदर्थेति ॥ यावदर्थमुपासीनो देहे गेहे च पंडितः ॥ विरक्तोरक्तवत्तत्र लोके नरतां त्य
 जेत् ॥ अतस्त्वेनासक्तः बहिस्त्वासक्त इव लोके जनमध्ये नरतां मनुष्यतां त्यजेत् ॥ उरुषा
 कारंता विक्रयादिपथः ॥ अग्रहं नृकापित कुर्याद्विपाद् ॥ ज्ञातय इति ॥ ज्ञातयः
 पितरौ पुत्राः लातरः सुहृदो परे ॥ यददंति यद्विहंति वा नुमो देत निर्ममः ॥ न चैवं सर्वानु
 मोदने वित्तक्षयप्रसंगाल् ॥ कुतो जीवतं कुतो वा कर्मकरणं तत्राद् ॥ दिव्यमिति ॥ दिव्यं
 जौमं चांतरिक्षं वित्तमच्युतनिर्मितं ॥ तत्सर्वमुपसृज्य न एतच्छ्रुत्वा स्वतो बुधतः ॥ दिव्यं दृष्ट्वा
 दिना जातं क्षत्यादि ॥ जौमं निधानादि ॥ अंतरिक्षं च कस्मादेव प्राप्तं ॥ अच्युतनिर्मितं यो

सोविश्वं जरो देवः कथं न कानु पेक्षत इति । एतस्त्वोक्तं कर्मादिदेवाहूस्त्विना जेजातपि
 तात्रा निमानो न कार्य इत्याह । वावदिति । ॥ १० ॥ यावद्भूयेत जवरं तावस्त्वं वंदिदेदितां । अधि
 कं यो निमत्येत स मेनो दंडमर्हति । ॥ ११ ॥ भूयेत धूर्ध्वेता । ॥ १२ ॥ गृगोष्ट्रखरमर्कासुसरीसृपखग
 मक्षिका । आत्मनः पुत्रवत्पुत्रेपततेरेषां मंतरं कियत् । ॥ १३ ॥ अतएव यं कमपि स्वशृङ्गेष्ट्रं वा
 प्रविश्य जुजानं वा न निवारयेत् । मर्कः मर्कटः । सरीसृपः सर्पः । मक्षिका वातैः पुत्रैः । एषां
 गृगादीनां कियदंतरं । ॥ १४ ॥ त्रिवर्गेनातिहृष्टेण न जेत शृङ्गमेधपि । यथादेशं यथाकालं
 यावदेवोपपादितं । ॥ १५ ॥ अतिहृष्टेणायाद्यविवर्गेन न जेत । किं नु यावदेवोपपादितं ताव

- जगद्विक्रम

मटी-
 १५०

ता एव जेत । ॥ १६ ॥ आश्वाद्यांते वसादिभ्यः कामान् संविज्जेयथा । अप्येकामात्मनो द
 रं गृणां स्ववशं द्रोघतः । ॥ १७ ॥ श्वानश्च अघाश्च पतिताः । अंते वसायिनश्चांडालादयः तात
 निव्याप्य यथाहं कामान् विज्जेत् । स्वजो ज्वा द्विज्य दद्यात् । यद्यथैकैव आत्मनो द
 राजार्या तस्यां अतिथिं शुश्रूषणे निघुक्तायां स्वस्य शुश्रूषा दीयेता यस्यां च गृणां । स्वव
 शं दः । ममैवेयमित्याग्रहः । तामेकामपि संविज्जेत् । अतिथिं शुश्रूषणे निघुंजीतेत्यर्थः
 तन्नृत्पथामंतमं यथाहं विज्जेदित्युक्तं वा । एवं ते ते न इश्वरो वशीकृतः स्यादित्या
 ह । ॥ १८ ॥ जह्याद्यदर्थं स्वप्राणा ब्रह्मणा चापि तरंगुलं । तस्यां स्ववंस्त्रियां जह्यात् यस्तेन ह्य

यतः

जितोजितः ॥ १२ ॥ यदर्थयति मित्रं च तैरजितो पीश्वरश्चेन्न जेत एव । ननु कथमेवं तस्यां
 स्ववानिमानोदाश्रयः । तद्विना रेणोत्याह ॥ १३ ॥ रुमिविद्रुमनिष्ठा तं क्रोदं उच्छं कले
 वरं । कतदीय रतिर्भाया कायमात्मानन छविः ॥ १४ ॥ मि विद्रुम सु निष्ठा पर्यवसानम
 ते यस्या तदीया देहा रतिर्यस्यां या स्वमहिम्ना न तो पिच्छा दयती ति । तथा । किं वा मि
 धैर्यज्ञावशिष्टार्थः कल्पये हतिमात्मनः । शेषे स्ववंत जेः त्याजः पदवीं प्रहता मियात
 रधा सिद्धैर्देवैर्लघैः । घञ्ज्ञावशिष्टार्थः पंचयज्ञशेषैरन्नादिभिः । महतां निवृत्तानां ए
 तद्विदुष्वन्नाह ॥ १५ ॥ देवानृषींश्चूतानि पिहतात्मानमवदं । स्वदृष्ट्या गत विवेन यजे

सटी-
१५१

तपुः फलं पृथक् ॥ १६ ॥ देवादीन् पंचयज्ञदेवताः । आत्मानं वा एव पृथगंतर्था मिणमेव य
 जेत ॥ १७ ॥ यद्वात्मनो अधिकाराः स्युः सर्वाः स्युर्ध्वं संपदः । वैतानिकेन विधिना अग्निहो
 त्रादिना यजेत ॥ १८ ॥ ननु नरति निर्वक्ष्ये यज्ञार्थं कार्य इत्याह । तद्दीति ॥ १९ ॥ तस्य मिश्रुखतो
 यं वै जगवान् सर्वं यज्ञं कुर्वन् । इत्येतद्विषाराजस्यथा विप्रमुखे दितैः ॥ २० ॥ विप्रमुखे कु
 र्वैरन्नादिभिर्यथा इत्येतद्विषयेत न तथा मिश्रुखतो हविषा इत्येत ॥ २१ ॥ तस्माद्ब्राह्मण
 देवेषु मर्त्येषु यथा रूतः । तैस्ते कामैर्यजस्वैनं । क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणाननु ॥ २२ ॥ ब्राह्मणेभ्य
 देवेषु पंचयज्ञे देवतासु च । मर्त्यादिषु अन्त्येषु पितरेश्च दिषु । क्षेत्रज्ञं तर्था मिणं

यजस्व ॥ २३ ॥

नैशस्य

ब्राह्मणेषु वा देवेषु च पंचयज्ञे ब्राह्मणाननुमत्यादियजते ब्राह्मणयजमानानंत
रं अत्येषु यजस्व पाठांतरे ब्राह्मणा आनेतं यस्म तां वा क्रूर्यादा परपक्षीयं मासि धौ
एपदे द्विजः प्राधं पित्रोर्घया वितंतं ध्वं तां व वितवान् ॥ १८ ॥ द्रौपदे । भाद्रपदे । वा अ
यने विष्णवे क्रूर्याद्यतीपाते दितक्षयो चंद्रादित्यो परागेषु द्वा दशी श्रवणे शुच ॥ १९ ॥ तृती
यायां शुक्ल शुक्ले नवम्या मथ कार्तिके । चतसृष्य एकादशे मंते शिशिरे तथा ॥ २० ॥
के मासि शुक्ल पक्षे । अक्षय तृतीया मित्यर्थः । दे मंते शिशिरे च मार्गशीर्षादि मास च उ
ष्टये पियाश्वतसे । एकस्ता सु ॥ २१ ॥ माघे च मित सप्तम्यां मघारां काम माग मेरो कया

नैशस्य

सटी.
१५२

ब्राह्मणेषु वा देवेषु च पंचयज्ञे ब्राह्मणाननुमत्यादियजते ब्राह्मणयजमानानंत
मतिः । तथा मासर्चाणि तत्र त्मासता मघा दक्षि निमित्ताति नक्षत्राणि शुभानि यदा सु
स्तदा । यड कं त्रिकांज्या । शुभ शुक्रा उपौर्ष मासी पौषी मासे उयत्र मा । नामास पौषो
माघाद्या श्वे व मेका दशा परे इति ॥ २२ ॥ द्वादश्या मधुरा धास्मात् श्रवण छिप्र उत्तरा । तिष्ठ
धेका दशी वा सुजन्मर्क्षे श्रोण योग युक् ॥ २३ ॥ चतुराक्ष श्रवण उत्तरा फाल्गुनी उत्तराष
ठा उत्तरा जाद्रपदा वा द्वादश्यां यदा स्मात् । आसु उत्तरा सु एका दशी वा यदा स्मात् तदा
वा जन्मर्क्षे श्रोण योग युक् जन्म नक्षत्रम् श्रवणम् वा योगे न युक्तं दिनं यदा । योग ग्रह

एतत्संबंधवाक्यार्थो न केवलं श्राद्धस्यैवेते कालाः किं नु धर्ममात्रस्यैत्यादा एतद्वति वा ।
 म्यां ॥ १० ॥ एते ते श्रेयसः काला नृणां श्रेयोविवर्धनः कुर्यात्सर्वात्मनो ते शुश्रेयो मोघं तदा
 सुषतश्च तदेवा सुषः प्रमोघं साफल्यमित्यर्थः ॥ ११ ॥ एषु स्नानं जपो होमो व्रतं देवद्विजाव
 तं । पिष्टदेव नृनु ते ज्यो यदत्तं तद्यतश्चरं ॥ १२ ॥ संस्कारकाले जायाया अपत्यं ग्रात्मनश्च
 या । श्वेतसंस्त्रा मृतादश्च कर्मण्युदये नृपा ॥ १३ ॥ संस्कारकाल इति जायायाः पुंसवता ।
 दिः । अपत्यस्य जातकर्मदिः । आत्मनो यज्ञदीक्षादिः । श्वेतस्य संस्त्रादहतादिः । मृतादश्च सां
 वसरिकं । यद्वा । अत्यस्मिन्नल्पदयार्थं कर्मणि श्रेयः कुर्यादित्यनुषंगः ॥ १४ ॥ अथ देशाश्च

सटी.
 १५३

वक्ष्यामि धर्मादिश्रेयश्चावदान् । सर्वेषु एतत्प्रदेशः । सत्यांत्रयत्र लभ्यते ॥ १५ ॥ विवंचनगत
 तोयत्र सर्वमेतच्चरावरं । यत्र ब्राह्मणकुलंतपो विद्यावितं ॥ १६ ॥ यत्र यस्मिन् । सर्वमेतच्चरा
 वरमस्ति तस्य नगवतो विवंचनं यस्यांत्रयत्र लभ्यते सर्वेषु एतत्प्रदेशः ॥ १७ ॥ यत्र यत्र ह
 ररर्चासि देशः । यैश्च सांपदं । यत्र गंगा दयो नद्यः । पुराणेषु च विश्रुताः ॥ १८ ॥ सरांसि उक्ता
 रादीनि क्षेत्राण्यर्हाश्रितानि च । ऊरुक्षेत्रं गयशिरः प्रयागः उत्तराश्रमः ॥ १९ ॥ अर्द्धे रुद्र
 मैराश्रितानि ॥ २० ॥ तैमिषं फाल्गुनं मेतुः प्रजासोम्यै ऊरा सुली । वाराणसी मधुपुरी पं
 पा बिंदु सरस्वती ॥ २१ ॥ नारायणाश्रमो नंदाम्नी तारामाश्रमा दयः । सर्वे कुलाचलाराजा

त्मदेन्द्रमलयादयः ॥ ३२ ॥ सीतायारामस्यवञ्चाश्रमाञ्चादिर्येषां । द्वयोः पृथग्प्रदत्तं वियो
 गकालान्निवायेण ॥ ३३ ॥ एतेषु एतमादेशादरेरर्वाश्रिताश्च ये । एतादेशान्निषेवेतश्रे
 यस्त्वामोह्यजीह्वाशः । धर्मोह्यवेदितः । उंसां सदृशादिफलोदयः ॥ ३४ ॥ अर्वाश्रिताश्च ।
 शि- स्थिरप्रतिमाश्रिताः । पूर्वउशालिग्रामलिलार्चनदेशात्कृत्यपौनरुक्त्या । अत्र एषु देशे
 पु। ईदितः कृतः । सदृशगुणमधिकस्य फलोदयो यस्मात्स तथा ॥ ३५ ॥ पात्रं च निरुक्तं
 कविभिः पात्रवित्तमैः । हरिरेवैकजवीशयत्तयैवेवराचरं ॥ ३६ ॥ हरिरेव पात्रं निरुक्तं निर्ण
 तं । तदेवाह ॥ ३७ ॥ देवर्ष्यं हस्तु वै सस्तु तत्र ब्रह्मात्मजादिभ्यः । राजन्यद्वयपूजायां मतः पात्र

सटी-
 १५४

तथाच्युतः ॥ ३८ ॥ देवेषु चरुषिषु च चर्द्धस्वतपोयोगादिभिर्देवैः । ब्राह्मणात्मजादिभ्यस्त
 कादिष्वपि सस्तु तत्र वदीये राजपुत्रे । यद्यस्मादच्युत एव पात्रतया संमतः । समतवे हेतुमा
 ह ॥ ३९ ॥ जीवराशिनिराकीर्त्त्याऽङ्कोशांश्चिपो महान्तमूलत्वादच्युते ज्यासर्वजीवात्म
 तर्पणं ॥ ४० ॥ जीवराशिनिर्व्याप्तो ब्रह्माङ्कोशा एव योश्चिपः । सर्वजीवानामात्मतश्च तर्प
 णं । एतदेव पुरुषनामतिरुक्त्वा दृढयति । पुराणीति ॥ ४१ ॥ पुराणपतेन स्मृत्या निवृत्तिर्यश
 षिदेवताः । शोते जीवे तद्रूपेण पुरे पु पुरुषो ह्यसौ ॥ ४२ ॥ नृतिर्यगादिद्रुपाणि पुराणि रा
 रीराणिते च तर्पामिरूपेण प्रत्यगं शो न च यतः शोते अतः पुरुष इति सिद्धः ॥ ४३ ॥ ते चैव न

गवात्राजन्तारतमेनवर्तते। तस्मात्प्राप्तमिद्वेपेणवद्विपुरुषोयात्मोतोयथेयतो॥३८॥
 रतमेनतिर्यगादित्यः पुरुषेयस्मादाधिकेनवर्तते। तस्मात्पुरुषः पात्रं। तत्रापियावा
 नात्माज्ञातांशः। यथायथातमश्चादियोगेनयत्रयत्रप्रतीयतेतथातथासौपात्रमित्यर्थः
 । ननुतर्हिप्रतिमादौदरेः पूजां किमिति कर्तव्यंति। तत्राह॥३९॥ दृष्टतेषां मिथोऽवज्ञा
 नात्मतांरूपात्रेतादिषुदरेऽर्चाक्रियायेकविनिःकृता॥३९॥ मिथोऽवज्ञानमस्मान्मातात
 स्मिन्नश्चात्मा बुद्धिर्घेषांतेषांजावंदृष्टाक्रियायेपूजाद्यर्थकविनिर्विहृतिः॥३९॥ ततोऽर्चायां
 हरिकेविरसंश्रद्धायसपर्यया। उपासंतेउपास्यपितार्थदापुरुषद्विषां॥४०॥ हरिपुपासंते

तयत्तु
 उरुषेयमवि
 सारमात्रा

सटी.
 १५५

उपासितापिपुरुषधेषिणामर्थदानजवति। पुरुषेषुधेषद्विचार्वितासतीमापिमंदाधि
 कारिणांपुरुषार्थप्रदानवत्पेवेत्यर्थः। पुरुषेषेवजात्यातपश्चादिनिश्च। पुनर्विशेषांत
 माह॥४०॥ पुरुषेषपिराजेंद्रपुपात्रं ब्राह्मणंविदुः। तपसाविद्ययाउद्याधनेवेदंरेऽनुगं॥
 ४१॥ योवेदंधत्तेतंपुपात्रंविदुः। एतदेवकैमुत्पत्त्यायेनद्रढयति॥४१॥ नचस्यब्राह्मणारा
 जत्तस्मस्यजगदात्मनः। पुनर्तःपादजैरेसा। त्रिलोकीदैवतंमहत्॥४२॥ सश्रील्लक्ष्म
 णारुच्युगच्छतीत्यर्थः॥४२॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेसदावारा
 निद्वेपेणवउर्दशोऽध्यायः॥॥४३॥ ॥ततःपंचदशोऽध्यायः॥ सारतःसंय

देण्यवस्म्यते मोक्षलक्षणं॥ सर्वेषामपि मोक्षसाधनकथनार्थमध्यायारंभः॥ तत्र श्राद्धग
 तानुविशेषात्तादा॥ श्रीनारदः॥ कर्मनिष्ठा विज्ञाः केचित्तपोनिष्ठा नृपापरे॥ स्वाध्या
 येनोपव्रतनेये केचित्ज्ञानयोगयोगः॥ स्वाध्यायादिभ्युपरिनिष्ठितैश्च निरोधः॥ ज्ञान
 निष्ठा यदेयानि कश्चात्मानं त्यमिच्छता॥ दैवे च तदज्ञावे स्यात्॥ इतरेभ्यो यथाईतः॥ शक
 यो निपि ह्यनुदिशेदेयानि दैवे च ह्यव्याप्य पितस्मेदेयानि॥ यथाईत इति सर्वत्र ज्ञानादि
 तारतम्येन॥ दो दैवे पिष्टकार्ये ह्येकैकमुजयत्रवा॥ नोजयेत्तु स मृदो पिश्रादेक
 र्यान्नविघ्नः॥ अनुविघ्नः कृतः प्राप्नोति यन्ननिषिध्यते॥ तत्राह॥ देशकालोचितश्रा

सटी
 १५६

द्वाद्रव्यपात्रार्द्रणानि च॥ सम्प्रवृत्तिनैतानि विघ्नरात्स्वजनार्पणात्॥ स्वजनार्पण
 तजामातावेन्निमंयते तत्पित्रादयः कथं वज्या इत्येवं प्राप्ता विघ्नरादित्यर्थः॥ देशोका
 ले च संप्राप्ते मुत्पन्नं हरिदैवतं॥ श्रद्धया विधिवत्प्राप्ते त्वष्टकामधुगक्षयं॥ पुत्पन्नं आरण्यं
 ब्रीह्यादिहरिदैवतं दूरयेति वेदितं मतं॥ विघ्नोर्निवृत्तिना न्नैतद्यष्टयं देवतांतरमिति वच
 नात्॥ पिष्टं चैव तदेयं॥ देवर्षिपिष्टं चैव तत्प्राप्तने स्वजनाय वा॥ अन्नं संविजजम्प
 र्पेत्सर्वं तत्पुरुषात्मकं॥ इदं पुरुषात्मकं इत्युक्तं॥ न दद्यादामिषं श्राद्धे न चाद्या
 र्मतव विह्यमुत्पन्नैः स्यात्पराप्रीतिः यथा न पशुहिंसया॥ नैतादृशः परो धर्मो दृष्टो मध

ममिष्ठतो न्यामो दंडस्य तेषु मतो वाक्कायजस्य यः ॥ ८ ॥ दंडस्य न्यामः हिंसायां त्यागो यः ए
 तादृशो अज्यो धर्मो नास्ति अत एवोक्तमाधिकारिणो बाह्या निकर्माणि त्यजंतीत्याद
 ॥ ७ ॥ एके कर्म मयान्यज्ञानिनो यज्ञवित्रमाः आत्मसंयमने नीहा जुक्तं तिस्रानदी
 पिते ॥ ९ ॥ एके अनीदाः तिः कामाः ज्ञानदीपित आत्मस्कृतिमति आत्मसंयमने
 कंति मनो नियम्य तदंतराय तया त्यजंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ द्रव्ययज्ञैर्यज्ञमाणं दृष्ट्वा नूत
 नि विच्यति ॥ एष मां करुणो हृत्या तत्र तत्रो ह्यमुदृष्टुं ध्रुवं ॥ १० ॥ मामां एष ध्रुवं हृत्या दि
 ति कृतः ॥ अकरुणः ॥ तत्कुतः ॥ अमुदृष्ट्वा एतत्पेकः ॥ तत्किं ॥ अतः ज्ञात्वा आत्मतवा

सटी.
 १५९

न तिस्रः ॥ तथा वश्रुतिः ॥ न वं विदाम्यद्यमाजजानान्यहुश्चाकं मंतरं बभूव ॥ तीक्ष्णरेण प्र
 दृता जल्प्या वा सुदृष्टं चरासश्चरं तीति ॥ प्रसुतमनुवार्तयती ॥ तस्मादिति ॥ ७ ॥ तस्माद्दे
 वोपपन्नेन मुत्पन्नेनापि धर्मवित् ॥ संतुष्टो हर्दः ॥ कुर्यात्तनित्यति मित्तिकाः क्रियाः ॥ ११ ॥ विध
 र्मः परधर्मश्च आत्मा उपमा छलः ॥ अधर्मश्चारावापंचेमाधर्मज्ञोऽधर्मवत्पजेत् ॥ १२ ॥ अधर्मव
 त्साक्षात्प्रिषिद्धवत् ॥ क्रममना हृत्य पंचापि व्याचष्टे ॥ ७ ॥ धर्मबाधो विधर्मः स्यात्परध
 र्मो न्यचोदितः ॥ उपधर्मस्तु पाषंडो दंतो वा शस्त्रिष्ठलः ॥ १३ ॥ धर्मबाधः मनुष्यापि य
 स्मिन् क्रियमाणो स्वधर्मबाधः ॥ अत्यस्य उदितो ॥ अत्यस्य परधर्मः ॥ उपमेति व्याचष्टे ॥ ३ ॥

पधर्मस्त्रिति। राहस्यनितनेदः। अत्यथाव्याख्यातं यस्मिन्। यथा दशावरान् जो जेयेत्सुके दश
 न्यः। अवरा निति। राहस्युदिति पाठे धर्मराहेमात्रं विनतीति तथा। यथा गां दद्यादित्युक्ते
 परिष्पत्ता गोः दानं। **॥** यस्त्रिंशदा कृतः पुत्रिः। आनामो ह्याश्रमात्पृथक्। स्वभाववि
 दितो धर्मः कस्यनेष्टः प्रशांतये। **॥** स्वधर्मांनुष्ठानांतरं धर्मद्वयस्त्वार्थमपि परधर्मो ना
 नानुष्ठेयः। अनुपयोगादित्याह। स्वभावविदित इति। **॥** धर्मार्थमपि ते हेतया त्रार्थवा
 धनो धनं। अनीहा। तीक्ष्णतममहादेरिव दृष्टिदा। **॥** अधनो धर्मार्थं धनं ते हेतुना पो
 क्षेत इत्येतत्प्रपंचयति। अनीहेति साधेः। **॥** संत्रुष्टस्य निरीहस्य स्वात्मारामस्य

सटी.
 १५८

यस्त्रयं। कृतं प्रकामलो जेन धावतो र्थे दद्यादित्याह। **॥** संत्रुष्टा मनसः सर्वाः सदाशिवम
 यादिशः। राक्षसकंठकादिभ्यो यथोपांतत्पदेशि। **॥** उपानहौ पादयोर्धस्य। तस्या
॥ संत्रुष्टः केन चाराजन् नवर्तेतापि वारिणा। अपल्याजे क्यकार्पण्यं तदुदया लायते ज
 नः। **॥** दृष्टपालः श्वातददाचरति। **॥** संत्रुष्टस्य विषम्यते जो विद्या तपो धराः श्रवतं
 प्रियलौल्येन। ज्ञानं चैवावकीर्यते। **॥** कामस्यांतं उदुदृष्टां क्रोधस्येतत्कुलोदयात्
 जनोद्याति नलो नस्य जिवाचुक्तादिशोचुवः। **॥** दुध्यादृषया वजनः कामस्यांतं य
 ति। क्रोधस्य यत्फलं हिंसा तस्योदया निष्पत्तेः। दिशो जिवापि बुबो जोक्तापि लो नस्यते

वातंयातीत्यर्थः॥७॥ पंडिताबद्वोराजनवज्जज्ञाः संशयच्छिदः। मदसम्यतयोपेकः अमेतो
 षात्पतंत्यधः॥११॥ दानं कामादिजयोपायानाह। असंकल्पादिति वदुर्निः॥७॥ असंकल्पा
 जयेकामंक्रोधं कामविवर्कनाह। अर्थानर्थेक्षयालोभं। नयंतवानिमर्शनाह॥१२॥ अर्थोऽत्र
 नर्थदर्शनेन तत्राचमर्शनाह। अर्थेनानुसंधानेन॥७॥ कृपया नृत्तजंडः स्वदेवं जह्या समाधि
 ना। आत्मजं योगवीर्येण। निद्रां सध्वनिषेवया॥३॥ येनो नृतेनो नयं जायते। तेनैव रूपयादि।
 ताचरणेन देवं तदेवोपसर्गतिमिदं दृश्यामनः पीडादि तडकं याज्ञवल्क्येन। विमताविफला
 रंजः संसीदत्यतिमिततः। आत्मजं देहजं योगवीर्येण प्राणायामादिवलेन सध्वनिषेवया

सटी-
 १५९

साधिकादारादिनानिद्रां जयेत्॥७॥ आशीक्षिक्यारो क मोहोदं नं महडपासया। यो
 गांतरायात्मौनेन दिंसां कायाद्यनीहया॥१४॥ आशीक्षिक्या आत्माः। नात्मविवेकेन। म
 हतां साधिकानां सेवेया। योगस्य अंतरायात् न लोकवर्तादीन्। मोतेना॥७॥ रजः प्रम
 श्वसत्वेन सध्वं चोपशमेन च। एतत्सर्वं गुरो नक्त्या उरुषो ह्यंजमा जयेत्॥१५॥ ननु कथं
 गुरुनक्त्या सर्वं स्पजयः स्यात् तस्मापि मनुष्यत्वेन तदवस्थवात्। तत्राह यस्मैति॥७॥ य
 स्माज्ञाज्ञगवतिज्ञानदीपप्रदेशुरै मत्पांसधीः श्रुतं तस्मै सर्वं कंजरशोचं वत्॥१६॥ म
 त्पांसधीः मनुष्य इति बुद्धिः। तस्मै सर्वं शास्त्रश्रवणं कंजरं नो वत्त्वा। र्थाननु गुरोरपि उ

स्ता

वकलवाद्यः तेन नरमवमत्पते इत्याह ॥ १७ ॥ एष वै न गवान्साक्षात्प्रधातु रुषेश्वरः ॥
 योगेश्वरैर्विष्टुग्नां क्षिर्लोको यं मत्पते नरं ॥ १८ ॥ एष साक्षाद्गवान्श्रीक्ष्णः प्रधातु रुषे-
 श्वरः प्रकृतिपुरुषयोर्नियंता ॥ परमज्ञो लोकः एतं नरं मत्पते ॥ तथा एष आत्मतद्वोपदेश-
 गुरुः साक्षाद्गवानेव न वेत् ॥ लोकस्य न वेत् सा विमिच्छांति रित्यर्थः ॥ एवं सर्वैरुपायैः क-
 मादिवेगं जिवायतेन्द्रियोन्मुखाध्यानपरो न वेत् ॥ अन्पथातं प्रति सर्वराष्ट्रवैफल्यं स्यादित्या-
 ह ॥ १९ ॥ षड्वर्गसंयमेकांता सर्वा नियमवोदता ॥ तदंता यदि नो योगना वदेयुः प्रमावद्वा ॥ २० ॥
 सर्वा अपि नियमवोदता इष्टा ह्यर्तादयः षड्विंशतिवर्गस्य सः संयमः तस्मिन्नेवैकस्मिन् अ-

मटी.
 २४०

तोयासां ॥ तदेकपरा इत्यर्थः ॥ न च तावतापि चरितार्था इत्याह ॥ तदंताः स तोयापियदि योग-
 न्ध्यानधारणाममाधिन साधयेयुः ॥ तर्हि कवलं श्रमावद्वा एवेत्यर्थः ॥ एतदेव दृष्टान्तादा-
 यथेति ॥ २१ ॥ यथा वार्तादयो ह्यर्थयोगस्यार्थं न विव्रति ॥ अतर्थाय न वेद्युस्ते पूर्वमिष्टं तथा-
 सतः ॥ २२ ॥ यथा वार्ताक्षणादयः ॥ अर्थाः तस्मै फलानि च योगस्यार्थं मोक्षं न साधयंति ॥ प्र-
 त्युत अतर्थाय संसारायैव न वेति ॥ तथा असतो बहिर्मुखस्य इष्टा ह्यर्तादयः ॥ एवं योगं युज-
 तोपियस्य कृट्वादि संगे न विव्रति विक्षिप्येतस्यैतत्कृत्यमाह ॥ २३ ॥ यश्चिन्नविजये यतः स्यान्नि-
 संगो परिग्रहः ॥ एको विविक्तशरणो निहुरिन्नामिताशतः ॥ २४ ॥ यश्चिन्नविजये यतः ॥ उद्युक्त-

मली.
१६१

ये ते श्वित्तं निर्वाणं शान्तिं याति । न च घनं विक्षिप्ये ते त्याद्राकां कामादि निरिति । ॥ १॥ कामादि निरिता विघ्नं प्रशांता खिलवृत्ति यत् । वित्तं ब्रह्म सुखं स्पृष्टं नैवोत्तिष्ठेत्त कर्हि वित् । ॥ २॥ कामादि निरद्भुतं यच्चित्तं तत्रोत्तिष्ठेत्त यत् प्रशांता च खिला वृत्तयो यस्य । कुतः । ब्रह्म सुखेन स्पृष्टं । यस्तु प्रव्रज्यां कृत्वा पि नो गं लिप्सुः तं निन्दति । य इति । ॥ ३॥ यः प्रव्रज्य गृह्णात्सुर्वै विवर्गा वपतात्युनः । यदि मे वेततां निद्रुः स वै वांता रप पत्रपः । ॥ ४॥ त्रयाणां धर्मादीनां वर्गः समं ताड्यते यस्मिन् तस्मात् । तां तं गृह्णात्तां तं धर्मादीन्वांता शीछर्हि नो जीनिर्ह्यङ्गश्च । न वेदमघटितं दृष्ट्वा दित्याद् । ॥ ५॥ यैः स्वदेहः स्मृतो नात्मा मर्त्यो विदुर्ह्ये मितसम् । ॥ ६॥

सात्। त एतमात्ममात्तवाश्वा घयंति ह्यसत्तमाः। अथैः पूर्वस्वदेहः अनात्मादिद्वयः
 स्मृतश्चित्तैतः त एव पुनरेतमात्मेति मवात्ता घयंति स्मावयंति पुनरुपलक्षणीत्यत्र न्यात
 पिधर्मत्वागिनोतिदतिघात्मा। ॥ ७ ॥ यदुच्छुक्रियात्पागोव्रतत्पागोवदोरपि। तपस्वि
 नोग्राममेवाभिहोरिंद्रियलोह्यता। ॥ ८ ॥ अथमापसदाह्येतेखद्याश्रमविडंबकाः देवमा
 याविष्टां स्यान्नुपेक्षेतानुकंपया। ॥ ९ ॥ आत्मानं वेदिजातीययात्परं ज्ञानधुताशयः। कि
 मिच्छुक्कस्यवादोतादेहं पुष्पातिलंपटः। ॥ १० ॥ नचात्मतवत्तस्यभिहोः इंद्रियलोह्यमेव न सं
 भवति। तथा वश्रुतिः। आत्मानं वेदिजातीययात्अयमहमस्मीति पुरुषः। कि मिच्छुक्क।

सटी.
 १६२

धिर दी३

स्य कामायशरीरमनुसंचरेतिदि॥ अज्ञस्यबुलौलेन नरकपातापत्तेः अग्रमत्तेतसदातव
 ज्ञानेयतितव्यमितीममर्थ आत्मानं रश्चितं विदिशरीरं रथमेव वेत्त्यादिश्रुत्युक्तं रथरूप
 कवारेणाह। आऊरितिषक्तिः। ॥ ११ ॥ आऊः शरीरं रथमिंद्रियाणि हयानज्रीश्वत्सन इंद्रि
 येशं। वत्मानि मात्राधिषणं वसूतं सचं वृद्धं धुरमीशसृष्टं। ॥ १२ ॥ इंद्रियेशं मनः अनी
 श्वनुरश्मीनाऊः। मात्राशहादीन्वत्मानि गंतव्यदेशानाऊः। सचं विनं वृद्धं तदेहव्यापि
 वंधुरं वंधनं। विनं विनाह्यनिबद्धमिवं शरीरं भवति। इतीशसृष्टमिति बंधनं कर्त्ता वीश
 एवेत्यर्थः। ॥ १३ ॥ अहं दशप्राण। मधर्मधर्मौ वक्त्रेऽतिमानं रश्चितं वजीवं धनुर्दितस्य।

प्रणवंपठंति शरं बुबीजं परमेवलक्ष्मं। **४२** प्राणादयः पंचानागः कर्मश्च कुरुते नदतो
 धनं जयः। इत्येवं दशप्राणाः चक्षुः। अनिमानं यादंकारं जीवं शरं। परं ब्रह्म लक्ष्मं। यथ
 नुषारं रेलक्षेति पात्यते। तथा प्रणवेन जीवो ब्रह्मणि एकीक्रियते। **४३** रागो द्वेकश्च। ४६३
 लोचश्च शोकमोक्षौ जयं मदः। मानोऽवमानोऽस्त्याचमायादिंसा च मत्सरः। **४४** रागा
 दयोजेत व्याः शत्रवः। **४५** रजः प्रमादः क्षुत्तिद्राशत्रवस्त्वेवमादयः। रजस्तमप्रकृतयः
 सवप्रकृतयः क्वचित्। **४६** तत्र रजो नि निवेशः। क्वचित् आहूत समाधेः सवप्रकृतयो
 पि परोपकारादिप्रकृतयः शत्रवः। **४७** यावन्नृका यरथ मात्मवशोपकल्पं। धत्ते गरिष्ठव

स२७
 १६३

रणार्चनया निशातं। ज्ञानासि मच्युतबलो दधदघ्न शत्रुः। स्वार्ज्य उष्टुपशां तद्दं विज
 ह्यात्। **४८** पृथक्काय ह्युपेयं आत्मवत् उपकल्पं इंद्रियादिपरिकरो यस्मिन्। तथा चूतं।
 यावत्तद्धेतुः। तावदेव गरिष्ठानां चरणमेव या निशातं ज्ञानखक्रं विज्रश्च्युताश्रयः।
 सन्निरस्त शत्रुः उपशांतः स्वानंदेन उष्टुवा इदं रथादिकमुपेक्षेतेत्यर्थः। अच्युता
 श्रया जावे बाधकमाह। **४९** नो चेत्प्रमत्तमसदिंद्रियवाजिभूतानीवोत्पथं विषयदस्य
 बुद्धिर्क्षिपंति ते दस्यवः। सह्यस्तममुं तमो धेसं सारकूप उरुमृत्सु नयेक्षिपंति। **५०** अ
 संतो बहिर्मुखे इंद्रियावाजिनः स्तनश्च ते उत्पथं प्रवृत्तिमार्गं नीत्वा विषयाख्येषु द

स्मृष्टुद्विपंति। द्यैः स्मृतेन वसद्वर्तमानं तमो धैतमप्राप्यात्ते अष्टसु नयं यस्मिन् तनुच
 वेद विदितेष्टाष्टादिकारिणः। हंसः कथामेव मनर्थप्राप्तिः स्यादित्याशंक्य वेदोक्तकर्म
 णां द्वे विधेः दर्शयन् फलमाह। प्रवृत्तं चेति दर्शयति। ॥ ७॥ प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदि
 कं। आवर्त्तत प्रवृत्तं न निवृत्तेनाश्रुतेऽष्टतः। ॥ ८॥ हिंसं प्रव्यमयं काम्यमग्निहोत्राद्यशांति
 दं। दर्शश्च पूर्णमासश्च चातुर्मास्यं पशुः सुतः। ॥ ९॥ हिंसं श्रेयसादिकर्म अशांतिदं। आदि
 शार्थविवरणं। दर्शश्चेति पशुः पशुयागः। सुतः सोमयागः। ॥ १०॥ एतद्विष्टं प्रवृत्ताख्यं।
 कृतं प्रकृतमेव वा। पूर्वमुपलभ्यारामकृपाजीव्यादिलक्षणं। ॥ ११॥ कृतं वैश्वदेवं प्रकृतं वा।

सटी.
 १६४

लिहरणं। एतत्सर्वं शृष्टमुच्यते। एतदेव यदिका म्यातर्हि अशांतिदं प्रवृत्ताख्यमपीत्यर्थः। अ
 जीव्यं प्रपादि प्रवृत्तेन कर्मणा आरोहावरोहान्यामावृत्तिप्रवृत्तिप्रकारमाह। ॥ १२॥ द्रव्यश
 द्मविपाकश्च धूमो रात्रिपक्षयः। अयं नंदक्षिणं सोमो दर्शः। अथि वीरुधः। ॥ १३॥ द्रव्यस्य
 वस्तुपुरोडाशादेः श्रद्धो विपाकः परिणामो देहांतरां प्रकः। येन संपरिष्कृतो गच्छ।
 ति। धूमादिश्रद्धेस्तदनिमातिनो देवाः। तत्र अपक्षयः क्षयपक्षः सोमः सोमलोकः। त
 त्रुक्तं नो गम्य अवरोहणं प्रकारो दर्शयति। दर्श इति। विपरीतलक्षणया विशिष्टे
 गक्षयशोकाग्निना देहप्रलयेनादर्शनमुच्यते। एतदुक्तं नवति। द्रुतश्च द्रुतमुक्ताधमाद्या

तिवाहकदेवताभिः सोमलोकं प्रापितस्तद्गोमावसाने विलीनदेहो वृष्टिदारेण भूषधिर्वी
 रुधादिमाम्नापतिक्रमेण जायते। एवं पुनर्नवदेवताः। अत्रैतदिति हेमरापिष्टयानेषु न
 र्भवः। एकैकस्मिन्नुत्पत्तौ नूतनदेवता जायते। परापिष्टयानेषु वृत्तिकर्ममार्ग इति हेमरादे
 र्मुपते। पुनर्नवमेवाह। एकैकस्मिन् प्रत्येकं क्रमेण नूतना तस्यांति धर्मप्राप्य इह नूतनो जा
 यते। तत्राधिकारिणमाह। निषेकादिस्मरणांतेः संस्कारैः संस्कृतो द्विजः सन्मात्रे
 रमते यदि विशिष्टं जन्म लभ्यते। परं एवं चेद्विशिष्टादिका ये जन्म लभन्त इत्यर्थः। निवृत्त
 कर्मनिष्ठस्य उपपत्त्या विशेषमुपदिशन् अविशदिमार्गेण ब्रह्मलोकप्राप्तिमाह। इन्द्रिये

सटी.
 १६५

धित्यादिना। इन्द्रियेषु क्रियायज्ञानज्ञानदीपेषु बुद्धति। इन्द्रियाणि मनसू मैवा विवेक
 रिकं मतः। परद्रव्ययज्ञेषु इन्द्रियव्यापाराणां इष्टापूर्त्तादीनां इन्द्रियतावत्मात्रतां जावयती
 त्यर्थः। एवमुत्तरत्रापि। ऊर्मौ दर्शनादि। संकल्पद्रूपे मनसि विकारिकं विकारयुक्तं मनो
 वाचि। विधादित्वाण्यवावादिमतः कट्वाक्षिविकारं जनति। वावं वर्णसमाप्तायेन
 मीकारेस्वरेण मेतु। उकारं बिंदौ तादेतं। तं उपाणे मद्दत्तं। पर्वणां समाप्ताये समुदाये
 समुदायेतद्विशेषावाचः स्वरेस्वरत्रयात्मके प्रणवे उकारं बिंदौ तं वता देवाणे सूत्रात्म
 नि अमुं सूत्रात्मा तं मद्दति ब्रह्मणि प्रकृति। अग्निः सूर्यो दिवा प्राक्कः शुक्लो राको

रः स्वराटविश्वश्चैजसः प्राज्ञः उर्यः आत्मा समव्याहः। पञ्च अग्निरिति तत्तदग्निमानिन्यो दे
 वतातः प्राप्नोतीति पूर्ववत्। दिवा अहः प्राक्कः तस्येवांतः राका अक्षपक्षस्योतः स्वराट् ब्रह्म
 एवं ब्रह्मलोकं गतस्य जोगा वसाने मोक्षप्रकारमाह। विश्व इति। विश्वः स्थूलोपाधिः सूक्ष्म
 तं शब्दो प्रविलाप्य शब्दोपाधिः सूक्ष्मोपाधिः जसो जवति। शब्दोपाधिः कारणे विलाप्य कारणोपाधिः प्रा
 णो जवति। कारणं च सर्वमास्ति वेनाश्रयात्। मास्ति अहोपे प्रविलाप्य उर्यो जवति। तेषां च व्य
 त्तिवारिणां तये शब्द आत्मा जवति। मुक्त इति॥ यथेतेराश्रूवा निवर्तते तथा न निवर्तत इत्य
 र्थः। बादेवयानमिदं प्राक्कः शब्दोपाधिः शब्दोपाधिः शब्दोपाधिः शब्दोपाधिः शब्दोपाधिः शब्दोपाधिः

सटी-
 १६६

१। पपयते पिष्टदेवातामयने वेदनिर्मिते। श्रुतिराचक्षुषा वेदजनस्योपि न पुह्यति। पृष्टवेदे
 न निर्मिते। ते धूममसि संभवतीति श्रुतिः। ते अर्चिरसि संभवतीत्यादिना वति श्रयो न विवि
 च्य ज्ञापितेत्यर्थः। जनस्योदेदस्योपि न पुह्यति तत्र देवमाह॥ बा॥ आर्दवं ते जनातां मद
 २। द्वितं परावरं ज्ञानं ज्ञेयं वदोवाच्यं। तमो ज्योतिस्त्वयं स्वयं। पञ्च जनातां देहादीनां कार
 णवेनायसत्तथा बहिर्जो गं अंतर्जो कृपरमवस्व उच्यती चंतमः अप्रकाशः ज्योतिः
 प्रकाशः तन्नुसर्वं अयं ज्ञानी अयमेवानवस्माद्यतिरिक्तं वस्तु किं विदस्ति। येन पुष्टेदित्य
 र्थः। ननु तर्हि कथं पृथगर्थस्तस्यापि प्रातीयते। तवाह॥ बा॥ आर्वाधितोपि ह्यानामोय

धावस्तुतया स्मृतः। तद्वैदियकं सर्वमर्थं त्वनविकल्पितं। पञ्चवाधिसूक्तविरोधेन सर्वतः
 तोबाधितोपि आत्माः प्रतिविंबादिर्वस्तुतया स्मृतः। तद्वैदियकं सर्वमर्थं त्वेन विकल्
 पितं। ननु परमार्थतः। दुर्घटचातुर्यदेवाह। बा। क्षित्पादीनामिदार्थानां छायातकतमा
 पिहि। न संघातो विकारोपि न पृथक् कृतचित्तोपपत्तिः। पञ्चक्षित्पादीनां पंचनूतानां छायाए
 कबुद्ध्यालंबनरूपं दहादिसंघातारं न परिणामातां मध्येकतमापि अत्यंतमापि न व
 ति। न तावत्तेषां संघातः। वृक्षाणामिव वनं एकदेशाकर्षणे सर्वाकर्षणानुपपत्तेः। न ह्येक
 स्मिन् वृक्षे आसृष्टे सर्वे वनमाक्षय्यते। न च विकारः। आरक्षोप्यवयवी अपि शशान् परिण

सटी-
 १६३

मतो। कृतः। स किं स्वावयवे स्योवा परिणमते। ते स्योवा पृथक्। तदचित्तोवा। न तावदत्यंतं।
 पृथक्। तथा अप्रतीते। न चाचितः। स किं प्रत्यवयवं सर्वोप्येति। अंशेन वा। अद्ये अंशु
 निमात्रेऽपि देहबुद्धित्वात्। द्वितीये तस्मात्पञ्चांगीकारे सति अतवत्त्वात्। अतोपृ
 षेवेत्यर्थः। एवं देहादमिष्यात्तु च्छातदेवतां क्षित्पादीनामपि मिष्यात्तमेवाह। बा। धा
 तवोवयविवाच्च तन्मात्रावयवैर्विना। न स्पृह्यं सत्यवयवित्यसन्नवयवांततः। दृग्धारयं
 तीति धातवो महाभूतानि तन्मात्रैः। सूक्ष्मैरवयवैर्विना तस्यः। अवयविवाशेषामपि तर्ह्य
 वयवः सत्यः। इति तत्र त्राह। उक्तप्रकारेण अवयवित्यति। अवयवोप्यंतेतो अस्मिन्नेव।

स्मात्। अवयविप्रतीत्यनुपपत्तिं विना तस्य प्रमाणान्नावादिपर्थः। तदुक्तं पंचम
 स्कंधे। एवंतिरुक्तं किति शब्दतमित्यादि। ननु अवयवितो अनावे आगमापायिषुवात्पा
 दिषु सो यदेव दत्त इति प्रत्यक्षिज्ञातस्यात्। तदुक्तं ऋग्वेदे। आविर्भावतिरोभावधर्मकेष्वन
 पायिद्यत्। तदस्मीति तत्राह। **॥** स्मात्सादृश्यमन्वावत् विकल्पे सति वस्तुनः। जागृत्वा
 पौयथा स्वप्ने तथा विधितिषेधता। **॥** स्वस्तुतः परमात्मनो विकल्पे जेदे अति। यदा वस्तुनो
 अविद्यया विकल्पे सति पूर्वपूर्वोपमादृश्या स एवेति त्रयः स्यात्। स च तावदेवं यावदविद्य
 तिष्ठतिः। ननु सर्वमिष्ट्या चेशा सुस्प विधितिषेधता कथं। तत्राह। स्वप्न मध्ये जागृत्वा पव्यव

मटी.
 १६८

स्थाययेति। इदानीं उक्तमेवाधेतं जावनात्रयोपदेशेन दृढीकरोति। जावाधेतमिति वा
 उर्जिः। **॥** जावाधेतं त्रिधा धेतं द्रव्याधेतं तथात्मनः। वर्तयन्स्वानुवृत्त्येदानीं स्वप्नानु
 बुतेषु निः। **॥** स्ववर्तयन्नालोचयन्स्वानुवृत्त्या आत्मतया अनुवेतं त्रीन् जाग्रदादीन् त्रयः। अ
 वमथाः। त्रयः सुप्ता इति श्रुतः। यदा वस्तु बुद्धिरेकः स्वप्नः। ततस्तत्राधिकारि जेदेन कर्म जे
 दबुद्धिर्द्वितीयः स्वप्नः। ततो मत्कर्ममाधितमेतत्फलं मामेव लोप्यमिति तृतीयः सुप्ताः। तान्शु
 निः। बुबुते निवर्तयति। **॥** कार्यकारणवस्त्वैक्यमर्शनं पटतं नुवत्। अवस्तुवादि कल्पस्य जा
 वाधेतं तदुच्यते। **॥** कार्यकारणयोर्वस्त्वैक्यमर्शनं आलोचनं। तं नुवेन पट इति। **॥** यद्

स्थितिरेसाक्षात्सर्वकर्मसमर्पणं मनोवाक्यतनुनिःपार्थक्ये तं तदुच्यते। इधमनोवाक्य
 तनुनिःकृतातां कर्मणां समर्पणं तेऽसमर्पणमिति वा। उद्देश्यफलनेदोदिक्रिया नेददेउ।
 । ईश्वरार्पणनवतद्वावाक्यक्रियाणामधैतं॥७॥ आत्मा जाया मुता दीनामैतेषां सर्वददि
 तां। तत्त्वार्थकामयोरेकं द्रव्याधैतं तदुच्यते। इध आत्मनः स्वप्नजाया दीनां स्वार्थः कामत
 योः देहादीनां पंचवृतात्मैकवेन प्रोक्तुश्च परमात्मवेनानेदा लोचनेनार्थकामयोर्द्वैक्यस्य
 नमित्यर्थः। उक्ताताश्च मधर्मान् संक्षिप्त्वा ह्यदिति॥८॥ यद्यस्य चानिषिद्धं स्यात्तयेन यत्र
 यतो नृपास्ते ते देतकायाणि नरोतामैरनापदि। इदं यत्तद्व्ययेनोपायेन यतः सकाशा

मटी.
 १६९

चक्रवर्तनदाषीत्तथा श्रीरक्षादेवतारकात्संमारादपुत्ररतेत्यर्थः। श्रीरक्षसेवामह
 तामवज्ञयां नृस्यति। तद्रूपयावमिद्यतीति दर्शयन् प्रवृत्तांतमाह। अहमिति सार्धैः प
 चभिः॥९॥ अहंश्वराजवंकश्चित्गंधर्वउपवर्द्धणः ताप्तातीतमहाकल्पे गंधर्वाणां सुसंमतः
 । इह रूपपेशलेमाधुर्यसौगंध्यप्रियदर्शनः। स्त्रीणां प्रियतमो नित्यं मत्तस्तुष्टुफलपटः॥१०॥
 पेशलेमौकुमार्यरूपादिभिः प्रियं दर्शते यस्य। तावकदा देवमत्रेगंधर्वाश्चरसांगणः उप
 हृतो विश्वसृग्निर्हरिगाथो पगायते॥११॥ अहं वगायं स्रद्धिद्वान्म्रीनिःपरिहृतो गतः।
 वाविश्वसृजस्तमेहलतां शशुरोजमा॥१२॥ तदा कर्तं विद्वानहमपि उन्मत्तः सन्स्त्रीनिः

मटी.
 १७०

ताप्रसुतपुपसंदरति। एतेरिति॥ एतेरत्यैश्वेदोक्तौर्वर्तमानः चकर्मनिः। शृदेप्स
 गतियायातराजं प्रक्रिजाग्रः। ६७ अस्मश्रीलक्ष्म्यगतिं तद्रुक्रिजाकृतस्यनक्तः।
 एतच्च सर्वसाधारणमुक्तं। नक्तस्य नक्तिरेव सर्वपुरुषार्थदेवुरिति पांडवानेवलक्षी
 कृत्वाह। यथाहिति॥ यथादिष्टं यं देवदृष्ट्या जादापकृणाडतरतात्मनः प्रनो। य
 त्यादपंकेरुहमेवयानवानहाषात्रिर्जितदिग्गजकनू॥ ६८ देवदृष्टपदेव नृपैर्देवैश्च
 ह्येडं म्नाजादिति वा आत्मनः श्रीलक्ष्मादेव प्रनोर्देतोः। अडभाव आर्षः। उक्तं षेणा।
 तरतेत्यर्थः। यथायथावत्। तमेव न जतेति शेषः। यद्वा यथा आपकृणाडतीर्षस्त्वयथा

साधन

६८
 १३०

रिष्टो गतः ज्ञात्वा विश्वपुज्यन्ते। हलनां शपुरो जया। १२ रिष्टतः गायत्रे वगतः। तदाशो
 पुः शपुं ६९। ॥ यथादिष्टं यं देवदृष्ट्या जादापकृणाडतरतात्मनः प्रनो। य
 पिवस्यवादिनां। १३ शुश्रूषयानुषंगेण प्राप्नोहं ब्रह्मपुत्रतां। १४ धर्मस्तेष्टुहमेधीयोवर्णि
 तः पापनाशतः। १५ दृष्टो येतपदवीमंजमात्यासिनामिद्यात्। १६ श्रीशुक उवाच। इति देव
 र्षिणा प्रोक्तं निशाम्य नरतर्षना पूजयामासु प्रीतः। लक्ष्मं वप्रे मविफलः। १७ लक्ष्मपा
 र्थाबुधामं अहं जितः प्रययोपुनिः। शुवा लक्ष्मं परं ब्रह्म पार्थः परमविस्मितः। १८ इति
 दाक्षायिणीनां तदृथ कुवंशाः प्रकीर्तिताः। देवाधुरमनुष्पाद्याः लोकाय वरावराः।

॥१३॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे अष्टादशोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥
रत्नारदसंवादे पंचदशोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ समाप्तः सप्तमस्कंधः ॥ ॥ ॥ ॥ शिवमस्तु
सर्वजगत्यरहितनिरता भवंतु भूतगणाः ॥ दोषाः प्रयांतु नाशं सर्वत्र जतः सुखी भवतु
॥ ॥ ॥ ॥ संवत् १६८८ वर्षे फल्गुने वदि १२ बुधे तिथि तिथि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
श्री उमावरजय जय ॥

पृष्ठ
१३१